

Amerikada ekoturizmin inkişaf xüsusiyyətləri

Tədris edən müəllim: İmanzadə Əminə

*Amerikada ekoturizmin
inkişaf xüsusiyyətləri*

2024

Mövzu 1. Amerikada ekoturizmin inkişaf xüsusiyyətləri fənninə giriş

Ekoturizm fənninin predmeti, məqsədi və vəzifələri – Ölkələrin iqtisadiyyatında olduqca əhəmiyyətli bir mövqeyə sahib olan turizmin ölçüləri getdikcə daha da artmaqdadır. Turizm sektorunda edilən hər cür xərcləmə, iqtisadiyyatda bir hərəkətilik, canlılıq meydana gətirir və ölkə iqtisadiyyatına müxtəlif şəkillərdə təsir edir. Turizmin ölkə iqtisadiyyatına təmin etdiyi təsirlərin səviyyəsi eyni zamanda turizm sektorunun inkişaf səviyyəsini də göstərir.

Dünyadakı sürətli iqtisadi, siyasi və texnoloji inkişaflara paralel olaraq, turizmin istehlak formalarında da son illərdə əhəmiyyətli bir dəyişmə müşahidə edilir. Zamanla daha da diqqətə cəlb edən yeni tip turistlərin istəkləri, dəniz-günəş-qum üçbucağının hakim olduğu öyrəşilmiş turizm mərkəzlərindən uzaq, təbiət ilə iç-içə, şışirdilmiş olmayan təsislərdə yaxşı bir otaq, yaxşı xidmət və bütün bunların başında pozulmamış və təmiz bir ətrafda, aktiv bir tətillə müşahidə olunur.

Ölkənin turizm potensialının təməl komponentləri sahib olduğu təbii, mədəni və tarixi dəyərlərdir. Bu dəyərlər, uzunmüddətli olaraq qoruna bildikləri müddətcə ölkənin beynəlxalq turizm bazarındakı payı sürətlə böyüməyə davam edəcək. Bunun üçün xüsusilə turizm bölgələrindəki ərazi istifadə etmə və infrastruktur qərarlarının istər yerli, istər mərkəzi rəhbərliklər tərəfindən doğru olaraq verilməsi lazımdır. İnfrastrukturda tutumdan artıq məcbur etmələr, təbii dəyərlərin yox olması təhlükəsini də özü ilə gətirəcək. Bu qərarların verilməsi mərhələsində turizmin ən əhəmiyyətli vəzifəsinin təbii, mədəni və tarixi dəyərlərin qorunaraq istifadə edilməsinin vacibliyi başa düşülməlidir.

Turist fəaliyyətinin, xüsusilə də onun ətraf mühitin çirkləndirilməsi ilə müşayiət olunan növlərinin iqtisadi və ekoloji cəhətdən təhlil olunmuş təşkilatı "Ekoloji turizm" və ya "Ekoturizm" fənninin *predmeti* hesab olunur. Fənnin *tədqiqat obyekti* isə,

rekreasiyadan gələn iqtisadi gəlir ilə istirahət məqsədilə istifadə olunan konkret təbii ərazilərin ekoloji təhlükəsizliyi arasındakı münasibətlərin tənzimlənməsidir.

Ekoloji turizmin əsaslandığı *əsas prinsiplər* aşağıdakılardır:

- ◆ təbii ərazilərin bioloji rəngarəngliyinin qorunub saxlanması;
- ◆ ekoloji turizm sahəsinə cəlb olunmuş regionların iqtisadi dayanıqlılıq səviyyəsinin yüksəldilməsi;
- ◆ ekoloji turizm fəaliyyətinin bütün iştirakçılarının ekoloji mədəniyyətinin artırılması;
- ◆ təbii ərazilərin etno-coğrafi statusunun qorunub saxlanması.

“Ekoloji turizm” fənninin *əsas məqsədi* – insanların ekoloji dünyagörüşünün artırılması, ekoloji biliklərin dərinləşdirilməsi, öz gələcək turizm fəaliyyətinin təbii proseslərə mümkün təsirinin nəticələrini qiymətləndirmək bacarığının formalaşdırılması, insanların ekoloji təhlükənin azaldılması üzrə tədbirləri planlaşdırmaq bacarığına malik olması və sairədir.

Dünya Turizm Təşkilatına görə *ekoturizmin məqsədi*:

- Turizmin təbii və ənənəvi ətrafa verdiyi zərərin ən aşağı səviyyəyə endirilməsi;
- Turistlərə və yerli xalqa təbiətin və ənənəvi sosial-mədəni ətrafın qorunmasına istiqamətli təhsil verilməsi;
- Turizmin yerli xalqın ehtiyaclarını qarşılayan, yerli rəhbərlik və xalqla əməkdaşlıq içində inkişaf edən məsul bir ticarət olaraq nəzərə çarpdırılmasının təmin edilməsi;
- Qoruma əhatəsindəki (təbii və sosial-mədəni) sahələrin rəhbərlik üçün sərfəli qazanc mənbəyi kimi əhəmiyyətinin artırılması;
- Turizmin mənfi təsirinin ən aşağı səviyyəyə endirilməsi məqsədilə təbii və sosial-mədəni ətrafa istiqamətli, uzunmüddətli təqib və qiymətləndirmə proqramlaşmalarının dəstəklənməsi;

- Turizmin yerli xalqın dolanışığında iştirak edəcək şəkildə inkişaf etdirilməsinin təmini;
- Turizmin bölgənin ictimai və ekoloji tutumunu artıracaq şəkildə inkişafının təmini;
- Ətrafla uyğun, təbii və ənənəvi sosial-mədəni həyatla iç-içə keçən, yerli bitki örtüyünü və çöl həyatını qoruyan turizmin infrastruktur sərmayə axınlarının reallaşdırılması; **olaraq təyin edilir.**

Birləşmiş Millətlər Davam Etdirilə Bilən İnkişaf Komissiyası 2002-ci ili «*Beynəlxalq Ekoturizm İli*» elan etmiş və bu mövzuyla əlaqədar olaraq Ümumdünya Turizm Təşkilatını vəzifələndirmişdir. 1998-ci ildə Birləşmiş Millətlərin aldığı bir qərarla, 2002-ci il həm də «*Beynəlxalq Dağlar İli*» elan edilmişdir.

2002-ci il Beynəlxalq Ekoturizm İlinin **vəzifələri** aşağıdakılardır:

- Ekoturizmin potensialı haqqında insanları geniş məlumatlandırmaq;
- Səmərəli gəlir mənbəyinə çevrilməsində əsas şərt kimi davamlı ekoturizmin inkişafını dəstəkləmək;
- Ekoturizmin davamlılığını təmin etmək üçün planlaşdırma, idarəetmə, nizamlama, monitoring metodlarını və qaydalarını geniş yaymaq;
- Ekoturizm sahəsində müsbət təcrübələrin yayılmasına kömək etmək;
- Səmərəli marketinq imkanlarının genişləndirilməsi, ekoturizm sahələrinin və məhsullarının beynəlxalq bazarlarda irəliləməsi;
- Ekoturizm məhsulları və xidmətlərinin istehlakçıları üçün sertifikatlaşdırma sisteminin və minimal keyfiyyət standartlarının yaradılmasına kömək etmək.

Mövzu 2. Ekoturizmin yaranması və inkişaf mərhələləri

Ekoloji turizm bu gün dünyanın müasir turizm sənayesinin sürətlə inkişaf edən sahələrindən biridir. Gündəlik səs-küy və şəhər həyatından yorulmuş müasir şəhər əhalisi təbiətlə təmasa, sakit meşədə gəzintiye, təmiz dağ havasında istirahətə daha çox

üstünlük verir. Ekoloji turizmin təbiətdə isirahətin digər forma və üsullarından əsas fərqi ondan ibarətdir ki, bu ətraf ərazilərin nəinki bioloji müxtəlifliyi, həm də bilavasitə turizm fəaliyyətinin dayanıqlığını qoruyub saxlamağa yönəldilmiş və ətraf mühit ehtiyatlarından daha düşünülmüş, ekoloji və iqtisadi cəhətdən daha çox tənzimlənmiş istifadəsidir.

Ekoloji turizm anlayışı 1980-ci ildə meksikalı iqtisadçı Hektor Seballos-Laskurya tərəfindən təklif olunmuşdur. Onun fikrincə, ekoloji turizm səyahət və təbiətə qayğı ilə yanaşmanın vəhdətini bildirir, flora və fauna nümunələrinin mühafizəsinə köməklik göstərməklə onlarla tanış olmaq və onları öyrənməyin sevincini birləşdirməyə imkan verir. Ekoloji turizm anlayışı məna etibarilə yerli flora və fauna, qeyri-canlı təbiət abidələrinə qayğı ilə yanaşmaqdan ibarətdir.

Sadə formada ekoloji turizm anlayışı, belə demək olarsa, «təbiət aləminə səyahət»-i əks etdirir. Daha geniş formada isə, ekoloji turizm heyvanlar və bitkilər aləminin, həyat formalarının müxtəlifliyinin, sabit iqtisadiyyat növlərinin, ətraf mühitin mühafizəsinin, mədəniyyətin, irsin, cəmiyyət və insanın da daxil olduğu həyatın bütün tərəflərini əhatə edir.

Ekoloji turizm 1990-cı ildə rəsmi status aldı və bununla da özünün illik beynəlxalq “Annual World Congress on Adventure & Ecotourism” simpoziumunu keçirmək hüququna malik oldu.

Ümumdünya Turizm Təşkilatı 2002-ci ili «Beynəlxalq ekoturizm ili» elan etmişdir. Bu tədbirlər çərçivəsində həmin ilin may ayında Kvebekdə Ümumdünya Ekoturizm Sammiti keçirildi. Burada 132 ölkədən mindən artıq nümayəndə iştirak etdi. Sammitdə qəbul olunmuş ekoturizm üzrə Kvebek bəyannaməsi özündə müxtəlif ölkələrdə ekoturizmi inkişaf etdirmək barədə tövsiyələri əks etdirir.

Sammitdə ekoturizm termininin tərifinə dair razılıq əldə olunmuşdur. Qeyd olunmuşdur ki, ekoloji turizm ifadəsinin turistik termin kimi 20 ildən artıq istifadə olunmasına baxmayaraq, bu anlayışın dəqiq tərifinin olmaması ümumilikdə bu

fəaliyyətin konsepsiyasının qiymətdən düşməsinə gətirib çıxarırdı. Deklarasiyada göstərilir ki, «davamlı turizm» anlayışından fərqli olaraq, «ekoturizm» anlayışı ətraf mühitin mühafizəsinə siyasi və maddi kömək göstərməyə, yerli və köklü icmaların hüquqlarının tanınması və onlara hörmət olunmasına, turistlərin mədəni və təbiəti mühafizə sahəsində maarifləndirilməsinə yönələn turizm fəaliyyəti növlərinə aid edilə bilər.

Ekoturizmin yaranma səbəbləri aşağıdakılardır:

- ★ Təbii sərvətlərin və tarixi-mədəniyyət abidələrinin antropogen (insani) təsirlərə məruz qalması;
- ★ Xüsusi qorunan təbiət ərazilərinin yaradılması;
- ★ Təbiət ərazilərinə səyahət etmək marağının artması.

Ekoloji turizm lokal ideya olaraq, təbiətdən gələn iqtisadi gəlirlərlə rekreasiya əraziləri arasında balans yaratmaq məqsədilə XX əsrin 70-80-ci illərində Yer kürəsinin təbiətinin mühafizə olunması kimi global ideya çərçivəsində yaradılmışdır. Bu zamana qədər təbii rekreasiya ərazilərinin turistlər tərəfindən ifrat istismarı nəticəsində neqativ təsirlərin göstəriciləri xeyli yüksək idi. Buna ən böyük nümunə olaraq ABŞ-ın bir sıra milli parklarında, Kamçatkada Qeyzerlər Dərəsində və Alplarda təbiətin degradasiyasını, Nepal-Everestdə (Comolunqma) və Cənubi Amerikada İnkaların Cığırı adlı ərazilərdə zibil toplularının formalaşmasını misal göstərmək olar. Kütləvi turizmin ətraf mühit və turizm ehtiyatlarına mənfi təsiri hələ XX əsrin 70-ci illərində bir sıra tədqiqatlarda qeyd edilməyə başlandı. Bu gün antropogen təsir turizm sənayesinin bir çox sahələrində və turizm regionlarının bir çoxunda hiss olunur. Məsələn, artıq 1973-1983-cü illərdə Polşada bu səbəbdən çay və göllər üzərində su marşrutlarının ümumi uzunluğu 40%-ə, dənizlərdə isə 70%-ə qədər azaldı. Korlanmış meşələrin sahəsi 60% artmış, 1976-cı ildən isə ABŞ-da Balinger kanyonunda turistlərə xidmət edən avtonəqliyyatın hərəkəti nəticəsində qrunut və torpaq örtüyünün yuyulması prosesi icazə verilən normadan 86 dəfə çox idi. Təbii rekreasiya ərazilərinin degradasiyasının

müşahidə olunması turizm praktikasına təbiətin mühafizəsi ilə bağlı bir sıra tədbirlərin həyata keçirilməsini və turizmdə ekoloji menecmenti formalaşdırdı.

Ekosistemlərin rekreasiya deqradasiyası. Ekosistemlərin rekreasiya deqradasiyası anlayışını yaradan səbəblər və neqativ nəticələri. Təbii rekreasiya ərazilərinin deqradasiyasına ən mükəmməl misal olaraq XX əsrin 80-ci illərində Nepalın Annapurna dağı ətəklərində yaranan vəziyyəti göstərmək olar. Nepal hər il dağ turizmi ilə məşğul olan 200 mindən artıq turisti qəbul edir. Annapurna dağının ətəklərində hər il turist çadırlarını görmək olar. Burada dağ ətəklərində tarixən formalaşmış meşələr, kütləvi turizmin inkişafına qədər yalnız yerli əhalinin tələbatını ödəmək üçün istifadə olunurdu: evlərin tikintisi və isidilməsi, qidanın hazırlanması, ovçuluq, yığıcılıq və s. Turizmin inkişafı isə turistlərin sayının, əhalinin ümumi sıxlığının (yerli əhali və turistlər) və təbii resursların istifadəsi həcmının artmasına, dağ ətəklərində meşələrin daha intensiv qırılmasına gətirib çıxardı. Nəticədə, dağətəyi ərazilərdə meşə ilə örtülü ərazilərin sahəsi azaldı və hətta bəzi dağ ətəklərində tamamilə yox oldu. Bu neqativ təsirə əlavə olaraq, artıq çılpılaşmış torpaqların, turistlərin yüklərini daşıyan çoxsaylı yakların ayaqlarının altında qalması idi. Yağışlı aylarda dağıdılmış torpaq eroziyaya uğrayaraq sürüşür və dağətəyində yaşıllığın təbii bərpasının qarşısı alınırdı. Bir zamanlar çox möhtəşəm təbii gözəlliyə malik ərazilərdə ekoloji böhranın bütün əlamətləri üzə çıxmağa başladı: deqradasiyaya uğramış ərazilərin meşələrə doğru hərəkət etməsi, çılpılaşmış ərazilərdə torpaq eroziyası, təbii bərpa proseslərinin gecikməsi və s. Ekoloji böhranın fonunda sosial böhranın əlamətləri özünü göstərməyə başladı. İlk dövrlərdə sosial böhranın əlamətləri özünü yerli əhalinin öz həyatları üçün vacib və məhdud miqdarda olan resursları turistlərlə bölməyə məcbur olduqlarından, turistlərə olan münasibətdə neqativ halların çoxalmasında göstərdi. Ərazinin rekreasiya cəlbediciliyinin və sosial komfortluluğun itirilməsinin nəticəsində ölkəyə gələn turistlərin sayı azaldı, bu da yerli əhalini əlavə gəlir mənbəyindən, dövlət büdcəsini isə maliyyə gəlirlərindən məhrum etdi. Beləliklə, təbii landşafta onun qəbul edə biləcəyi normanı aşaraq həddən artıq yüklənmə, bir sıra neqativ ekoloji və sosial

gərginliklərə səbəb oldu. Əgər nəzərə alsaq ki, deqradasiyaya uğramış dağlıq ərazilərin yenidən bərpa olunması çox uzunmüddətli və kifayət qədər bahalı prosesdir, turistlərin özlərinin bu prosesdə iştirak etməsi və deqradasiyaya uğramış ərazilərin bərpasında maraqlı olması çox vacib amildir.

Ekoloji turizmin yaranması və inkişafı estetik və rekreasiya nöqtəyi-nəzərdən cəlbedici olan təbii ərazilərin itisfadəsi və mühafizəsi ilə bağlı normativlərin tərtib olunması tarixi ilə sıx bağlıdır. İlk milli park 1872-ci ildə Şimali Amerikada yaradılmış Yelloustoundur. Artıq XIX əsrin sonlarında “Vəhşi Qərb” adlandırılan Şimali Amerikada bir sıra milli parklar yaradıldı: 1885-ci ildə Banf və Qleyşer, 1886-cı ildə - Yoxo, 1890-cı ildə Yosemite, 1895-ci ildə - Vaterton-Leyk və s. İkinci Dünya müharibəsi illərindən dərhal sonra dünyada milli parkların yaradılması tempi daha da sürətləndi. Belə ki, 1950-ci ildə dünyanın 39 ölkəsində 200 park var idisə, 1982-ci ildə artıq parkların sayı mini keçmişdi. Milli parkların yaradılmasında tempinə görə inkişaf etməkdə olan ölkələr xüsusilə seçilirdilər. Misal olaraq, İndoneziyada iki il ərzində (1980-1982) ümumi sahəsi 49,3 min kv. km olan 16 milli parkın yaradılması barəsində sərəncam verilmişdir. Təbii ərazilərin “ekoloji istismar” rejimində istifadə olunması bu ərazilərin rekreativ cazibədarlığının itirilməsinə və bir müddət sonra turizm məqsədilə istifadəsindən uzaqlaşdırır. XX əsrin 80-ci illərinin əvvəllərində rekreasiya məqsədilə istifadə olunan ərazilərin ifrat dərəcədə istismarı ilə bağlı yaranan neqativ nəticələrin öyrənilməsinə yönəldilmiş ilk elmi müşahidələr aparılmışdır. Təəccüblü deyil ki, bu sahədə ilk təcrübələrin vətəni sıx məskunlaşmış, sənaye cəhətdən yüksək inkişaf etmiş, turizm sahəsində liderlərdən olan Avropa idi. 1980-ci ildə alman jurnalı olan “TEO”-da R.Yunqun “Bir hektar dəniz sahilinə nə qədər turist düşür?” adlı məqaləsi çap olundu. 1981-ci ildə X.Vaysın “İsveçrədə landşaftın sülh vasitəsilə məhv edilməsi və onun mühafizə olunması” adlı kitabı nəşr olundu. Bu istiqamətdə təcrübələrin aparılması özündə təbii ərazilərin rekreasiya məqsədilə ekoloji cəhətdən daha bilikləndirilmiş şəkildə istifadə olunmasını birləşdirən “yumşaq turizm” və “yaşıl turizm” anlayışlarının ortaya çıxmasına gətirib çıxardı. 1990-cı ildə ekoloji turizm sahəsinə rəsmi şəkildə hər

il "Annual World Congress on Adventure Travel & Ecotourism" adlı beynəlxalq simpoziumun çağırılmasına və özünün kommersiya məqsədi daşımayan təşkilatlarının yaradılmasına icazə verildi. ÜTT-nin qiymətləndirməsinə görə ekoloji turizm dünya turizm sənayesində 2-4% təşkil edir. Ekspertlərin qiymətləndirməsinə görə ekoloji turizm sahəsində məhsulların istifadəsi və xidmət sahələrinə hər il dünyada 55 mlrd. dollar xərclənir. Ekoturizmin illik artım tempi 30%-ə çatır. Problemlərin artması ilə əlaqədar təbiət və mədəni-tarixi turizm ehtiyatlarının rəşional istifadəsinə dair məqalə, konfrans və seminarların da sayı artırdı. Təkcə 1999-cu ildə xarici ədəbiyyatlarda bu mövzuda 400-ə yaxın məqalə çap olunmuşdur. Bütün bu işlərin nəticəsi 1996-cı ildə ÜTT, Səyahət və Turizm üzrə Şura (WTTC) və "Yaşıl dünya" təşkilatı tərəfindən hazırlanmış XXI əsrdə turizmin dayanıqlı inkişafı konsepsiyası: "Agenda 21 for travel and tourism industry" olmuşdur. Bu konsepsiya turizmə dair milli administrasiyalara, turizm və ticarət təşkilatlarına, eləcə də turizm xidmətlərinin istehlakçılara ünvanlanmışdır. Dayanıqlı inkişaf problemləri turizmə cəlb olunmuş unikal təbiət obyekti və hadisələri, təbii ərazilər üçün xüsusilə aktualdır. Adətən bu cür obyektlərin yerləşdiyi ərazilər yaxınlığında məskunlaşan əhali yalnız turizmdən gələn gəlir hesabına yaşayır. Bu xüsusilə dağlıq ərazilər üçün xarakterikdir. Təsədüfi deyil ki, 2002-ci il BMT-nin Baş Assambleyasının qərarına əsasən Beynəlxalq dağlar və ekoturizm ili elan olunmuşdur. Təbiətinin xüsusi gözəlliyi ilə seçilən ölkələrdə turizm sahəsi daha çox milli parkların yaradılmasına xidmət edir. Məsələn, Kosta-Rika ərazisinin 30%-ni təbii mühafizə olunan zona olaraq elan etmişdir. Turizm sahəsi bu ölkədə aparıcı sənaye sahəsi olaraq, hər il ölkəyə 650 mln. ABŞ dolları gəlir gətirir. CAR-da gəlirlərin miqdarına görə ekoloji turizm almaz hasilatı sənayesindən sonra ikinci yerdədir. Keniyanın milli parklarının istifadəsindən ölkəyə gələn gəlirlərin miqdarı 450 mln. ABŞ dollarıdır. Yalnız Qalapaqos adaları isə Ekvadora 180 mln. ABŞ dolları gəlir gətirir. Ruandanın Vulkanlar Milli Parkında dağ qorillasına baxmağa gələn turistlər yalnız parka giriş üçün ödənilən puldan 1 mln. ABŞ dolları, digər xərclərdən isə 2-3 mln. ABŞ dolları ölkəyə gəlir gətirirlər.

- “Ekoturizm – turizmin elə bir sahəsidir ki:
 1. təbiiliyi hələ də pozulmayan ərazilərdə baş verir;
 2. təbii mühitin nə məhv olmasına, nə də ekoloji tarazlığın pozulmasına gətirib çıxarmır;
 3. turizm məqsədilə istifadə olunan ərazilərin qorunmasına və idarə olunmasına öz töhfəsini verir;
 4. özünəuyğun şəkildə idarə olunmalıdır”.

Ekoturizmin bir çox izah olunma xüsusiyyətlərinə baxmayaraq, onun daha çox istifadə olunanı Ekoturizm Cəmiyyətinin verdiyi tərifdir, lakin bununla bərabər, daha sadə tərif də istifadə edilir. “Ekoturizm – təbiətin mühafizəsinə istiqamətlənmiş təbiət turizmidir” (Ümumdünya Vəhşi Təbiət Fondu, 1990).

Beləliklə, ekoturizmin əsas fərqləndirici xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, o insanı təbiətlə təmasda olmağa stimullaşdırır, mədəni və təbii mühitə mənfi təsirin qarşısını alır və turoperatorları, həmçinin turistləri ətraf mühiti qorumağa və sosial-iqtisadi inkişafın sürətlənməsinə yardım etməyə sövq edir. Bununla da, ekoturizm təbii ərazilərin dayanıqlı inkişafı üçün vacib komponentlərdən birinə çevrilməkdədir. Qeyd etmək lazımdır ki, ekoturizmin əsasında məqsəd ya dayanıqlığa çatmaq, ya da bu məqsədə çatmaq üçün vasitələrin inkişaf etdirilməsi durur. Məsələn, “mədəni və təbii mühitə təsirin minimallaşdırılması”, “iqtisadi gəlirlərin təbiətin mühafizəsində maksimum istifadəsi”, yaxud da ekoloji təhsilin gücləndirilməsidir. Buna görə də Kreqq Lindberq (Lindberg et al., 1998) daha ümumiləşdirilmiş və sadə tərif təklif edir: “Ekoturizm - təbiətə istiqamətləndirilmiş dayanıqlı turizm və rekreasiyadır”. Turizmdə isə dayanıqlılıq turizmin ekoloji, sosial-mədəni və iqtisadi təsirlərinin müsbət balansını, həmçinin turistlərin bir-birinə xoş təəsüratını ifadə edir.

Müasir ekoturizm təbii resursların daha zərərli istifadəsi olan kənd təsərrüfatı, ovçuluq, yığıcılıq, meşə məmulatlarının hazırlanması, faydalı qazıntıların istifadəsi və s. formalarına alternativdir. Ekoturizmə müasir yanaşma səyahətlərin hansı növləri ekoturizm hesab oluna bilər kimi suala yenidən baxılmağı vacib bilir. Təbii mühitə

səyahətlərin təşkilatçılarının özlərinə verməli olduqları əsas sual: mədəni və təbii mühitə bu səyahətlər nə dərəcədə təsir edir və hansı nəticələrə gətirib çıxarır? Əslində, ekoturizmin ayrı-ayrı prinsiplərini həyata keçirən və nəticədə təbii mühiti mühafizəyə istiqamətləndirilməyən turizm ekoturizm sayıla bilməz. Bəzi macərə turlarının iştirakçıları baş çəkdikləri təbiət əraziləri barəsində öz biliklərini artırmağa bilərlər, lakin bu onların təbii mühitə müsbət təsir edəcəyi demək deyildir.

Azərbaycanın bir çox qoruqlarına və milli parklarına əvvəlcədən ekoturist səyahətləri kimi planlaşdırılan gəzintilər çox ciddi çatışmazlıqlardan ibarətdir. Azərbaycan ekoturizmində maarifləndirilmə təəssüf ki, hələ inkişaf etdirilməmişdir. Adətən ekoturların və ya təbiətə ekskursiyaların əksəriyyəti ekoloji problemlərin müəyyən edilməsi və onların həllində aktiv iştirakı deyil, təbiətin ekzotik “möcüzə” və “gözəlliklərini” müşahidə etməkdən ibarətdir. Ümumiyyətlə, ekoturizmin inkişafı ilə bağlı “tam olaraq müsbət” misallar da çox deyildir. Daha çox ekoturizmin bu və ya digər prinsiplərinin reallaşdırılması haqda danışmaq olar. Ekoturizmin turizmin bir çox növləri ilə qarışdırılanlar da az deyildir. Bunun üçün aşağıdakı sahələrlə tanış olaq.

Təbiətə turizm – (nature tourism, nature-based or nature-oriented tourism) buraya landşaft, relyef, su, bitki və heyvanat aləmini özündə birləşdirən, birbaşa təbii resurslardan istifadəyə yönəldilmiş turizmin bütün növləri aid olunur. Ekoloji turizmdən fərqli olaraq, “təbiət turizmi” turistlərin təbiətə gəzintisini təşkil edir və onların təbii mühitə ekoloji, mədəni və iqtisadi təsirini nəzərə almır. Buna görə də təbii resursların bu şəkildə istifadəsi heç də dayanıqlı və ağıllı (ovçuluq və motorlu qayıqlara gəzintiləri qeyd etmək kifayətdir) hesab olunmur.

Ekoturizm – turistlərin fəaliyyətini təşkil edir, gələcək nəsilləri düşünərək, biomüxtəlifliyi qoruyur. Turist maraqlarından başqa ictimai marağı da nəzərə alır. Yerli əhali ilə qarşılıqlı əlaqədə olaraq, onlar üçün daha yaxşı iqtisadi şəraiti yaratmaq ekoturizmin ayrılmaz sahəsidir.

Beləliklə, turoperatorların “ənənə” halını almış təbiətə tur ilə ekoloji tur arasında fərq daha aydın olur. Təbiətə turları təşkil edənlər öz müştərilərinə “nə qədərki məhiv

olmamışdır” təbiətin bizə bəxş etdiyi ekzotik ərazilərlə və yerli əhalinin mədəniyyəti ilə tanışlığa dəvət edir. Ekoturları təşkil edənlər isə mühafizə olunan ərazilər və yerli əhali ilə qarşılıqlı əlaqədə çalışırlar. Onlar çalışırlar ki, biznesləri vəhşi təbiətin qorunmasına və yerli yaşayış məntəqələrinin uzunmüddətli inkişafına real gəlir gətirsin. Həmçinin onlar çalışırlar ki, turistlər və yerli əhali arasında qarşılıqlı anlaşmazlıqlar aradan qaldırılsın. Təbiət turizminin müxtəlif sahələri arasında canlı təbiətin hər hansı bir obyektinin maraqlı ola biləcəyi bioturizm (wildlife tourism) və vəhşi təbiətə səyahət (wilderness travel) anlayışlarını da ayırırlar. Bir çox hallarda ekoturizmi macəra turizmi (adventure tourism) ilə də əlaqələndirirlər. Lakin, ekoloji turizm adətən macəralı olmur. Digər tərəfdən isə macəra turizmi heç də həmişə ekoloji kriteriyalara, xüsusən resursların dayanıqlı istifadəsində uyğun gəlmir.

Bu turizm növünün daha yaxşı anlaşılması üçün ekoturistin TIES (The International Tourism Society) tərəfindən formalaşdırılmış 10 qaydası aşağıda göstərilmişdir:

1. Yer kürəsinin həssas olduğunu unutmamaq;
2. Özündən sonra izlər qoymayıb, yalnız şəkillər aparmaq;
3. Düşdüyün mühiti – xalqların mədəniyyətini, coğrafiyasını öyrənmək;
4. Yerli əhaliyə hörmət etmək;
5. Ətraf mühit üçün təhlükə yaradan istehsalçıların məhsullarını almamaq;
6. Yalnız keçilmiş cığırqlarla hərəkət etmək;
7. Ətraf mühitin mühafizəsi üzrə proqramlara qoşulmaq;
8. Mümkün olan hər yerdə ətraf mühitin mühafizəsi metodlarından istifadə etmək;
9. Ətraf mühitin qorunmasına köməklik göstərən təşkilatlarla əlaqələr saxlamaq;
10. Ekoturizm prinsiplərini dəstəkləyən şirkətlərin köməyi ilə səyahət etmək.

Bu qaydalar əsasında İngiltərənin "British Airways" aviaşirkətinin müştəriləri üçün aşağıdakı məzmununda yaddaş kitabçası hazırlanmışdır:

- Fil sümüyündən və ya nadir heyvanlardan hazırlanmış analoji məmulatları heç vaxt almayın;

- Yerli istehsal olan məhsul və xidmətlərdən istifadə etmək. Beləliklə də siz yerli əhaliyə gəlir gətirir və yerli iqtisadiyyatın inkişafına öz töhfənizi verə bilərsiniz;
- Heyvanları narahat etməyin və bitkilərə zərər verməyin. Həmişə sizdən sonra çıxan zibili - butulka, banka, plastik və s. özünüzlə aparın, çünki onlar vəhşi heyvanların ölümünə səbəb ola bilərlər;
- Mərcan rifləri ilə ehtiyatlı olun. Yadda saxlayın! Mərcan – canlı orqanizmdir və onu bir toxunuşla zədələmək olar;
- Bir çox ölkələr ətraf mühitin mühafizəsi istiqamətində işlər görürlər. Siz abidələrə, muzeylərə, milli parklara səyahət edərək onlara yardım göstərə bilərsiniz;
- Əgər ətraf mühitin mühafizəsi ilə bağlı problem ilə qarşılaşmısınızsa, bu problemə əlaqədar öz fikrinizi irəli sürün;
- Canlı təbiət sakinlərini narahat edib, onların təbii həyat tərzini və yaşayış mühitini pozmayın;
- Qoruq və milli parklarda bitki örtüyünü zədələməmək üçün yalnız yol və şosse ilə hərəkət edin;

- Siqaret çəkərkən ehtiyatlı olun – söndürülməmiş siqaret yanğına səbəb ola bilər. Ekoturizm populyarlıq qazandıqca, o, həm də həddindən artıq inkişaf, yaşıllaşdırma və qeyri-adekvat tənzimləmə ilə bağlı problemlərlə üzləşdi. Həqiqi dayanıqlı təcrübələrə riayət etmədən onun bazarlıq qabiliyyətindən yararlanmaq istəyən biznes və istiqamətlər tərəfindən ekoturizm iddialarının həqiqiliyi ilə bağlı narahatlıqlar yarandı. Tənqidçilər iddia edirdilər ki, kütləvi turizm ekoturizmin dəstəkləmək məqsədi daşdığı ekoloji və sosial dəyərləri sarsıda bilər. Bu problemləri həll etmək üçün ekoturizm əməliyyatlarını yoxlamaq və davamlılıq meyarlarına uyğunluğu təmin etmək üçün sənaye standartları və sertifikatlaşdırma proqramları tətbiq edilib. Green Globe və EarthCheck kimi təşkilatlar ekoloji, sosial və iqtisadi meyarlar əsasında turizm bizneslərini qiymətləndirmək və sertifikatlaşdırmaq üçün ortaya çıxdı.

Son illərdə ekoturizm texnologiyadakı irəliləyişlər və dəyişən səyahətçi seçimləri ilə inkişaf etməyə davam etmişdir. Davamlı turizm təcrübələri indi vəhşi

təbiətin mühafizəsi layihələrindən və bərpa olunan enerji ilə təchiz edilmiş ekolojiyalardan tutmuş karbon-neytral səyahət seçimlərinə və icma tərəfindən idarə olunan turizm müəssisələrinə qədər geniş spektrli fəaliyyətləri əhatə edir. Rəqəmsal platformaların və sosial medianın yüksəlişi səyahətçilərə orijinal ekoturizm təcrübələrini axtarmaq və səyahətlərini qlobal auditoriya ilə bölüşmək imkanı verib. Bu, istiqamətləri və turizm operatorlarını innovasiyalar etməyə və eko-şüurlu səyahətçilər ilə rezonans doğuran immersiv, təhsilli və məsuliyyətli səyahət imkanları təklif etməyə sövq etdi. Gələcəyə nəzər salsaq, ekoturizmin gələcəyi innovasiya, əməkdaşlıq və davamlı inkişaf məqsədlərinin (SDG) qəbul edilməsindən ibarətdir. İqlim dəyişikliyi və ətraf mühitin deqradasiyası qlobal problemlər yaratmağa davam etdikcə, ekoturizm təbiətin mühafizəsinin təşviqində, yerli iqtisadiyyatların dəstəklənməsində və mədəni anlaşımanın təşviqində mühüm rol oynayacaq.

Hökumətlər, biznes qurumları və səyahətçilər təbii və mədəni irsin qorunmasını prioritet hesab edən məsuliyyətli turizm təcrübələrini müdafiə etməyə davam etməlidirlər. Davamlı turizm infrastrukturuna sərmayə qoymaq, biomüxtəlifliyin qorunmasını təşviq etməklə və yerli icmaların səlahiyyətlərini artırmaqla ekoturizm bütün dünyada destinasiyalar üçün daha möhkəm və ədalətli gələcəyə töhfə verə bilər.

Nəticə etibarilə, ekoturizm əsas hərəkətdən davamlılıq, qorunma və cəmiyyətin səlahiyyətlərinin artırılması prinsiplərini özündə cəmləşdirən əsas sənayeyə çevrilmişdir. Keçmişindən dərs alaraq və gələcək çağırışları qəbul etməklə, ekoturizm səyahətçiləri ruhlandırmağa, təbii mühiti qorumağa və qlobal miqyasda müsbət sosial-iqtisadi təsirləri təşviq etməyə davam edə bilər.

Ekoturizmin mərhələləri: 1. İlk mərhələ (1960-1980) – Təbiətə marağın güclənməsi, ətraf mühit hərəkətlərinin yaranması, ekosistemlərin qorunmasının təbliği

2. Ekoturizmin formalaşması (1980-1990) - Ekoturizm termininin yaranması, onun prinsiplərinin formalaşması, davamlı turizm konsepsiyasının yayılması

3. Ekoturizmin dünya miqyasında genişlənməsi (1990-2000) – UNESCO və Dünya Turizm Təşkilatı kimi beynəlxalq təşkilatların ekoturizmi dəstəkləməsi və onun geniş vüsət alması. Milli parklar və təbiət rezervlərinin yaranması.

4. Müasir dövr (2000-ci illərdən indiyə qədər) - Ekoturizm sahəsində davamlılıq prinsiplərinin daha geniş tətbiqi və yeni texnologiyalardan istifadə.

Mövzu 3. Ekoturizmin təsnifatı və ekoturların planlaşdırılması

Hazırda ekoturizmin və ekoturların dörd növünü ayırırlar:

1. Elmi turizm. Turistlər elmi ekoturların gedişində təbiətin müxtəlif növlü tədqiqində iştirak edirlər, sahə müşahidələri aparırlar. Məsələn, Latın Amerikasında quşların davranışı üzrə müşahidə ilə bağlı olan, Sakit okeanda balinaların populyasiyalarının sayı ilə əlaqədar olan ekoturlar hamıya məlumdur. Adətən, belə qruplarda turist yerləri kimi xüsusi mühafizə olunan ərazilər çıxış edir: qoruqlar, yasaqlıqlar, milli parklar, təbiət abidələri. Elmi turizmə həmçinin xarici elmi-tədqiqat ekspedisiyaları, universitetlərin və institutların təbiət elmləri fakültələrində təhsil alan tələbələrin çöl praktikaları aid edilir.

2. Təbii tarixi turlar. Bu yerli mədəniyyəti və ətraf təbiəti dərk etməklə əlaqədar olan səyahətdir. Adətən, belə turlar xüsusi təchiz olunmuş ekoloji cığırılardan keçən, tədris, elmi-kütləvi və tematik ekskursiyaların məcmusunu özündə təmsil edir. Hər şeydən əvvəl onlar həmçinin qoruqların və milli parkların əraziləri üzrə təşkil olunur. Bura həm də hərəkət zamanı müəllimlərin, bələdçilərin təbiət haqqında ekskursiya və söhbət apardığı məktəblərin yürüşü də aiddir. Ekoturizmin bu növü daha çox Almaniyada məşhurdur. Bu səbəbdən də onu həm də «ekoturizmin inkişafının alman modeli» adlandırırlar.

3. Macəra turizmi. Bu növ idman nailiyyətlərinin qazanılması və turistlərin fiziki formalarının yaxşılaşdırılması, yeni hiss və təəssüratların alınması məqsədinə malik

olan təbiətdə (out door) dincəlmək və aktiv üsullarla hərəkətlə bağlı olan bütün səyahətləri birləşdirir. Bura alpinizm, qayaya çıxma, buza çıxma, dağ və piyada turizmi, su, xizək və dağ xizəyi turizmi, kanon, at turizmi, mauntbayk, dayvinq, paraplanerizm və s. kimi turizm növləri aiddir. Bu turizm növlərindən çoxu yaxın keçmişdə əmələ gəlmişdir və ekstremal hesab olunur. Belə ki, böyük risklə əlaqədardır. Bununla belə o ən tez inkişaf edən, gəlirli lakin baha başa gələn ekoturizm növüdür. Macəra turizmini çox vaxt turistlərin macəra həvəsinin təbiəti mühafizə motivlərini burada üstələməyi ilə əlaqədar «ağır ekoturizm» adlandırırlar. Gələcəkdə ekoturizm haqqında danışdıqda biz həm də macəra turizmini nəzərdə tutacağıq. Macəra turizmini çox vaxt turistlərin aktiv üsul adlanan üsulun köməyi ilə (piyada, velosipedlə, qayıqla, sal ilə və s.) yerlərini dəyişdiyi aktiv turizmlə və idman turizmi ilə (alpinizmlə, paraplanerizmlə və s.) eyniləşdirirlər. Əslində bu tam düzgün deyildir. İdman turizmi yarışa getmək və ya idmanla məşğul olmaq məqsədi ilə səyahət kimi həm də səyahətlə əlaqədar olmayan, riskli turizm növlərini də özündə birləşdirir. Buna misal olaraq təlim-məşq toplantısına yola düşən futbol komandasını və ya xaricdəki oyunlarda öz komandasının ardınca gedən azarkeşfanatları göstərmək olar.

Eyni zamanda macəra turizmi aktiv hərəkət üsulu olmayan səyahət növlərini də özündə birləşdirir. Məsələn, cipinq – yüksək keçicilik qabiliyyətli avtomobillərdə dərə-təpəlik yerlərdə səyahət və ya BASE – xüsusi paraşütlə uçan aparatlardan, dik qayalardan, yüksək antropogen obyektlərdən (tağşəkilli körpülər, teleqüllə və s.) və ya dərinsulu ərazilərə tullanmalardır. Hazırda dünya bazarında macəra turizmi (adventure tourism) sadəcə sərgüzəştlərlə dolu səyahət deyil, müstəsna olaraq turistlər üçün qeyri-adi elementləri olan turlardır. Eyni bir turoperator bazarın verilmiş hər hansı segmentində xidmətin geniş spektrini: meşədə bayağı piyada gəzintidən Arktikaya ekspedisiyaya qədər təklif edə bilər.

Məsələn, aparıcı ingilis turoperatoru olan «Exodus» səyahət turlarının aşağıdakı növlərini təklif edir: - Diskovery and Adventura Holiday – aktiv yerdəyişmə ilə planetin

uzaq regionlarına səyahət; - Europlan Destinations – piyada və ya velosipedlə hərəkət etməklə avropa ölkələrinin xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinə (XMTƏ) qısamüddətli baha olmayan turlar; - Walking and Frekking – macəra turizminin əsas növüdür. Bu xüsusi ekoloji cığırda yükləri daşımadan (turistlərin yüklərini xüsusi yükdaşıyanlar əllərində və ya nəqliyyat vasitəsi ilə aparırlar) piyada səyahət yürüşüdür; - Multi Activity Holidays – raftinq, kanonik, speleologiya, qayaya dırmanmaq, balıq tutmaq, cippinqin daxil olduğu, bir həftəyə yaxın müddətə, əhəmiyyətli həcmdə fiziki iş nəzərdə tutan səyahətdir; - Overland – yaşayış üçün yenidən xüsusi təchiz edilmiş yüksək keçicilik qabiliyyətinə malik olan yük avtomobillərində səyahətdir. Adətən, turisti iqlimi olan ölkələrə (Afrika, Cənubi Amerika, Cənub-Şərqi Asiya) təşkil olunur və turistlər bir səfər zamanı bir neçə ölkəyə gedirlər.

4. Xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinə, təbii rezervatlara səyahət. XMTƏ-də olan nadir və ekzotik təbii obyektlərin və hadisələrin yüksək cazibədarlığı çoxlu turist cəlb edir. Məsələn, Latin Amerikasına gəlmiş turistlərin 48 %-i təbii rezervatlara səyahət etmək məqsədinə malikdir. Əksər milli parkların, qoruqların rəhbərliyi ekoloji ekskursiyanı əsl şouya çevirirlər. Nümunə kimi qeyzərlərin aktivlik dövrü ilə əlaqədar olan və davam etmə müddəti dəqiqələrə görə hesablanmış, ABŞ-ın Yellostoun milli parkına təşkil olunmuş ekskursiyanı göstərmək olar. Təbii obyektlərin, xüsusən də mağaraların çox tez-tez nümayiş etdirilməsi aborijenlərin həyatından müxtəlif teatrlaşdırılmış səhnələri nümayiş etdirən, musiqi və altdan işıqlandırma ilə müşahidə olunur. Ekoturizmin bu növü daha çox Avstraliyada inkişaf etmişdir. Odur ki, onu “ekoturizmin inkişafının Avstraliya modeli” ilə eyniləşdirirlər.

Ekoturizm fəaliyyətinin planlaşdırılması – Planlaşdırma turizmdə çox mühüm rol oynayır. Hər hansı təşkilatın və ya orqanın rəhbərliyi tərəfindən təşkilatın üzvlərinin ümumi məqsədlərə çatması üçün bütün səylərinin bir istiqamətə yönəldilməsi üsullarından biridir. Planlaşdırma funksiyasından sonra idarəetmə prosesi başlayır. Planlaşdırma funksiyası 3 suala cavab vermək üçün nəzərdə tutulmuşdur:

1. Hal-hazırda nə səviyyədəyik: menecerlər əsas sahələr üzrə (maliyyə, marketinq, heyət və s.) təşkilatın zəif və güclü tərəflərini müəyyən etməlidirlər;
2. Nə əldə etməliyik: menecerlər ətraf mühitə ola biləcək ziyanı nəzərə alaraq müəyyən etməlidirlər ki, təşkilatın əsas məqsədləri nə olmalıdır və bu məqsədlərə nail olmağa onlara nə mane ola bilər;
3. Bunu necə etməliyik: menecerlər, qarşıya qoyulmuş məqsədlərə çatmaq üçün təşkilat üzvlərinin nə edəcəyi barədə qərara gəlirlər.

Təbiətdən rasional istifadə ekoturizmin mühafizə olunan təbii ərazilərində turizmin təşkili qaydalarından ən vacibidir. Təbiətin qorunmasına əsasən 2 qarşılıqlı şərt vacib amillərdən hesab olunur:

- ◐ ekoloji turizm fəaliyyətinin elmi təşkili və həyata keçirilməsi – parkların administrativ orqanlarının məsuliyyətindədir;
- ◐ turistlərlə münasibətdə müəyyən edilmiş davranış qaydaları və normalarına əməl olunması.

Qonaqlar gülləri dərməməli, balıq qulaqlarını və daşları yığmamalı, xüsusi ayrılmış cığır üzrə hərəkət etməli, özündən sonra zibil qoymamalı, hazırlanması ətraf mühitə zərər vuran suvenirləri almamalı kimi nümunəvi xüsusiyyətlər turistin ümumiləşdirilmiş və sadələşdirilmiş qaydalarındandır.

1992-ci ildə Ümumdünya Turizm Təşkilatı YUNEP (UNEP; United Nations Environment Programme) ilə birgə “turizm və ətraf mühit” adı altında məqalələrin çap olunmasına başladı. Bu istiqamətdə ilk nəşrlər “Milli parkların və turizm məqsədli qorunan ərazilərin inkişafı” adı altında çap edilmiş metodiki göstərişlər idi. Bu nəşrlərin əsas ideyası o idi ki, milli parklarda turizm fəaliyyəti özünü maliyyələşdirmədə və təbiəti mühafizə üçün bir vasitə rolunu oynaya bilər. Lakin, turizmin inkişaf etdirilmə səviyyəsinin, idarə edilmə formasının və növünün düzgün seçildiyi, xüsusən də turizm fəaliyyəti üçün müəyyən edilmiş ərazinin “yüklənmə qabiliyyətinin” diktə etdiyi qaydalara riayət edildiyi halda öz effektivliyini verə bilər. Milli parkların yüklənmə

qabiliyyəti bir sıra təbii və sosial amillərin köməyi ilə müəyyən olunur. Onların tərkibinə daxildir:

- ❖ Turizm ziyarətləri üçün yararlı olan ərazinin ümumi ölçüsü və sahəsi;
- ❖ Təbiət ekosistemlərinin kövrəkliyi;
- ❖ Ərazidə mövsümü amili nəzərə alaraq vəhşi heyvanların mövcud sayı, müxtəlifliyi və yayılması;
- ❖ Topoqrafik xüsusiyyətlər və bitki örtüyü (qayalı və kollarla örtülü olan ərazi ziyarətçilərin sayını azaldır);
- ❖ Bəzi heyvan növlərinin insan varlığına olan həssaslığı (Uqandada qorillaların müşahidə edilməsi layihəsinin aprobasiyasında bir qorilla sürüsünün müşahidə edilməsi üçün yalnız 4 nəfərə icazə verilməsi qərarı qəbul edilmişdir);

Parkın ərazisində turistlərin daha geniş bölüşdürülməsi məqsədi ilə cığırın planlaşdırılması yüklənmə qabiliyyətinin artırılmasına səbəb ola bilər.

Turizm fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi ÜTT, YUNEP-İE/Ras-ın tövsiyəsinə görə:

İdarə edilməsinin planlaşdırılması

1. Yerli resurslar, sosial-iqtisadi amillər və parkın ziyarətçiləri barəsində məlumatların toplanması və analizi. Statistik göstəricilər özündə aşağıdakı istiqamətləri əhatə etməlidir.

- Ziyarətçilərin və istifadə olunan nəqliyyat növlərinin qeydiyyatı;
- Üstünlük verilən fəaliyyət növləri (heyvanları müşahidə etmək, piyada gəzintilər, pikniklərin təşkil edilməsi, balıq ovu və s.);
- Ərazinin istifadə edilməsi dövrünü (rekreativ yüklənməsinin qarşısını almaq məqsədilə);
- Turistlərin gəldiyi ölkələrin qeydiyyatı (personalın müvafiq dil hazırlığını təşkil etmək məqsədilə);
- Ziyarətçilərin ərazidə qalma davamlılığı;

- Ziyarətçilərin məmnunluğu səviyyəsi və parkın fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması üçün təklifləri.

2. *Resursların istifadə edilməsində qarşılıqlı ayrılıqların müəyyən edilməsi.*

Resursların turizm və yerli əhalinin təmin olunması məqsədilə istifadəsi zamanı yarana biləcək qarşılıqlı ayrılıqların əvvəlcədən müəyyən edilməsi vacib amildir. Parkın rəhbərliyi resursların istifadəsinin vəhdətləşdirilməsi üçün mexanizm müəyyənləşdirməli və ilk fürsətdə turizmin inkişaf etdirilməsinə yerli əhalinin mədəniyyətini cəlb etməlidir.

3. *Məqsədlərin müəyyən olunması.* Məqsədlər dəqiq şəkildə müəyyən edilməlidir və qəbul edilməmişdən öncə subyektivliyin aradan qaldırılması naminə maraqlı tərəflərin geniş müzakirəsinə çıxarılmalıdır. Bu məqamda aşağıdakı şərtlər nəzərə alınmalıdır:

- ◆ *Mənfəət əldə edən* - bunların arasında yerli əhali, xarici sərmayəçilər, turizm agentlikləri və s. ola bilər.
- ◆ *Asılılıq* - geniş siyahı təşkil edən amillər toplusundan asılı olaraq turistlərin axını əvvəlcədən sığortalananmayan ərazi nə dərəcədə turizmdən asılı olmalıdır? Yerli əhalinin turizmdə iştirakı hansı rol oynayır: əhali turizmdə maksimum dərəcədə aktivləşdirilməlidir, yoxsa turizm yerli əhalinin büdcəsində əvəz edilməyən rol oynamalıdır, yaxud yerli əhali turizm sənayesinin inkişafında minimum dərəcədə istifadə edilməlidir? Sonuncu variantdan yerli əhalinin turistlərlə ünsiyyətindən onların mədəniyyətinə əhəmiyyətli dərəcədə ziyan gəldiyi zaman istifadə olunur (bu situasiya Amazoniyanın bəzi qorunan ərazilərinə şamil oluna bilər);
- ◆ *Miqyas* - inkişaf etdirilmə planına turizmin gələcəkdə hansı səviyyəyə qədər formalaşdırılacağı və bu məqsədə çatmaq üçün yollar müəyyən edilərək daxil edilməlidir.

4. *Regionun inkişaf proqramına turizmin daxil edilməsi.* Bütün milli parklar həmin regionun ərazi torpaq istismarının planına salınmalıdır. Turizm sektorunun genişləndirilməsi nəzərdə tutulan ərazilərdə ictimai xidmət sahələrinin səviyyəsinin

artırılması vacibdir və bunun üçün də müxtəlif növ müəssisələrin qarşılıqlı iş birliyi şəraitində çalışması təmin edilməlidir.

5. Turizm fəaliyyətinin idarə edilməsi planının hazırlanması milli parkın ümumi fəaliyyət strategiyasına daxil edilməlidir. İdarə edilmə planında yerli üslub və inşa edilmə üçün yerləşdirmə imkanları nəzərə alınaraq tikinti standartları müəyyən edilməlidir.

6. Tikintinin aparılması üçün məsləhət görülməli nizam. XQTƏ-də tikinti işlərinin aparılması zamanı gözləniləcək əsas şərt ətraf mühitə minimum təsir edən tikinti materiallarından istifadə edilməsidir. Turist dayanacaqlarının tikintisi zamanı parkın rəhbərliyi turistlərin artımı ilə əlaqədar ərazini çirkləndirə biləcək əsas mənbələri araşdırmalı: kanalizasiya tullantıları, bərk məişət tullantıları, pestisidlər, səs yükü və s.

7. Milli parkda turizmin inkişafına daimi nəzarət. Milli park ərazisində turizm infrastrukturunun hər bir elementinə xüsusi nəzarət sistemi olmalıdır: təbii əraziyə təsir imkanları; resurslarla əlaqədar qarşılıqlı əks ayrılıqlar yarandığı zaman onların həlli; baş planın yerinə yetirilməsi; regional əməkdaşlıq; su təminatı; tikintinin keyfiyyəti və s. Hər bir parametreyə nəzarət etmək üçün park rəhbərliyi konkret fəaliyyət qrafiki və planı hazırlamalı, onlar əsasında hesabat təqdim etməlidir.

Ərazinin zonalara ayrılması

Zonalaşdırmanın beynəlxalq standartlarına görə – bu ərazinin turizm resurslarından istifadəsini sadələşdirən vasitədir. Hər bir mühafizə olunan ərazi üçün təklif olunan zona onun yaradılmasında göstərilən səbəblərə müvafiq olaraq uyğun gəlməlidir. XQTƏ-də ayrılır:

- ◆ Ciddi mühafizə olunan “sığınacaq” ərazilər, buraya turistlər buraxılmır;
- ◆ Vəhşi təbiət ərazilərinə uyğun gələn zonalar, buraya yalnız piyada turistlər buraxılır;
- ◆ Turistlərin müxtəlif nəqliyyat vasitələrində daxil ola biləcəkləri turizm zonaları;

◆ Ləvazimatların cəmləşdirildiyi tikintilər zonası.

Yerləşdirmə obyektləri, restoranlar və mağazalar insanın təbii əraziyə təsirinin azaldılması məqsədilə imkan daxilində parkın ərazisindən kənarda formalaşdırılmalıdır.

Mövzu 4. Ekoloji turizm ehtiyatları

Təbiət ekoturizmin əsas mənbəyidir. Gəzinti, velosiped sürmək, at sürmək, su turları, mağaraları ziyarət etmək və s. - bunlar həmişə çox populyar olan səfərlərdir. Turist axınının artması və rekreasiya təbiət ərazilərinin bərpa qabiliyyətinin artıqlaması turizm praktikasına xüsusi təşkili formasının tətbiqini zəruri edir ki, onun məqsədi təbii ekosistemlərin mühafizə rejimində istifadəsidir. Mühafizə olunan təbiət əraziləri dünyada ekoturizm texnologiyalarının inkişafı və sınaqdan keçirilməsində böyük rol oynayır. Milli parklar, qoruqlar, YUNESKO-nun biosfer qoruqları, mühafizə olunan təbiət landşaftları, təbiət parkları və s., ümumi adı mühafizə olunan təbiət əraziləri (PNA) altında birləşərək, hazırda ekoturizmin inkişafı üçün əsas resurs təşkil edir. Dünya üzrə mühafizə olunan təbiət ərazilərinin öz heyətində ekoloji turizmin əsas prinsiplərini həyata keçirməyə qadir olan inzibati, elmi, təhlükəsizlik və yardımçı strukturları vardır; təmin etmək: təbii sərvətlərdən davamlı rekreasiya istifadəsini, ekoloji maarifləndirməni, yerli sakinlərin turizm prosesinə cəlb edilməsini, rekreasiya təbiət ərazilərinin lazımi səviyyədə qorunmasını, turistlərin mühafizəsini və s.

Ekoloji turizmin əsas obyektləri nadir təbiət kompleksləri, o cümlədən qorunan ərazilərdir, yəni:

- milli və təbiət parkları, dövlət təbiət qoruqları , təbiət abidələri;
- dendroloji parklar və botanika bağları;
- müalicə və istirahət zonaları və kurortlar;

– təbiət qoruqları (müəyyən məhdudiyyətlərlə).

Təbiət parkları – xüsusi qorunan təbiət ərazilərinin inkişaf etməkdə olan kateqoriyasıdır. Onlar ilk növbədə, ətraf mühit, növ və landşaft müxtəlifliyinin mühafizəsi, ətraf şərait və ehtiyatların rekreasiya və ənənəvi istifadəsinin, əhalinin ekoloji tərbiyəsinin lazım olan elmi tədqiqat kompleksi və monitorinqinin təşkili məqsədilə yaradılmışdır.

Milli parklar – xüsusi ekoloji, tarixi, estetik və digər əhəmiyyət daşıyan təbiət komplekslərinin yerləşdiyi və təbiəti mühafizə, maarifçilik, elmi, mədəni və digər məqsədlər üçün istifadə olunan təbiəti mühafizə və elmi tədqiqat idarələri statusuna malik olan ərazilərdir.

Milli park və qoruqların yaradılması məqsədləri.

Milli parkların yaradılmasının ilk məqsədi – nəslə kəsilmək həddində olan canlı aləmin qorunmasıdır. Xüsusi qorunan təbii ərazilər olmasa idi, fillər, kərgədanlar, bizon və zebr kimi heyvanlar yalnız zooparklarda qalar, bəzi heyvanlar isə, məsələn, Komodo əjdahası – yalnız Komodo adlı (eyni adlı adada yaşayırlar) milli parkda yaşadıklarından belə qənaətə gəlmək olar ki, təməmilə nəslə kəsilmiş ola bilərdilər. Lakin, onların ümumi adlarının olmasına baxmayaraq milli parkların hər biri öz xüsusi məqsədinə malikdir. Məsələn, Yelloustoun parkının yaradılmasının məqsədi unikal geotermal bulaqların mühafizə olunması idi. Argentinada yerləşən Los-Qalyares parkı isə Perito-Moreno kimi unikal buzlaqların qorunması üçün nəzərdə tutulmuşdur. Floridada yerləşən Everqleyds Milli Parkı isə təbiətin möhtəşəm gözəlliklərini qorumaq üçün deyil, ilk növbədə həmin ərazidə mövcud olan və müxtəlif təbii həyat növlərini qorumaq üçün yaradılmışdır.

Vəhşi təbiətin qorunması nöqtəyi-nəzərdən milli parkların və qoruqların vəzifələri bir çox məqamlarda oxşardır. Onların məqsədi təbiətin yaratdığı gözəllikləri qorumaq, landşaft və bioloji müxtəlifliyi, vəhşi heyvan və bitkilərin genefondunu mühafizə

etməkdir. Bununla bərabər qoruqların təbiəti mühafizə rejimi (qərbdə onları rezervat adlandırırlar) daha ciddidir. Burada yalnız elmi fəaliyyətə, çox nadir hallarda isə turizm fəaliyyətinə icazə verilir. Milli parklarda isə turizmin (ekoloji turizmin) inkişafına çox ciddi fikir verilir. Bunlara misal olaraq Afrikanın Serengeti və Kryuqer adına olan milli parklarını göstərmək olar. Parklarda həmçinin əhalinin ekoloji marifləndirilməsi ilə bağlı fəal iş aparılır, bəzən isə təsərrüfat fəaliyyətinə də (ekoloji təhlükəsizliyi şərti ilə) icazə verilir.

Serengeti Milli Parkı Böyük Afrika Qrabenı ərazisində yerləşmişdir. Bu park dünyanın ən məşhur milli parkları siyahısına daxil edilmişdir. Serengeti Milli Parkı Tanzaniya və Keniya ərazisində sahəsi 30000 kv. km olan səthi alçaqboylu otlarla örtülü qayalardan ibarət düzənliklərdir.

Kryuqer adına park 1898-ci ildə prezident Transvaal P.Kryuqerin təşəbbüsü ilə yaradılmışdır. Milli Park statusunu park 1926-cı ildə almış və YUNESCO-nun dünyanın təbii və mədəni əhəmiyyətə malik irsi siyahısına daxil edilmişdir.

Dünyada nə qədər milli park və qoruq vardır? Hazırda dünyada mindən çox milli park, on minlərcə isə xüsusi qorunan təbii ərazilər vardır. Təqribi hesablamalara görə onların sayı 70000-dir və dünyanın quru ərazisinin 10%-ni təşkil edir.

İlk milli parkların sənayeləşmə əsrinin əvvəllərində əmələ gəlməsi onların yaradıcılarının qarşısında əsas məqsəd kimi milli parkları texnikadan qorumağı qoydu. Kənd təsərrüfatının üstünlük təşkil etdiyi ölkələrdə isə əsas məqsəd seçilmiş əraziləri dövlət nəzarətinə götürmək idi.

Milli park anlayışının ilk izahı 1933-cü ildə Afrikanın fauna və florasının qorunması ilə bağlı Londonda imzalanmış konvensiyada verilmişdir.

★ Milli park – əlaqədar qanunverici orqanların qərarı olmadan sərhədləri dəyişdirilə bilməyən dövlət nəzarətinə götürülmüş ərazidir;

- ★ Ayrılmış sahə vəhşi heyvanların və bitkilərin artırılması, mühafizəsi və qorunmasının geniş əhali kütləsi üçün estetik, geoloji, tarixi, arxeoloji və digər elmi əhəmiyyətə malik faydalı istirahət yeridir;
- ★ Ərazi sərhədləri daxilində ovçuluq, heyvanların vurulması və balıqçılıq, yaxud floranın kolleksiya üçün yığılması (parkın əlaqədar idarəedici orqanlarının icazəsi olmadan) qadağandır.

Dünyanın milli pakları və qoruqları.

«Canlı təbiətin müxtəlifliyi – bizim rifahımızın təminatçısıdır. Bu bizim həyatımızın əsası və ən vacib şərtidir» (BMT-nin ətrafı mühafizə proqramı).

Planetimizin təbiəti zəngin və rəngarəngdir. Dünya təbiəti möcüzəli təbiət abidələri ilə zəngindir. İnsanın təbiətə müdaxilə etmədiyi ərazilərdə o, Yaradanın yazdığı mükəmməl qanunlar əsasında inkişaf edir. Yalnız, sivilizasiyanın hər hansı bir yerə ayaq basması ilə hər şey dəyişir. Təəssüf ki, insanın mövcud olduğu ilk dövrlərdən etibarən o, heyvanları qırmış və meşədə ağacları kəsmişdir. Zamanla insanlar bütün planetdə məskunlaşmışlar. İnsanın fəaliyyəti nəticəsində bir çox bitki və heyvanlar ilkin yaşayış yerlərindən məhrum olmuş, yaxud da dünya üzündən silinmişlər. XX əsrdə ətraf mühitin çirklənməsi demək olar ki, bütün planet üçün əsl problemə çevrilmişdir. Dünyanın bir çox dənizsahili çimərliklərində plastik qablar zibil şəklində yığılıb qalmışdır, bu şəkildə onlar hələ bir neçə onillik qalacaqdır. Sənayenin hardasa basdırılaraq gizlədilməyə çalışılan daha da zərərli tullantıları nisbətən gözə çarpmır. Tullantılar su təchizatının yeraltı sisteminə daxil ola bilər, bununla da insanların və heyvanların həyatına ciddi zərər yetirə bilər. Macarıstanlı Budapeşt Hidrologiya İnstitutunun ekoloq alimi etiraf edərək «biz müasir sənaye sahələrinin kimyəvi tullantıları ilə nə edəcəyimizi bilmirik, hətta onları izləməyi çətdirmırıq» demişdir.

İnsan fəaliyyəti adətən təbiətə yenidən bərpa oluna bilməyəcək dərəcədə ciddi zərər vura bilər. Məsələn, son 40 ildə Nepal Himalaylarında insanın düşünülməz fəaliyyəti 50% meşələrin qırılmasına gətirib çıxarmışdır, hansılar ki, ya yanacaq kimi istifadə

olunmuş ya da oduncaqdan müxtəlif ləvazimatlar hazırlanmışdır. Bu faktların insanlar tərəfindən dərk olunması xüsusi qorunan ərazilərin yaradılmasına səbəb olmuşdur.

Hələ qədim zamanlardan etibarən insanlar özləri üçün qiymətli hesab etdikləri təbii ərazilərin və ya obyektlərin qorunmasını təşkil edirdilər. Məsələn, hesab olunur ki, ilk qorunan ərazi hələ *eramızdan əvvəl III əsrdə Şri-Lankada* yaradılmışdır. Hazırda İşkel Milli Parkının yerləşdiyi ərazinin qorunması haqda məlumatlar XIII əsrə qədər gedir. O zaman Xəfsidlər sülaləsindən olan ərəb xəlifəsi göl ətrafında ovçuluğu qadağan etmişdi. *İşkel* Qorunan ərazi olaraq müasir statusunu isə 1891-ci ildə əldə etmişdir. Milli Parkın müasir sərhədlərinin əsası isə 1980-ci ildə qoyulmuşdur. Elə həmin ildən etibarən də milli parkın adı YUNESCO-nun təbii və mədəni irsin qorunmasında əhəmiyyətli obyektlər siyahısına əlavə olunmuşdur.

Avropada orta əsrlərdə yüksək təbəqənin insanları özlərinin ovçuluqla məşğul olduqları ərazilərin zənginliyini qorumaq və növləri artırmaq məqsədilə xüsusi ərazilər ayırır və həmin ərazilərdə hər hansı növ ovçuluğu qadağan edirdilər. Xüsusən qeyd edilməlidir ki, bu qadağaları pozan hər bir kəs çox ciddi cəzalarla üzləşirdilər. Həmçinin Rusiyada əsasən knyazların ovçuluqla məşğul olduğu *Belojevskaya Puşsa* adlı təbii ərazi XIV əsrin sonlarından XV əsrin əvvəllərinə qədər knyaz Yaqaylo tərəfindən qorunan ərazi elan olunmuşdur.

İlk milli parklar.

İlk dövlət qoruqları, təbii ərazilərin qorunması birlikləri hələ VI əsrdə yaranmışdır. Lakin, ilk milli park XIX əsrdə ABŞ-da yaradılmışdır. Bu park qeyzərlər və isti mineral bulaqlarla zəngin *Yelloustoun* adlı platoda yerləşən və 1872-ci il mart ayında təşkil olunan eyni adlı milli parkdır. Həmin dövrdən etibarən bir çox qitələrdə milli parklar yaradılmışdır.

Avropada ilk milli park 1914-cü ildə İsveçrədə Qraubyuden kanyonunda təşkil olunmuşdur. Daha sonra 1922-ci ildə İtaliyada Qran-Paradizo Milli Parkı, 1963-cü ildə isə Fransada Vanauz Milli Parkı yaradılmışdır. Vanauz 14 km məsafədə Qran-Paradizo parkı ilə sərhəddə uzanır. Fransada 7 milli park var ki, onların da 3-ü Fransadan Avstriya istiqamətində uzanaraq Alp dağlarında yerləşmişdir. Alp dağlarının aypara şəklində formalaşmış həmin ərazilərində digər milli parklar da mövcuddur: Almaniyada Berxtesqaden, Avstriyada Yüksək Tauern, İtaliyada Stelvio və Sloveniyada Triqlav.

2 Ekoturizmin qrupları, növləri və xüsusiyyətləri

Turizmi ekoturizm kimi təsnif etmək üçün iki əsas yanaşma mövcuddur. Bir yanaşmaya görə, turizm *əsas obyektə vəhşi təbiət olan ekoloji turizm kimi təsnif edilir*. Eyni zamanda, əksər müəlliflər təbiətlə ənənəvi mədəniyyət arasında sərhəd çəkməyin çətinliyini qeyd edir və təbiətlə yanaşı, ekoturizm və mədəniyyət obyektlərini də əhatə edir. Ancaq hətta bu ekoturizm anlayışı da tam deyil. İnsan tərəfindən dəyişdirilmiş ərazilərdə açıq havada istirahət məqsədi ilə turizm getdikcə genişlənir. Bu, xüsusilə ABŞ və Qərbi Avropa ölkələri üçün xarakterikdir, burada praktiki olaraq heç bir yerli landşaft qorunmur və əhali ikinci dərəcəli kvazi təbiətə malik ərazilərdə təbiətlə ünsiyyətə yüksək ehtiyacı ödəyir. Belə turizm çox vaxt ekoloji olaraq təsnif edilir və onun ətraf mühitin, xalq adət-ənənələrinin qorunması və bərpası və iqtisadi inkişafın yaşıllaşdırılması üçün əhəmiyyəti bəzi regionlarda həlledici olur. Buna misal olaraq aqroturizmi göstərmək olar.

Başqa bir yanaşma *ekoturizmi dayanıqlı turizmin bir növü* hesab edir. Bu turizm növü davamlı inkişafın əsas prinsipini (resursların deqradasiyasına səbəb olmayan ətraf mühitin idarə edilməsi) praktikada uğurla həyata keçirməyə imkan verir, çünki ekoloji turizmin inkişafının faydalarının bir hissəsi ehtiyatların bərpası və qorunması üçün istifadə olunur. Bu yanaşma ilə turizm obyektləri həm təbii, həm də süni mənşəli ola bilər.

Ekoturizm təbiət yönümlü turizmə aiddir. Məhz buna görə ekoturizm biznes və ya konqres turizmi, mədəni yönümlü turizm və təhsil turizmi kimi turizm növlərindən fərqlənir. Ərazi yerləşməsinə görə bütün ekoloji turizm növlərini iki əsas qrupa bölmək məqsədəuyğundur:

1 qorunan ərazilərin və su ərazilərinin hüdudlarında ekoturizm. Belə turların hazırlanması və keçirilməsi ekoturizmdə klassik istiqamətdir. Müvafiq turlar terminin dar mənasında ekoloji kimi təsnif edilir;

2 qorunan ərazilərin və su ərazilərinin hüdudlarından kənarda ekoloji turizm. Bu qrupa çox geniş ekoloji yönümlü turlar daxildir - kənd təsərrüfatı turlarından tutmuş rahat gəmilərdə kruizlərə qədər.

Mövzu 5. Ekoloji turizmdə təhlükəsizlik və etiket qaydaları

Ekoloji turizmdə təhlükəsizlik

Təhlükəsizlik turizmin əsas tərkib hissələrindən biridir. Ekoloji turizm də burada istisna deyil, əksinə insan ayağı dəyməyən ərazilərdə səyahət əlavə təhlükələr nəzərdə tutur ki, bunlar barədə də insanlar məlumatlandırılmalıdır. Ekoloji turlar (bu xüsusilə isti ölkələrə aid edilir) təşkil edərkən, fiziki imkanları, sağlamlıq vəziyyətini nəzərə almaq və ona uyğun marşrut seçmək lazımdır. İsti iqlim orqanizmə mənfi təsir göstərə, yuxusuzluq, iştahsızlıq, sinir pozğunluğu və s. nəticələrə gətirib çıxara bilər. Bütün bunları nəzərə alaraq, bu ölkələrə səyahət etməmişdən əvvəl həkim müayinəsindən keçmək lazımdır. Daha sonra vaxtaşırı dərman, məsələn, insulin qəbul edən xəstələr, 10 yaşınadək uşaqlar və s. üçün xüsusi konsultasiya tələb olunur.

İnsanların tələbatlarını öyrənərkən ABŞ alimi A.Maslou belə nəticəyə gəlmişdir ki, özünü mühafizə tələbatı insanın tələbatları içərisində qida və sudan sonra üçüncü yerdə durur. Məhz bu tələbatın mövcudluğu insanları qeyri-sabit regionlara getməməyə məcbur edir.

Ekoturu tərtib edərkən aşağıdakılar barədə məlumat almaq lazımdır:

- Seysmiklik, sel hadisələri, daşqın və s. kimi təbiət hadisələrinin mövcudluğu və ya yoxluğu ilə müəyyən olunan ərazilərin təhlükəsizliyi;
- Regionda siyasi sabillik;
- Kriminogen vəziyyət;
- Regionda sanitar-epidemioloji vəziyyət və infeksiya xəstəliklərin profilaktikası;
- Sənaye və kənd təsərrüfatı müəssisələrinin fəaliyyəti ilə əlaqədar olan potensial ekoloji təhlükə;
- Təklif olunan ekoloji turların təhlükəsizliyi.

Bundan əlavə turların keçirilməsini təmin edən xidmətlər haqqında məlumat toplamaq da tələb olunur. Onların içərisində: regionda asayışı təmin edən xidmətlər; tibbi və təcili tibbi xidmət; xilasetmə təşkilatları və s. var.

Ərazilərin təhlükəsizliyi ərazidə təbiət hadisələrinin, yəni seysmikliyin, sel və daşqınların, buzlaqların olub-olmaması ilə müəyyən olunur. Məsələn, yaşayış və istirahət üçün əlverişli zonalara, çöl, meşə-çöl, düzənlik landşaftları, əlverişsiz ərazilərə isə arktik, subarktik, tropik səhra əraziləri, cəngəlliklər, yüksək dağlar və s. ərazilər aid edilir.

Regionda siyasi sabillik. Turistlərə qarşı cinayətkarlıq hallarının sayı dünyanın istənilən regionunda get-gedə artmaqdadır. Belə bir məlumat vardır ki, istirahətdə olan ingilis turistlərinin hər beşincisi hər hansı cinayətin qurbanı olur. Ona görə də təklif olunan turların təhlükəsizliyi haqqında məlumatlar çox vacib hesab olunur. Turistləri səyahətə göndərərkən – bu xüsusilə siyasi vəziyyətin qeyri-stabil olduğu ərazilərə aiddir – həmin regionda hazırki vəziyyət barədə məlumat toplamaq lazımdır. Bu informasiyanı müxtəlif yollarla: hökumət bəyanatlarından, KİV-dən, səyahətin planlaşdırıldığı ölkənin səfirliyindən, İnternetdən və digər mənbələrdən əldə etmək olar. Məsələn, səyahətə hazırlaşan ABŞ vətəndaşları üçün Dövlət Departamenti 24 saat açıq olan qaynar xətt təşkil etmişdir və bu qaynar xətt vasitəsilə müharibələr, terrorizm

halları, epidemiya və cinayətkarlıq barədə məlumat əldə etmək olar. Rusiyada isə bu informasiyanı RF Dövlət Dumasının Alt Komitəsi hazırlayır və bu komitə tərəfindən Asiyada – Əfqanıstan, Pakistan, Kəşmir (Hindistan), Şərqi Timor, Filippinin cənubu, Cəfna (Şri-Lanka), Yəmən; Afrikada – Nigeriya, Anqola, Burundi, Syerra-Leone, Əlcəzair, Somali, Eritreya, Konqo, Sudan, Qvineya-Bisau, Mərkəzi Afrika Respublikası, Liberiya, Komor adaları; Latin Amerikasında – Kolumbiya, Haiti; Okeaniyada – Solomon adaları, Fici və s. turist səfərləri üçün təhlükəli ərazilərə aid edilmişdir.

Turist səfərləri üçün təhlükəli regionların coğrafiyası ilbəil və hətta il ərzində də dəyişilir, ona görə də informasiyanı tez-tez təzələmək lazım gəlir.

Kriminogen vəziyyət. Səyahətlər bəzən regionda hökm sürən kriminogen vəziyyətlə əlaqədar təxirə salınır. Məsələn, Nayrobidəki milli park, Keniyadakı istənilən milli parkdan daha çox turist qəbul edir. Bu əsasən onunla izah olunur ki, bu milli park paytaxta yaxın yerləşir: parka qədər məsafənin qısa olması və paytaxt ətrafı ərazilərin təhlükəsizliyi səyahətin komfortunu və turist axınını artırır.

Sanitar-epidemioloji vəziyyət və infeksiyon xəstəliklərin profilaktikası. Ekoturizmdə ərazinin sanitar-epidemioloji vəziyyəti xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, ekoturlar adətən təbii ekosistemləri, o cümlədən bu ərazilərin infeksiyon xəstəliklər ocaqları kimi elementini qoruyub saxlamış, az mənimsənilmiş ərazilərdə həyata keçirilir.

İnfeksion xəstəliklərə yoluxma təhlükəsi isti iqlimli ölkələrdə xüsusilə yüksəkdir. Bu yalnız turistlərə səyahətdən əvvəl bu və ya digər xəstəliklərin mövcudluğu, xəstəliklərin əlamətləri, yoluxma yolları və profilaktika tədbirləri haqqında informasiyanın verilməsi yolu ilə azaldıla bilər.

Asiya, Afrika və Cənubi Amerika ölkələrində malyariya, taun, vəba, sarı qızdırma, qarın yatalağı, QİÇS və s. xəstəliklərə yoluxma təhlükəsi mövcuddur.

Ekoloji turizmin ayrı-ayrı növlərini müşayiət edən potensial təhlükələr barədə məlumat onların təşkilinin əsası olmalıdır.

Ekoloji turizm və macəra turizmi ilə əlaqədar olan bəzi təhlükə növləri

Turizmin növü	Təhlükənin xarakteri	Bədbəxt hadisə və təhlükənin növləri
Piyada	Dərə-təpəli relyef, ayaqqabının, geyimin düzgün seçilməməsi	Sürtünmələr, əzələlərin dartılması
Su	Paltar, avadanlığın islanması, nəqliyyat vasitəsinin aşırılması, suya düşmə, köpək balığının hücumu, dayvinq üçün tələb olunan avadanlığın düzgün istifadə olunmaması	Soyuqdəymə, suda batma, bədən temperaturunun aşağı düşməsi, yaralanma, orqanizmdə mübadilə proseslərinin pozulması
Dağ	Dağ landşaflının təhlükələri (uçqun, buzlaq, sel), Günəş radiasiyası, meteoşəraitin kəskin dəyişməsi, oriyentasiyanın itirilməsi və s.	Sınıqlar, zədələr, donma, göz xəstəlikləri, iti əşyalardan yaralanma (buz baltası, mıxçıxaran və s.)
Velosiped, dağ baykinqi	Yıxılma, ayaqqabının, geyimin düzgün seçilməməsi, avadanlığın olmaması	Sınıqlar, zədələr, beyin sarsıntısı və s.

Qış	Dağlıq relyefin xarakteri, asılı əşyaların buzlaması (ağac budaqları, məftillər və s.), buzlaq çatları üzərindəki körpülərin aşması, uçqunlar	Sınıqlar, zədələr, qar uçqunu altında boğulma, donvurma, yanıqlar
Elmi	Vəhşi heyvanların hücumu, infeksiyalar	Yaralanma, zədə, beyin sarsıntısı, orqanizmin immunitetinin aşağı düşməsi, infeksiyon xəstəliklər

Düz və hamar ərazilərdən keçən **piyada marşrutlar** xüsusi hazırlıq tələb etmir. Onların əsas şərti fiziki cəhətdən təxminən eyni səviyyəli iştirakçı yığımaqdır. Yalnız hündürlüyü 3000 metrədən yüksək olan dağlıq ərazilərdən keçən marşrutlar istisna təşkil edir. Bu cür marşrutlarda “dağ” xəstəliyinin simptomları özünü göstərə bilər. Bunun əsas səbəbi orqanizmin oksigen çatışmamazlığına olan reaksiyasıdır. Nəticələri isə baş ağrısı, çətin nəfəsalma, baş hərlənməsi və s. olur. Bu xəstəliyin inkişafının qarşısını almaq üçün orqanizmə dağ iqliminə uyğunlaşmaq üçün vaxt vermək, həmin yüksəklikdə 1-2 gün istirahət etmək lazımdır. Bu xəstəliyin əsas profilaktikası ümumi qaydalara əməl etməkdir: 3000 m. hündürlükdən sonra sutkalıq dayanacaq, daha sonra hər 300 m. yüksəkliyə qalxdıqca hər dəfə sutkalıq dayanacaqlar təşkil etmək lazımdır.

Atla gəzintilər. At kifayət qədər iri və ürkək heyvandır. Onunla düzgün olmayan rəftar, təhlükəsizlik texnikası qaydalarına riayət edilməməsi nəticədə ciddi zədələrə səbəb olub, turistlərin sağlamlığına zərbə vura bilər. Bunların qarşısını almaq üçün atla rəftar edərkən xüsusi qaydalara riayət etmək lazımdır.

Su turizmi. Piyada turizmdən fərqli olaraq su turizmi texniki cəhətdən daha mürəkkəbdir. Bu ekoturizm növünə üstünlük verən turist, çaylarda maneələri yaxşı ayırd etməli, onları dəf etməyi bacarmalıdır. Turistlərin suya düşməsi bədən

temperaturunun aşağı düşməsinə, suda olan daşlara dəymə, nəfəs yollarına su dolma və s. ilə nəticələnə bilər. Ona görə də turistlər özünü sığorta, bir-birini sığorta etmə üsullarını bilməli və təqdim etməyi bacarmalı və ilk yardım göstərməyi öyrənməlidirlər.

Dayvinq. Sualtı gəzintilər bəzən orqanizmin həddən artıq yüklənməsinə gətirib çıxarır. Ürəyə olan yüklənmənin artması bəzən ürək tutmasına və qəfil ölümə səbəb ola bilər. Ona görə də sualtı gəzintilərə üstünlük verən akvalanqçılara əvvəlcədən tam tibbi müayinə keçmək məsləhət görülür.

Sualtı gəzintilərin təhlükəsizliyi çox halda təbiətin əsas qanunlarını bilməkdən və onlara riayət etməkdən asılıdır. Ona görə də yaxşı akvalanqçılar bu qaydaları bilməlidirlər. Əgər ekoturizmin digər növlərində xüsusi təlim keçmək və təcrübə vasitəsilə bəzi vərdişlərə yiyələnmək vacib deyilsə, sualtı gəzintilərdə isə bu çox vacibdir. Əks halda kiçik bir səhv çox baha başa gələ bilər.

Dayvinqlə məşğul olan təhlükəsiz ərazilər, buxtalar, laqunlar və ya sədd rifi ilə mühafizə olunmuş sahələr hesab olunur. Sahil mühafizə olunmayanda sualtı gəzintilər axınlar səbəbindən təhlükəli olur. Məsələn, Rio-de-Janeyronun Kopakabana çimərliyində hər 300-400 metrədən bir stansiyaları yerləşən xüsusi xidmət bölməsi fəaliyyət göstərir.

Dayvinqlə məşğul olan turistlər üçün bəzi dəniz canlıları da təhlükə mənbəyi ola bilər. Məsələn; dəniz kirpiləri, dəniz ulduzları, meduzalar, mərcanlar, molyusklar, dəniz ilanları və bəzi balıq növləri.

Speleoturizm. Dərin şaxta və mağaraların öyrənilməsi çox təhlükəli, ağır və yorucu prosesdir. Məsələn, “Snejnaya” mağarasının öyrənilməsi zamanı speleoloqlar gün işığı olmadan, +1 - +4,5°C temperaturda, yer altında 85 gün keçirmişlər. Bir çox mağaralar radiasiya baxımından da təhlükəlidir.

Ekoloji turizmdə etiket qaydaları

Ümumdünya Turizm Təşkilatı yerli əhali və turistlər arasında etik normaların əhəmiyyətini dəfələrlə qeyd etmişdir. Beləliklə, ÜTT-nin 1985-ci ildəki Baş Assambleyasında Turizm Xartiyasının IV maddəsində qeyd olunur:

1. Turistlərin müvəqəti yaşayış ərazilərində və tranzit bölgələrdə yerli əhalinin fəaliyyətinə ətraf mühitin ekoloji tarazlığının pozulmaması şərti ilə sərbəstlik verilməlidir.
2. Yerli əhalinin din, adət-ənənə, davranışlar və digər mədəniyyət növləri turistlər tərəfindən anlayış və hörmətlə qarşılanmalıdır.
3. Bu cür anlayışın formalaşması və təbiətə ehməllə yanaşma naminə aşağıdakı məlumatların geniş yayılması vacibdir:
 - Hörmətlə yanaşılması lazım olan yerli əhalinin ənənəvi və dini fəaliyyəti, yerli qadağalar, müqəddəs yerlər və etiqadlar;
 - Qorunması lazım olan bədii, arxeoloji və mədəni irs nümunələri və dəyərləri barəsində;
 - Mühafizə olunması lazım olan fauna və flora nümunələri barəsində və s.

Beynəlxalq Turizm Cəmiyyəti tərəfindən turistlərə III dünya ölkələrində tətbiq olunması vacib hesab olunan aşağıdakı qaydalar təklif olunmuşdur:

1. Səyahət zamanı təvazökar və səmimi olun, yerli əhali ilə tanış olun və onlarla ünsiyyət yaradın.
2. Digər insanların duyğularını başa düşməyə çalışın, onların xətrinə dəyə biləcək əməllərdən uzaq olun. Fotoların çəkilməsində də bunu yaddan çıxarmayın.
3. Özünüzdə sadəcə eşitmək və görmək kimi davranışlardan əlavə, dinləmək və müşahidə etmək bacarıqlarını inkişaf etdirin.
4. Yerli əhalinin dünyaya və həyata baxışı sizin baxışınızdan fərqlənə bilər. Yadda saxlayın ki, onlar primitiv deyillər, yalnız başqadırlar.

5. Yerli əhalinin etnoqrafik xüsusiyyətləri ilə tanış olaraq yeni məlumatlar əldə etməyin. Yalnız “çimərlik cənnəti” ilə tanış olmağın nə dərəcədə dəyərli olduğunu anlamağa çalışın.
6. Yerli əhalinin adətləri ilə tanış olun.
7. Sualların cavabını bildiyinizi nümayiş etdirmək əvəzinə, sual vermək bacarığınızı inkişaf etdirin.
8. Yadınızda saxlayın ki, siz səyahətə gələn minlərlə turistdən birisiniz. Özünüze qarşı xüsusi diqqət gözləməyin.
9. Pulunuzu xərcləməkdə diqqətli olun, yadınızda saxlayın ki, qiymətlərin aşağı olması yerli əhalinin aylıq gəlirinin aşağı olması ilə əlaqədardır.
10. Yerli əhaliyə yerinə yetirə biləcəyinizə əmin olmadığınız halda heç bir mövzuda söz verməyin.
11. Keçirilmiş gün haqqında düşünməyə vaxt ayırın və hər yeni gündə yeni məlumatların alınması üçün əvvəlcədən qeydlər aparın.

Suvenirlərin əldə olunması ilə bağlı ekoturizm xüsusi qaydalar diqqətə edir. Buna aşağıdakılar aiddir:

- Ⓢ Nadir quşların lələkləri ilə bəzədilmiş suvenirləri almayın;
- Ⓢ Kəpənəklərin qurudulmuş kolleksiyalarındansa parça üzərində əl işləməsi alın;
- Ⓢ Yadınızda saxlayın ki, qablar və toxunulma əşyalar yerli mədəniyyəti tərənnüm edən etnoqrafik nümunələrdir, kəpənək kolleksiyası isə hazırlanma qaydasına riayət olunmadığı üçün çox tezliklə dəri gəmirən böcəklər vasitəsilə məhv edilə bilər.

Etiket – ünsiyyətlə bağlı – üz-üzə, yazışaraq, səsli və ya jestlərlə, mimika və s. müxtəlif həyat şəraitlərində cəmiyyət üzvlərinin davranış qaydalarını müəyyən edən, tarixən formalaşmış normaların məcmusudur.

Məsələn, Cənub Şərqi Asiya (CŞA) ölkələrində avropalılar ilk öncə əhalinin adət-ənənələrə nə qədər önəm verdiklərinə fikir vermişlər. XVII əsrdə Siamda olmuş Jervez adlı fransız səyahətçisi bu adətlər barəsində belə demişdir: “Hər an – danışarkən, hərəkət edərkən, hətta yemək yeyərkən ənənələrdən irəli gələn mərasimləri gözləyirlər”. Uzun illər xarici ölkələrin səfirləri hökmdarın hüsurunda yerə sərilməli olurdular, yalnız 1683-cü ildə Siam hökmdarları fransız səfirlərinə ayaq üstə dayanmağa icəzə verdilər.

CŞA ölkələrində etiket qaydalarına riayət etmək çox ciddi amil hesab olunur. Tailand cəmiyyətində etiket qaydasını pozan dövlət xaini, potensial cinayətkar kimi qiymətləndirilir. Myanmada etiketi pozmaq “insani sifətin itirilməsi” hesab olunur. Yavada sosisium nümayəndəsi hesab olunmaqdan çıxarılır və hətta yavalı adından məhrum olunur.

Ekoloji turların təşkilatçıları tərəfindən yerli əhalinin adət-ənənələri, etiket qaydaları, dini və s. kimi ilk baxışdan kiçik amil kimi görünən məlumatlar toplanılmalı və müştərilərə izah olunmalıdır. Bunlar aşağıdakılardır (CŞA ölkələrinin təmsalında):

- ☉ **Ailədaxili ənənəvi etiket.** CŞA ölkələrində ailədaxili etiket fərqlidir. Çin, Yaponiya, Vyetnam cəmiyyətlərində patriarxal ailə davranışı xarakterikdir. Myanma ailəsində ən əsas xüsusiyyətlərdən biri ailə üzvlərinin hər birinin iştirakı ilə yemək süfrəsinin qurulmasıdır ki, bu zaman hər kəs eyni qazandan yeməlidir.
- ☉ **Etiket və yaş bölgüsü (stratifikasiyası).** Bir çox şərq ölkələrində yaşlı əhaliyə xüsusi hörmət göstərilir. Məsələn, Tailandda yaşı 60-dan yuxarı olan insanlara xüsusi hörmət tay etiketinin ən əsas amilidir.
- ☉ **Etiket və sosial stratifikasiya.** İnsanların cəmiyyətdə müxtəlif statusa malik olmasının dünya quruluşunun ədalətliliyindən irəli gəldiyi hesab olunur. Statusuna görə daha aşağı pillədə olan hər bir kəs özündən yüksəkdə olanlarla münasibətdə nisbətən baş əyir (buna uşaq yaşlarından adət olunur). Tailand qulluqçuları öz sahiblərinə dərin hörmətlərini bildirmək üçün, yemək verərkən

diz üstündə sürünərək yeməyi təqdim edirlər. Buna narazılıq edən xarici sahibinə isə yalnız onu tərk etməklə təhqir olunduqlarını bildirirlər.

☉ **Etiket və cins stratifikasiyası.** Kişinin statusu qadının statusundan daim yüksəkdədir, yalnız bir halda bu dəyişə bilər, bu da qadının yaşı daha çox olarsa. Məsələn, qadınlar hər zaman kişidən solda və arxada durmalıdır. Əgər evin kişisi yerdə oturmuşdursa qadın keçərkən bir qədər əyilməlidir.

☉ **Qonaqpərvərlik etiketi.** Şərqi ölkələrində qonağa xüsusi münasibət vardır. Məsələn, myanmalılar arasında hələ də qonağın digər (paralel) dünyadan gəldiyinə inanırlar. Myanma nağıllarında qeyd olunur ki, qədim dövrlərdə böyük cadugərlər, ovsunçular və ruhlar qonaq libasında gələr və əhalinin nə qədər ədalətli, inşafli və rəhmli olduğunu yoxlayarmışlar. Qonağı qəbul edən hər bir kəs dinə görə savab qazanır, qovan isə günah. Eyni zamanda ev yiyəsinin təqdim etdiyi hər növ qida qonaq tərəfindən qəbul edilməlidir, əks halda o, ev yiyəsinin təhqir etmiş və qonşuların yanında rüsvay etmiş sayılır. Qeyd etmək lazımdır ki, myanmalılar yemək yeyərkən əllə və yalnız sağ əllə yeyirlər. Digər Şərqi Asiya və CŞA ölkələrində isə yeməyi əsasən yemək çubuqları ilə yeyirlər.

☉ **Jestlər və bədən hərəkətləri etiketi.** Müxtəlif xalqlarda bədən hərəkətləri və jestlər fərqli şəkildə qəbul olunur. Məsələn, avropalılar kimi əl verərək görüşmə tayların adətinə daxil edilməyə çalışılsa da bir çox hallarda döyüşə çağırma kimi qəbul olunur. Vyetnamda isə barmaq qatlayaraq çağırma isə hörmətsizlikdir. Barmaq göstərərək danışmaq isə təhqir etməkdir. Kişilərin isə ümumi ictimai mövzulardan danışarkən eynilə qadınlar kimi ağlamaqları ictimaiyyət tərəfindən normal qəbul olunur.

☉ **Nitq davranışı.** Hər bir ölkənin nitq davranışı onun mədəniyyəti, hakim olan ideologiyası və psixologiyası ilə sıx bağlıdır. Tay anlayışına görə ləyaqətli insanın nitqi sakit və jestlərdən uzaq olmalıdır. Tay etikətinin əsas xüsusiyyətlərindən biri də odur ki, davranışda mülayimlik, özünə hakimlik və qeyri-agressivlik qorunsun.

- ☉ **Stol arxası etiketi.** Qəfil gəlmiş qonağa çay təqdim olunur, çağırılmış qonağa isə tərkibində ət olan xörəklər təqdim olunması zəruri hesab olunur. Süfrədə içki olduğu halda badələri bir-birinə vurmaq və sağlıq demək qəbul edilmir. Qonaqlıqda isə kişilərin alkoqollu içkilərdən həddən artıq içərək davranışlarını idarə etməmələri rüsvayçılıq hesab olunur.
- ☉ **Bayram etiketi.** Tet bayramında (şərqdə yeni il bayramı) süfrəyə xüsusi xörəklər qoyulmalıdır. Bayrama hazırlıq uzun müddət öncədən başlayır. Bayramda uşaqlara hədiyyələr və pul verilir. Hesab olunur ki, pul verənlərə həmin pullar artıqlaması ilə qayıdacaqdır.

Mövzu 6. Şimali Amerikada ekoturizmin inkişaf xüsusiyyətləri

Şimali Amerika Yer kürəsinin böyüklüyünə görə 3-cü materikidir. Onun sahəsi Qrenlandiya və Karib dənizi adaları da daxil olmaqla 24238 km² təşkil edir. Bu regiona əsasən 3 ölkə daxildir: Kanada, ABŞ və Meksika.

Kanada dünyada ən mükəmməl təbiəti mühafizə sisteminə malik ölkələrdən biridir. Təbiəti 34 milli park, milli meşə (mühafizə olunan ərazi – 3,9 mln. km²), 46 milli fauna qoruğu və quşlar üçün 101 sığınacaq yeri mühafizə edir. Ölkə ərazisinin böyüklüyü, əhali sıxlığının az olması burada ekoturizmin inkişafı üçün gözəl şərait yaradır.

Kanadanın milli parkları ABŞ-ın milli parklarından ərazilərinin daha çox hissəsinin məskunlaşmamış olması ilə fərqlənir: XX əsrin 90-cı illərinin əvvəlində bu ölkənin bir sakininə milli park ərazilərinin 0,54 hektarı, ABŞ-da isə 0,03 hektarı düşürdü. Kanadanın milli parklar haqqında qanununda (1930-cu il) qeyd edilir ki, onlar “Kanada xalqı, onun rifahı, təhsili və həzzi üçündür”. 1950-ci illərdə, milli park sistemi artıq formalaşan dövrdə başlıca məqsəd istirahət edənlər üçün şəhərin verə biləcəyi komfort dərəcəsini vermək idi, ona görə də bir sıra milli parklarda kiçik şəhərlər və dəmir yolları tikilmişdir (Banf). Ümumilikdə Kanadanın milli park sisteminə 3 cür mühafizə olunan ərazi daxildir:

1. Toxunulmamış təbii landşaftları mühafizə edənlər (Banf, Casper, Yoxo, Kuteney);
2. İri şəhərlər yaxınlığında olan ehtiyatları mühafizə edənlər (Uoterton-Leyks, Prins-Albert, Raydinq-Mauntin);
3. Növ və qrupların mövcud ərazilərini mühafizə edənlər (Elk-Aylend, Poynt-Pili).

Yukon yüksək dağlar və əfsanəvi qızıl axtarışı torpağıdır. 1972-ci ildə yaradılmış Klueyn Milli Parkı Kanadanın şimal-qərbinin 22000 km² ərazisini təşkil edən buzlaq və dağlarını mühafizə edir. Burada dünyada Qrenlandiya buzlaqlarından sonra sahəsinə görə 2-ci buz sahəsi yerləşir. Parkın ərazisi Alyaskada yerləşən Vrangel – Müqəddəs İlya Milli Parkı ilə həmsərhəddir. Bu iki park birlikdə dünyanın ən böyük mühafizə olunan ərazisini təşkil edir. Bu ərazi geoloji proseslərin yayıldığı ərazidir: Klutlan buzlağı üzərində 1m. qalınlığında 1200 il əvvəl vulkan püskürməsi nəticəsində yaranan kül qatı qalmışdır. Klueynin mərkəzində Kanadanın ən yüksək zirvəsi Loqan dağı (5900 m) yerləşir.

Hudzon körfəzinin sahilində yerləşən Çerçill şəhərinin əsası 1684-cü ildə Hadson-Bey şirkəti tərəfindən qoyulmuşdur. Bu gün külli miqdarda turist Arktikanın ən qəddar yırtıcısı olan şimal ayılarına baxmağa gəlir. Ayılar oktyabrın ortasından noyabrın axırlarına qədər şəhər yaxınlığında yerləşən ərazilərdən miqrasiya edir, payızın sonlarından mayın əvvəllərinə qədər isə Hudzon körfəzinin sahillərində suiti ovlayırlar. Ayıları müşahidə etmək üçün xüsusi kabinələrlə təchiz olunmuş avtobuslar hazırlanmışdır ki, onlar həm heyvanları müşahidə etməyə, həm də turistlərə özlərini təhlükəsiz yerdə hiss etməyə imkan verir. Tundra torpaqlarına təsiri azaltmaq məqsədilə həmin avtobuslar xüsusi çəkilmiş yolla buxtaya qədər hərəkət edir, daha sonra buz üzərində hərəkətini davam etdirir. Qışda Çerçill “Avrora borealis”, yəni şimal şəfəqini müşahidə etmək üçün ideal yer hesab olunur.

Conston boğazı (Kanada) – Vaşinqton ştatında yerləşən Sietldən Alyaska ştatındakı Skaqueyaya qədər uzanan dəniz yoludur. Turistlər buraya gözəl mənzərələrə, tlingit və kvakiutlların yaşayış məntəqələrində totem sütunlarına tamaşa etmək, boğaz ərazisində

qaranquşların miqrasiyasını müşahidə etmək üçün yollanırlar. Robson Bayt kiçik buxtasının sularında Tsitiki çayının mənbəyinə doğru kürü tökmək üçün üz tutan qızılbalıq dəstələrini izləyən balinalar birbaşa sahilə yaxınlaşırlar. Sahilin bu hissəsi balinaları müşahidə etmək üçün gələn turistlərdən mühafizə olunur və Robson Bayt ekoloji qoruğunun tərkibinə daxil edilir. Vaxtilə bu ərazilər meşə tədarükündə geniş istifadə olunurdu, lakin indi qanunla mühafizə olunur və burada torpaqdan istifadə də qadağan olunmuşdur. Bir çox ekoturistlər Conston boğazına orkaları xüsusi baydarkalardan izləmək üçün gəlir. Qışda isə Kraliça Şarlotta körfəzi və Broton-Streytə sualtı üzgüçülük həvəskarları yollanırlar, bunun əsas səbəbi bu suların həddən artıq şəffaf olmasıdır.

Kanada Qayalı dağları böyük və mürəkkəb ekosistem yaradır ki, onun ayrı-ayrı hissələri də artıq XIX əsrin sonlarından dövlət tərəfindən mühafizə olunmağa başladı. 1885-ci ildə Kanadanın ilk milli parkı – Banf (Sulfur-Mauntin mineral suları mənbəyi rayonu) yaradıldı. XIX əsrin sonlarına bu ərazidə ümumi sahəsi 20700 km² olan 4 milli park: Banf, Casper, Yoxo və Kuteney yaradıldı. Qayalı dağların milli parkları amerika sığınlarını, vapiti marallarını, qara və qrizli ayılarını, keçiləri və s. mühafizə edir. Bu ərazidə “Böyük Suayırıcı yol” adlanan ən məşhur piyada marşrutu Banf Milli Parkının cənubundan başlayaraq, 480 km məsafədə Robson dağına qədər uzanır və təcrübəli turistlər üçün nəzərdə tutulur.

Amerika Birləşmiş Ştatları ərazisində vəhşi təbiətin mühafizəsi üzrə milli proqram 130 il bundan əvvəl, 1872-ci ildə Yelloustoun Milli Parkının yaradılması ilə həyata keçirilməyə başladı. ABŞ-ın mühafizə olunan təbiət sistemləri şəbəkəsi xüsusi mürəkkəbliyi ilə seçilir: onların əsas hissəsi 3 qrupun – təbii, tarixi, rekreasiya – tərkib hissəsi olan 25 kateqoriyaya ayrılır və milli park sisteminə daxil olur.

Yüksək rekreasiya keyfiyyətinə malik olan, amma unikal, mənzərəli təbii və ya tarixi elementlər baxımından daha az əhəmiyyətə malik olan ərazilər “milli əhəmiyyətli istirahət zonaları” elan edilir və onlara milli istirahət zonaları, göl və dəniz sahilləri, mənzərəli yollar və s. aid edilir. Milli əhəmiyyətli istirahət zonalarında təsərrüfat

fəaliyyəti məhdudiyyətləri azaldılmışdır və şəxsi topraq mülkiyyəti dövlət nəzarəti altında da olsa saxlanılmışdır. Fauna yasaqlıqlarında təsərrüfat fəaliyyəti, o cümlədən ovçuluq müəyyən qaydalara riayət etmək şərtilə qadağan olunmamışdır.

Hal-hazırda ABŞ-da 53 park, 76 təbiət abidəsi, 10 dəniz rezervatı və 12 qoruq vardır ki, onların da ümumi sahəsi 280000 km^2 təşkil edir. Bu böyük ərazidən başqa federal hökumət tərəfindən milli meşələr, fauna rezervatları və yasaqlıqlar mühafizə olunur. Bundan əlavə ABŞ ərazisində qeyri-hökumət qoruqları sistemi də mövcuddur ki, onun da tərkibinə “Neyçer Konservansı” ictimai təşkilatı tərəfindən idarə olunan mindən çox rezervat və Milli Odübonov cəmiyyəti tərəfindən idarə olunan 80 rezervat və fauna sığınacağı daxildir. ABŞ-ın ictimai təşkilatlara məxsus olan və ən kiçik mühafizə olunan əraziləri istisna olmaqla bütün qalan XQTƏ-lərində istirahət qadağan olunmamışdır.

ABŞ-ın Şimal-Qərbi. Alyaska landşaftlarının müxtəlifliyi ilə seçilən ərazidir. Əhali sıxlığının az olması və sənaye baxımından zəif istifadəsi ərazidə təbiətin olduğu kimi qorunub saxlanmasına şərait yaradır. Lakin buna baxmayaraq burada 15 milli park, fauna yasaqlıqları fəaliyyət göstərir. Alyaskanın cənub-şərqində Prins Uilyam boğazında dərketmə turlarının keçirilməsi üçün çox gözəl ərazi yerləşir. Bu ərazidə xallı marallar, qonur və qara ayılar, tülkülər geniş yayılmışdır. Boğaz sularında qızılbalıq, dəniz şirləri və suitilər, mövsümi olaraq boz balina və orkalara rast gəlinir. Alyaskanın cənub hissəsinin qoruqlarında xüsusi paromlarda üzərək yağışlı meşələr və fyordları seyr etmək olar. Yarımadaının parkları içərisində xüsusi yeri Misti Fyords milli abidəsi, Qleyşer Bey və Kenay-Fyords Milli Parkları tutur. Kenay-Fyords ərazisində daim sürüşən buzlaqların təsiri ilə parçalanmış torpaqları müşahidə etmək olar. Kenay yarımadasının cənubunda sahəsi 450 km^2 olan Hardinq Ays Fild buzlağı yerləşir. Alyaskanın sahəsi 24300 km^2 olan Denali milli park və qoruğunda şimal maralları, Dalla qoyunları, tülkülər, qızılı ayılar, canavarlar və s. yaşayır. Alyaskanın şimal-şərqində ABŞ ərazisində ən böyük rezervat olan Arktika Milli Fauna Qoruğu (AMFQ) yerləşir. Onun sahəsi 78000 km^2 olub, 3 hissədən ibarətdir.

Sakit okeanın şimal-şərq sahilində, Vaşinqton ştatında ABŞ-ın iki çox gözəl milli parkı – Maunt-Reynir və Olimpik yerləşir. Maunt-Reynir Milli Parkı 1899-cu ildə qədim meşəli, şələləli və buzlaqlı ərazinin qorunması üçün yaradılmışdır. Bu dağ milyon il əvvəl vulkan püskürməsi nəticəsində yaranmışdır. Onun ərazisində çəkilmiş cığırınların ümumi uzunluğu 450 km-dir. Olimpik Milli Parkında 90 km uzunluğunda qatı dumanla örtülmüş sahil zolağı və buzlaqlarla örtülü olan dağlar üzərində meşələr vardır.

ABŞ Qayalı dağları ərazisində ABŞ-ın 4 milli parkı yerləşir. 1872-ci ildə palçıq vulkanları, qeyzer və qaynar bulaqlar olan ərazidə *Yelloustoun Milli Parkı* təşkil olunmuşdur. Parkın sahəsi 899139 ha. təşkil edir və ərazisində 30 minə yaxın qaynar bulaq, qeyzer, fumarol, palçıq vulkanı və s. vardır. Dünyada mövcud olan bütün geotermal bulaqların yarısından çoxu Yelloustoun Milli Parkındadır.

Yelloustoun Milli Parkından başqa ABŞ Qayalı dağlarında daha 3 milli park: Roki-Mauntin, Qrand-Titon və Qleyşer vardır. Qrand-Titon Milli Parkında 320 km-lik cığırınlar mövcuddur.

Syerra-Nevada dağlarında yerləşən Kaliforniya ştatında 6 milli park vardır. Şimalda Redvud Milli Parkında toxunulmamış meşələr, cənubda Coşua-Tri Milli Parkında səhralar, 3 milli parkda: Kinqs-Kanyon, Sekvoya, Yosemite Milli Parklarında dağ silsilələrinin ərazisi mühafizə olunur. Sekvoya meşələri Yer kürəsinin ən uzunömürlü ağaclarından olub, heç bir xəstəliyə məruz qalmır və min illərlə yaşaya bilir.

ABŞ-ın 3 milli parkı – Brays-Kanyon, Zayon və Qrand-Kanyon Yuta ştatının cənubunda və Arizona ştatının şimalında yerləşir. Brays-Kanyon Milli Parkının sahəsi 140 km² olub, 400 növ bitki və qatır maralı, oxlu kirpi, skuns və s. heyvanları mühafizə edir. Zayon Milli Parkında uzunluğu 23 km olan dairəvi marşrut, turistləri dayaqları arasında məsafə 95 m olan və dünyada ən böyük təbii alapağı (arka) olan Kolob alapağına gətirir. Bu parkı hər il 2 milyona yaxın turist ziyarət edir. Qrand-Kanyon Milli Parkı Kolorado çayının yaratdığı, uzunluğu 460 km, eni 30 km və dərinliyi 1,6 km olan Qrand-Kanyon ərazisini əhatə edir. Burada bir çox cığırınlar yaradılıb və həmin cığırınlarla hərəkət etmək üçün qatırlardan istifadə edilir.

Şimali Amerikanın mərkəzi hissəsində vaxtilə mövcud olmuş ekosistemləri mühafizə etmək məqsədilə Tolqress Preri Qoruğu yaradılmışdır. Qorunub saxlanmış bizon sürüləri Şimali Dakotada Teodor Ruzvelt Milli Parkında mühafizə olunur. Minesotada sahəsi 880 km² olan Vuayajer Milli Parkı canavar, Amerika sığıını, qara ayılar və d. nadir heyvanları mühafizə edir. Miçiqan ştatında “Slipinq-Bear-Düns” adlanan və 53 km məsafədə uzanaraq iri qumlu dyunləri ilə məşhur olan park yerləşir. “Pikçerd-Roks milli göl sahili” milli parkı Yuxarı gölünün sahilləri boyu 68 km məsafədə uzanmışdır. Parkın əsas görməli yerləri arkalar, mağaralar, külək və dalğaların yaratdığı qəribə fiqurlardır. Yuxarı gölündə həm də Ayl-Royal Milli Parkı, qərbində isə turistlərə 145 km-lik piyada cığırını təklif edən Porkyupayn-Mauntins-Uilderness Parkı yerləşir.

ABS-in Şərqi. Bu hissə qərbdəki qədər vəhşi təbiət ərazilərinə malik deyil, lakin Everqleyds bataqlıqlarında alligatorlara, ərazisi 2000 km² olan Qreyt-Smoki-Mauntins Milli Parkında qırmızı canavar, qara ayılara rast gəlmək, Appalaç dağlarında demək olar ki, 6 əsrdə ki, dəyişdirilməyən əraziləri görmək mümkündür. Everqleyds Milli Parkının sahəsi 6000 km²-dir. Parkın əsas qürur mənbəyi 347 növ quşlar, alligator, amerika timsahları, dəniz tısbağalarıdır. Appalaç dağları boyunca uzunluğu 3473 km olan və dünyada ən uzun piyada marşrut hesab edilən cığır keçir. Cığır 14 ştat ərazisindən keçir və Corciya ştatından başlayaraq, Men ştatına qədər uzanır. 1921-ci ildə Benton Mak-Key tərəfindən yaradılan və 1937-ci ildə yaradılması sona çatdırılan cığır, 1968-ci ildə Milli Mənzərə Cığırı adı almışdır.

Havay arxipelaqı adaları (122 ada) Sakit okeanın şimal hissəsində, quru sahəsindən 4000 km uzaqlıqda yerləşdiyindən Yer kürəsinin ən təcrid olunmuş sahələrindən biridir: adada rast gəlinən bitki və heyvanların 90%-i endemikdir. Böyük Havay adası üzərində dünyada 2 fəal vulkanı – Kilauea və Mauna-Loa yerləşir. Vulkanların ətrafı Havay Vulkanik Milli Parkı tərəfindən mühafizə olunur. Onun sahəsi 890 km² təşkil edərək iri kraterləri, fumarolları, lava sahələrini əhatə edir. Maui adasında eyni adlı vulkan ərazisini (Vulkanın adı tərcümədə “Günəş iqamətgahı” deməkdir.) Haleakala Milli

Parkı təşkil edir. Sahildən vulkanın zirvəsinə qədər 65 km-lik cığır mövcuddur. Kalahau-Overluk baxış meydançasında “gümüş qılınc” adlanan və yalnız bu ərazidə bitən bitki ilə tanış olmaq olar. Bu bitki 5 ildən 20 ilədək yaşayır, bir dəfə çiçək açır və sonra solur.

Meksika Birləşmiş Ştatları ərazisində yerləşən Kaliforniya dəniz, dağ və səhraların vəhdətidir. Uzunluğu 1130 km olan marşrut sayəsində bu ərazilərin tipik mənzərələri ilə tanış olmaq olar. Manqr cəngəlliklərindən ibarət olan Sakit okean sahilləri balinaları müşahidə etmək üçün ideal yerdir. Bu ərazidə balinaların populyasiyası 21 min baş hesablanmışdır. 1972-ci ildə bu balina növü məhv olma səviyyəsinə çatmışdır, lakin dəniz məməlilərinin mühafizəsi haqqında Aktın imzalanmasından sonra onların sayı tədricən artmağa başladı. Hər il bu canlılar Arktika sahillərindən Kaliforniya buxtasına qədər 19300 km məsafə qət edərək, məməlilər içərisində ən uzun miqrasiyanı həyata keçirirlər.

Mövzu 7. Kanadada ekoturizmin inkişafı

Şimali Amerikada yerləşmiş Kanada, qitənin şimal hissəsini və yaxınlıqdakı adaları (Kanada Arktika arxipelaqı, Nyufaundlend, Vankuver və s.) əhatə edir. Cənubda və şimal-qərbdə ABŞ ilə həmsərhəddir. Şərqdə Atlantik, qərbdə Sakit, şimal-şərqdə isə Şimal Buzlu okeanlarının suları ilə əhatə olunur. Ölkə ərazisini fiziki-coğrafi baxımdan 4 hissəyə ayırmaq olar: 1. Səthi düzənlik və yaylalardan ibarət olan Kanada qalxanı; 2. Kanada Kordilyələri; 3. Böyük Düzənliklər; 4. Appalaç dağları.

Şərq hissədə yerləşmiş Kanada qalxanı" demək olar ki, ölkə ərazisinin yarısını tutur. Kanada Kordilyələri qərbdə yerləşir. Kanadanın ən yüksək zirvəsinin - Loqan dağının (5591 m) yerləşdiyi Sahil dağ silsiləsi və Qayalı dağlar, ölkənin əsas dağ silsilələridir. Düzənliklər Müqəddəs Lavrenti çayına qədər, ölkənin bütün cənubu boyu uzanır. Bu çayın vadisindən başlayaraq, ölkənin şərqinədək Appalaç dağ silsiləsi yüksəlir. Kanada göllər diyarıdır. Ən böyük göllər sırasına dünyanın ən iri şirin sulu

gölu olan Yuxarı (83,3 min kv. km.), həmçinin Ayı, Vinnipeq, Huron, Qul, Eri və Ontario aiddir. Müqəddəs Lavrenti, Saskaçevan, Yukon və Freyzer isə ölkənin əsas çaylarıdır. Toronto (4,5 mln.), Monreal (3,3 mln.) və Vankuver (1,6 mln.) ölkənin ən böyük şəhərləri, Qalifaks, Kvebek, Sent-Cons, Vankuver dəniz, Tander-Bey və Toronto isə göl portlarıdır. Kanada faydalı qazıntılarla zəngin ölkədir. Onun əsas sərvətləri: nikel, sink, qızıl, gümüş, qurğuşun, molibden, kömür, neft, təbii qazdır. Mühüm təbii ehtiyatlar sırasına balıq və meşə sərvətləri aid edilir. Ölkə torpaqlarının böyük hissəsi donmuş torpaqlardan ibarətdir. Kanadanın qərb və şərq sahillərində əsasən mülayim və subarktik iqlim mövcuddur. Burada qış yumşaq, yay isə çox da isti olmur. Ölkənin mərkəzində iqlim kəskin kontinental və qurudur. Dağlıq rayonlarda isə iqlim sərt keçir. İyulun orta temperaturu, cənub bölgələrdəki 21 dərəcədən, Kanada Arktik arxipelağında 4 dərəcəyədək dəyişir. Yanvarın orta temperaturu şimalda mənfi 35, cənubda mənfi 4 dərəcədir. Ölkə əhalisinin 80 faizi cənub hissədə, ABŞ sərhəddindən 160-170 km radiusda yaşayır. Əhalinin 40 faizini ingilis-kanadalılar, 27 faizini fransız-kanadalılar (əsasən Kvebekdə əyalətində yaşayırlar) təşkil edir. Avropa millətlərinin digər nümayəndələri (italyanlar, almanlar, polyaklar, ukraynalılar, hollandlar, macarlar və b.) ölkə əhalisinin 20, yerli sakinlər (hindular, eskimoslar və b.) - 10 faizini təşkil edir. Orta ömür müddəti: kişilər üçün 75, qadınlar üçün 82 ildir. Kanada federativ dövlətdir. İnzibati cəhətcə 10 federal əyalətdən (Albert, Britaniya Kolumbiyası, Kvebek, Manitoba, Yeni Şotlandiya, Nyu-Bransuik, Nyufaundlend, Ontario, Saskaçevan, Yukon) və 2 ərazidən (Şimal-Qərb və Labrador) ibarətdir. 1 iyul 1867-ci ildə Kanada müstəqillik qazanmışdır. 1982-ci ilədək ölkədə Böyük Britaniya konstitusiyası qüvvədə idi. Hazırda Kanada parlamenti müstəqil olaraq konstitusiyaya dəyişikliklər edə bilər. Qanunvericilik Böyük Britaniya, yalnız Kvebek əyalətində Fransa qanunvericiliyinə əsaslanır. 1 iyul Müstəqillik günü - Milli bayramdır. Kanada Britaniya "Birliyinin" üzvü olduğu üçün, Britaniya monarxi formal olaraq dövlət başçısı hesab olunur və onu Kanadada nümayəndəsi - general qubernator əvəz edir. Real icraedici hakimiyyət Baş nazir başda olmaqla hökumətə məxsusdur. Qanunvericilik hakimiyyəti ikipalatalı

parlament tərəfindən həyata keçirilir. Parlament Senat (Yuxarı palata) və İcmalar palatalarından (Aşağı palata) ibarətdir. Adambaşına düşən məhsul istehsalının həcminə, yüksək səviyyədə inkişaf etmiş iqtisadiyyatına, zəngin təbii ehtiyatlarına, ixtisaslı işçi qüvvəsinə, müasir sənaye istehsalının səviyyəsinə görə Kanada dünya ölkələri arasında qabaqcıl mövqe tutur. Neft, təbii-qaz, sellüloz-kağız, ağacemalı, əlvan metallurgiya, avtomobilqayırma, əsas sənaye sahələridir. Kanada həmçinin buğda və arpa istehsalı və ixracı üzrə dünyanın əsas aparıcı ölkələrindəndir. Balıq və balıq məhsulları mühüm ixracat mallarıdır. Dünya təsərrüfatı əlaqələrinə sıx inteqrasiya olmuş Kanadanın dünya ixracatında payı 4 faiz təşkil edir. ABŞ bu ölkənin mühüm ticarət tərəf müqabilidir (ölkə ixracının 70 faizi), Kanada da öz növbəsində Amerika malları və xidmət növlərinin iri idxalçısıdır (ABŞ ixracının 20 faizə yaxını Kanadanın payına düşür). Kanadanın bənzərsiz gözəl təbiəti turistləri heyran edir. Ölkədə milli parklar və qoruqlar çoxdur. Elk-Aylend (Maral adası); ən böyük bizon sürüsü olan Vud-Buffalo; buzlaqları, gölləri, isti su mənbələri olan Casper; dağ kurortunun olduğu, ölkənin qədim Banff milli parkı. Kanadanın ABŞ-la sərhədində, dünyanın ən gözəl şlalələrindən biri məşhur Niaqara şlaləsi yerləşir. Şlalənin daha mənzərəli "Böyük nal" adlanan hissəsi Kanada ərazisindədir. ABŞ turistlərinin şlalənin bu hissəsini görməsi üçün Niaqaranın üzərindən "Dostluq körpüsü" salınmışdır. Bu ərazilərdə bir zamanlar yaşamış irokez hindu qəbilələrinin dilində bu söz "Niakera" kimi səslənir. Hindular Niaqara şlaləsini müqəddəs hesab edirdilər. İldə bir dəfə qəbilənin ən qəşəng qızlarını güllərlə bəzədilmiş qayıqlarda buraya gətirərək ilahi qüvvə hesab etdikləri şlaləyə qurban verirdilər. Niaqaranın suları təqribən on yeddi mərtəbəli binanın hündürlüyü (51 metr) qədər məsafədən aşağı tökülür. Təbiətin bu möcüzəsinin yaxınlığında söhbət etmək mümkün deyil. Onun gur şırıltısı bütün səsləri batırır. Şlaləyə yaxınlaşan turistlərə xüsusi qulaq örtükləri verilir, çünki şlalənin güclü səs-küyünə uzun müddət dözmək mümkün deyil. Yaşıllaşan su kütləsi böyük yüksəklikdən iti sürətlə aşağı tökülərək köpüklənir. Axına düşən qayıq və hər hansı bir əşya məhvə düşərdi. Niaqarada su kütləsinin miqdarı daimidir, çünki çay Amerikanın Böyük Göllərinin artıq sularını okeana axıdır. Alimlər

sübut edir ki, Niaqara çayının və şəlaləsinin 9 min il yaşı vardır. Avropalılar bu möcüzəni ilk dəfə XVII əsrdə görmüşlər. Şəlalənin yaxınlığında ilk otel 200 il öncə tikilmişdir. Həmin dövrdən başlayaraq, şəlalənin gözəl mənzərəsini seyr etmək, toxunulmamış təbiətin qoynunda istirahət etmək məqsədilə hər il on milyonlarla insan bu yerlərə səyahət edir. Şəlalə yaxşı işıqlandırıldığı üçün, turistlər onu axşamlar da seyr edə bilirlər. Turistləri cəlb etmək məqsədi ilə, şəlaləyə yaxın yerləşmiş Niaqara-Fols şəhərində qədim avtomaşınlar, qiymətli əşyalar, Niaqara şəlaləsi muzeyləri yaradılmışdır. Red-Dir çayı (Albert əyaləti) vadisində dinozavrlar parkı yerləşir. Burada, Kordilyer dağlarının yamaclarında qədim heyvanların iri skeletləri və sümüklərinin qalıqları aşkar edilmişdir. Çox böyük dinozavrların bərpa edilmiş maketləri, parkın təbii landşaftında yerləşdirilmişdir. UNESCO-nun qərarı ilə bu park dünya irsi obyektlərinə aid edilmişdir. Ölkənin müxtəlif şəhərlərində keçirilən çoxsaylı festivallar, mədəni, idman tədbirləri və tamaşalar, məsələn Ontarioda Şekspir, Ottavada çiçək və Kanada mədəniyyətləri, Niaqarada üzüm və şərab, Kvebekdə Şerbruk "Festival de Kanton" (Kanada fransızlarının mədəniyyəti və mətbəxi), Kempbeltonda balıq, Dofin şəhərində Ukrayna festivalı turistlərin böyük marağına səbəb olur. Ölkədə 2100 muzey və qoruq fəaliyyət göstərir. Ottavada Milli qalereya, təbiət, elm və texnika, Milli Mədəniyyət mərkəzləri, Nalaymoda petroqliflər (qayaüstü rəsmlər) muzeyi, etnoqrafiya muzeyi, Viktoriyada - klassik avtomobillər muzeyi, Sanderberd (hindu totemləri* kolleksiyası) parkı, Fort-Rodd milli tarixi park, Edmontonda - ağac məmulatı memarlığı, Saskatunda- Kanada Ukrayna muzeyi, Regində - Telorama telekommunikasiya muzeyi, Vinnipeqdə insan və təbiət muzeyi, Portaj-la-Preridə hinduların tarixi kəndi, Kanadanın mənimsənilməsi muzeyi fəaliyyət göstərir. Ölkənin digər iri şəhərlərinin görməli yerləri ilə tanışlıq da böyük maraq doğurur. Məsələn, Torontoda məşhur Çin incəsənəti kolleksiyası olan Kral muzeyi, Bədii qalereya (Henri Murun əsərləri), Sİ-EN-EN teleşirkətinin 553 metr hündürlüyü olan qülləsi vardır.

Kvebekdə ursulinlər" monastri (1641), Notr-Dam-de Kvebek kilsəsi (1650), Notr-Dam de Viktuar kilsəsi (1688), anqlikan Baş kilsəsi (1793), yaşayış binaları (XVI-XVIII əsrlər), İç qala və Parlament binası (XIX əsr), Vankuverdə - Dəniz muzeyi və dəniz akvariumu vardır. Tarixi-coğrafi, iqtisadi və mədəni səviyyəsinə, xarici turistlərin qəbuluna görə Monreal, Şimali Amerika qitəsinin şəhərləri arasında aparıcı yerlərdən birini tutur. Zəngin turist-ekskursiya potensialına malik olan Monreal, biznesmenləri, alimləri, mədəniyyət və incəsənət xadimlərini, idmançıları və adi turistləri cəlb edir. Şəhərin özünəməxsus xüsusiyyətlərindən danışarkən, qeyd etmək lazımdır ki, Monreal, mədəni dəyərləri, Avropa üslubunda tarixi-memarlıq tikililəri və həyat səviyyəsi ilə Şimali Amerikanın digər şəhərlərindən müsbət mənada fərqlənir. Şəhərin mərkəzində yerləşən Mont Royal dağına ziyarət etmək turistlərə tövsiyyə olunur. Buradakı baxış meydançasından şəhərin cənub hissəsinin geniş mənzərəsi açılır. Qədim şəhərdə piyada gəzintini Plas de Armsdan başlamaq daha məqsədəuyğundur. Onun yaxınlığında Şimali Amerikanın ən iri məbədlərindən biri, 1829-cu ildə tikilmiş, 7 minə qədər dindar üçün nəzərdə tutulmuş Bazilik de Notr Dam kafedral kilsəsi yerləşir. 1685-ci ildə əsası qoyulmuş San-Seplis seminariyası da ona yaxındır. Notr Dam küçəsi, Ədliyyə sarayı, Bələdiyyə idarəsi, şəhər sakinlərinin və turistlərin sevimli istirahət yeri olan Jak Kartye meydanına qədər uzanır. Yaxınlıqda Şate de Ramezay tarixi muzeyi yerləşir. Muzey 1705-ci ildə, Monrealın on birinci qubernatoru Şate de Ramezay tərəfindən tikilmiş və onun şərəfinə adlandırılmışdır. San-Paul və Bonsekur küçələrinin kəsişdiyi yerdə, şəhərin bizim dövrümüzdə qədər saxlanılan qədim dini tikili Notr-Dam-de Bonsekur yerləşir (1772). Şəhərin mərkəzində yerləşən İncəsənət muzeyi ölkənin ən qədim muzeylərindəndir, muzeyin ekspozisiyasında qədim Misir incəsənətindən başlayaraq, XX əsrin abstrakt rəssamlıq əsərləri - rinədək geniş palitra öz əksini tapmışdır. Monreal Planetariumunu; Mak Kord Kanada tarixi muzeyini; Kanada memarlıq mərkəzini; Vestmaunt rayonunda yerləşən, dindarların ziyarət yeri olan Müqəddəs İosif kilsəsini; Mezonev parkında yerləşən, 1976-cı il yay Olimpiya oyunlarının keçirildiyi Olimpiya kompleksini ziyarət etmək də tövsiyyə edilir. Monrealın mərkəzi hissəsində, yerin

altında, iqlim şıltaqlığının təsirindən asılı olmayan Yeraltı şəhər yerləşir. Şəhərdə mağaza, bank, poçt, restoran, kafe və digər təşkilatlar fəaliyyət göstərir. Yeraltı keçidlər vasitəsilə bir kompleksdən digərinə, hətta metro stansiyalarına, dəmiryol vağzalına çox asanlıqla və tez keçmək olur. Monrealın özündə və ətrafında istirahət və müxtəlif əyləncələr üçün bütün avadanlıqlarla təmin olunmuş çoxsaylı parklar mövcuddur. Monrealdan 30 km cənubda Hemminqford adlanan yerdə yaradılmış Safari parkında dünyanın bütün regionlarından gətirilmiş vəhşi heyvanların 600-dən çox növü saxlanılır. Parkda çoxlu attraksionlar fəaliyyət göstərir. Milli parkların ərazisində və onların ətrafında çoxsaylı mehmanxanalar və motellər vardır. İstehlakçının tələbatını ödəyə bilən geniş şəbəkəyə malik olan və dövlət tərəfindən maliyyə köməkliyi göstərilən turizm, Kanada iqtisadiyyatının gəlirli sahələrindən biridir. Kanadanın daxili turizm modeli ABŞ-ın daxili turizm modelini xatırladır. Ontario və Kvebek kimi cənub əyalətlərinin turizm mərkəzləri, həmçinin Sakit okean sahilləri (Albert və Britaniya Kolumbiyası) daxili turistlərin toplaşdıqları əsas mərkəzlərdir. Kanadalılar ABŞ üçün iri turizm bazarıdır. Hər il 17-18 mln. kanadalı ABŞ-ın sərhədyanı, həmçinin Kaliforniya və Florida ştatlarına səfər edirlər. ABŞ-ın, Meksikanın və Karib dənizi hövzəsinin yay və qış kurortları, Kanadanın getmə turizmində böyük rol oynayır. Turizm bazarı konyukturasının təhlili göstərir ki, kanadalılar turist səfərlərini planlaşdırarkən, təklif olunan turist xidmətinin qiyməti onlar üçün həlledici amildir. Ona görə də cənubda yerləşmiş ABŞ və Karib regionunun turizm mərkəzləri kanadalılar üçün daha çox cəlbedicidir. Bu yerlərə turların qiyməti, Avropa turlarından 40-50 faiz ucuzdur. Kanadalılar Avropaya, əsasən Böyük Britaniyaya qohumları və dostları ilə görüşmək məqsədi ilə gedirlər. Hər il ölkə hüdudlarından kənara 19 mln. kanadalı səyahət edir. Kanadalılar qızgın səyahət sevənlərdir. Onların xaricdə xərclədikləri pul əcnəbi turistlərin qəbulundan qazanılan məbləğdən çoxdur. Ödəniş balansında yaranmış defisitdən narahat olan federal hökumət, ölkə daxilində turizmin inkişafı üçün fəal tədbirlər həyata keçirir. Məsələn, turist mərkəzlərinin inkişafı, maddi-texniki bazanın yaradılması, reklam

kampaniyalarının aparılması üçün hökumət xüsusi yardımlar ayırır. Ötən əsrin 90-cı illərinin əvvəllərində Kanadada gəlmə turizmi durğunluq dövrü keçirirdi, turistlərin sayı 14,8 və 15,4 mln. arasında olurdu. 1993-cü ildən tənəzzül dövrü başlandı. ABŞ-dan gələn turistlərin sayı 1987-ci ildə 12,7 mln. nəfər olduğu halda 1992-ci ildə 11,8 mln. nəfər təşkil etmişdir. Cənubi-Şərqi Asiya (əsasən Yaponiya və Honkong) Kanadanın gəlmə turizmində böyük rol oynayır. Xarici turistləri ölkəyə cəlb etmək məqsədi ilə hökumət bir sıra qanunvericilik aktları qəbul etmişdir. Turistlər üçün bir sıra güzəştlər nəzərdə tutulur. Məsələn, mehmanxanalarda yaşamaqla əlaqədar alınan mallara və xidmətlərə qoyulan vergilər geri qaytarılır, turistlər gömrük rüsumundan azad edilir, şəxsi istifadə üçün gətirilən əşyalara, ov və idman məqsədi ilə gətirilən silahlara və s. rüsum tətbiq edilmir. Milli turizm məhsulunun bazarlarda təbliği (reklamı və marketinqi) üçün federal büdcədən hər il 100 mln. dollar pul xərclənir. Görülən tədbirlər nəticəsində, Kanadada son illərdə xarici turizmin dinamik inkişafı tendensiyası özünü göstərir. Belə ki, ölkəyə 1998-ci ildə 18,8, 1999-cu ildə isə 19,6 mln. xarici qonaq gəlmişdir. Bu göstərici üzrə Kanada dünyada 8-ci yeri tutur. Həmin dövr ərzində turizm fəaliyyətindən daxil olmalar müvafiq olaraq 9,4 və 10,3 mlrd. dollar təşkil etmişdir. Bu göstərici üzrə isə Kanada dünyada 9-cu yeri tutur. Kanadanın turizm biznesində 600 mindən artıq insan çalışır. Ölkədə 4,5 mindən artıq turist agentliyi, 300 mindən artıq mehmanxana və digər yerləşmə vasitələrində yerlər mövcuddur, 40 mindən artıq isə restoran, kafe, bar və digər əyləncə yerləri fəaliyyət göstərir. Turizm, ümumiyyətlə Kanada iqtisadiyyatında mühüm yer tutur. Ölkədə yeni iş yerlərinin açılmasında əhəmiyyətli rolu olan turizm sənayesi, xarici valyutanın və investorların cəlb olunması, ölkə regionlarının iqtisadi inkişafında da aparıcı mövqedə durur. Turizmdən daxil olan hər bir mlrd. dollar gəlirdən, dövlət 450 mln. dollar vergi qazanır. Həmin məbləğ aşağıdakı kimi bölünür: onun 230 mln. dövlətin, 160 mln.-u əyalətlərin, 60 mln.-u isə bələdiyyələrin büdcəsinə daxil olur.

Banff milli parkı. 1885-ci ildə Cave and Basin Hot Springs-in kəşfindən sonra yaradılmış Banff Milli Parkı Kanadanın ilk və ən məşhur milli parkıdır. Alberta

əyalətində, Kalqaridən təxminən bir saat qərbdə yerləşən bu bölgə dağlar, buzlaqlar, buzlaqlar, göllər, alp çəmənlikləri, mineral isti bulaqlar və kanyonlar da daxil olmaqla, qeyri-adi müxtəlif geoloji və ekoloji xüsusiyyətlərə ev sahibliyi edir. 1984-cü ildə Banff, Kanada Qayalı Dağ Parklarını təşkil edən digər milli və əyalət parkları ilə birlikdə YUNESKO-nun Dünya İrsi Saytı elan edildi. Təbiət həvəskarları və açıq hava həvəskarları Banff Milli Parkında öz fəaliyyətlərini seçə bilirlər. İstər qışda xizək sürmək, istərsə də çöl çiçəklərini görmək üçün yaz gəzintiləri, çoxlu çay və dərələrdən birində kanoda gəzinti və ya hətta dağ göllərindən birində akvalanqla üzgüçülük olsun, Banffda hər şey və daha çox şey var. Park həmçinin iri buynuzlu qoyunlar, canavarlar, ayılar (qara və qrizli), moose, coyotes, caribou və dağ şirləri də daxil olmaqla müxtəlif vəhşi təbiəti ilə məşhurdur.

Parkın ən məşhur attraksionlarından biri heyrətamiz Louise gölüdür. Bu buzlaq göl Princess Louise Caroline Alberta-nın adını daşıyır və onu meydana gətirən ətrafdakı buzlaqları əks etdirən inanılmaz zümrüd suyu ilə məşhurdur.

Təbii müalicəvi xüsusiyyətləri olan rahatlaşdırıcı ekskursiya üçün Banff Upper Hot Springs-ə baş çəkin. 1930-cu illərin bu hamamı müasir bir spanın bütün imkanlarını özündə cəmləşdirmək üçün bərpa edilmişdir. Dağ mənzərələrindən zövq alarkən buxar hamamından, masajdan və ya digər sağlamlıq prosedurlarından həzz alın. O, il boyu açıqdır və kafe, hədiyyə mağazası və uşaq hovuzu daxildir.

Sıx gəzinti olmadan inanılmaz panoramik mənzərələr üçün Banff Qondoluna çıxmaq üçün günün 8 dəqiqəsini ayırın. Kükürd dağının zirvəsinə 7495 fut hündürlükdə səyahət edəcəksiniz, burada ətrafdakı zirvələri, Minnewanka gölünü, Banff şəhərini və şərqdən qərbə uzanan Bow vadisini görə bilərsiniz.

Banff Milli Parkındakı hər hansı bir sürücünün mənzərəli olacağına əmindir, lakin bir marşrut digərlərindən üstündür. Icefield Parkway Banff və Jasper milli parkları arasında şimaldan cənuba doğru uzanır və bütün Kanadanın ən mənzərəli yollarından

biri hesab olunur. Bütün marşrut təxminən 144 mildir, lakin siz bu heyrətamiz sürücülükdən maksimum həzz almaq üçün vaxtınızı almaq istərdiniz.

Casper milli parkı — Kanadanın qayalı dağlarında ən böyük milli park. Norz Vest Kompani üçün bölgədə ticarət mağazası olan Casper Hovesin şərəfinə adlandırılmışdır. 1907-ci il sentyabr ayının 14-də Casper Forest Park adı altında yaradılmışdır. 1930-cu ildə park statusunu almışdır.^[1] 2014-cü ildə Casper milli parkının 2154710 ziyarətçisi vardı. Kanadanın qərbində, Albert əyalətindədir. Sahəsi təqribən 1,1 mln. ha. 1907-ci ildə Atabaska çayının yuxarı axınında, Qayalı dağların iynəyarpaqlı meşələrlə və Alp çəmənləri ilə örtülü şimal yamaclarında (3747 m-ədek yüksəlikdə) yaradılmışdır; buzlaqlar var. Heyvanlardan qara və qonur ayı (qrizli), maral, dələ, vaşaq, puma, qar qoyunu; təqribən 200 növ quş məskunlaşmışdır. Parkı gəzmək üçün təqr. 1000 km piyada marşrutu salınmışdır. Banf, Yoxo və Kutenei milli parkları ilə birləşərək vahid kompleks əmələ gətirir. 1984-cü ildə Park Kanadanın qayalı dağlarındakı digər milli və əyalət parkları ilə birlikdə UNESCO Ümumdünya irsi elan edildi.

Sakit Okean Rim Milli Parkı Qoruğu — Kanadanın Britaniya Kolumbiyası əyalətinin cənub-qərbindəki adalarda yerləşən Kanadada milli park . Sakit Okean Rim Milli Parkı Qoruğuna üç coğrafi bölgə daxildir: Wickaninnish körfəzinin sahillərindəki 16 kilometr uzunluğundakı Long Beach, Barkley Sounddakı Sınıq Adalar Qrupunun yüzdən çox adaları və qayaları və yağış meşələri , qumlu çimərliklər, mağaralar və qərb sahillərindəki ⁷⁵ kilometrlik marşrut .

Long Beach Vankuver adasının qərb sahilində Ucluelet və Tofino kəndləri arasında yerləşir. Port Albernidən 108 km uzunluğunda bir yol ilə çatılır . Sınıq Adalar Qrupu Barkley Soundda yerləşən adalar qrupudur. Onlara yalnız Port Alberni ilə Ucluelet və Tofino kəndləri arasındakı avtomobil yolundan 12 km məsafədə yerləşən Tokvort körfəzindən çıxan qayıqla çatmaq olar. Bundan əlavə, kayak sürmək mümkündür və bir sıra nəqliyyat şirkətləri turistləri arxipelaqa və geriye avadanlıqla

çatdırmaq üçün xidmətlər göstərir. West Coast Trail Bamfield və Port Renfrew kəndləri arasından keçir . Bundan əlavə, parka eni 18 metrden çox olan dənizin sahil zolağı daxildir .

Gros Morne Milli Parkı Nyufaundlend və Labradorun qərb sahilində yerləşən Dünya İrsi Saytıdır . 1,805 km² (697 kvadrat mil) sahəsi ilə Atlantik Kanadada ikinci ən böyük milli parkdır .

Park Nyufaundlenddəki ikinci ən yüksək zirvənin (806 m və ya 2,644 fut) şərəfinə adlandırılmışdır. Təpə sözünün fransızca mənası "tənha böyük dağ" və ya hərfi mənada "pessimist nəhəng" deməkdir. Gros Morn Uzun Silsiləsi Dağ silsiləsinin bir hissəsi olan Appalachian dağlarının bir hissəsidir .

Gros Morne Milli Parkı Qoruğu 1973-cü ildə yaradılıb və 1 oktyabr 2005-ci ildə milli park kimi fəaliyyətə başlayıb.

Park 1987-ci ildə geoloji tarixi və görkəmli landşaftına görə UNESCO tərəfindən Ümumdünya İrs Saytı elan edilib . Park, xüsusilə plitə tektonikası ilə bağlı müşahidələr aparmağa imkan verir; geoloji təkamül və proseslərə işıq salır.

Mövzu 8. ABŞ-da ekoloji vəziyyət və mühafizə olunan ərazilər

ABŞ-ın ətraf mühiti müxtəlif biotoplar, iqlimlər və geoloji quruluşlardan ibarətdir. Bu müxtəliflik, insan icmalarının yaşadığı fərqli bölgələrin və coğrafi ərazilərin yaranmasına səbəb olur. Buraya heyvanlar, göbələklər, bitkilər və digər orqanizmlərin zəngin növləri daxildir. Güclü iqtisadi istismar və sənayeləşmə nəticəsində insanlar ABŞ ekosistemlərinə dərin təsir göstərmiş və bir sıra ekoloji problemlərə səbəb olmuşdur.

1970-ci illərdən etibarən bu problemlərlə bağlı məlumatlılığın artması nəticəsində ekoloji tənzimləmələr və ətraf mühitin qorunmasına yönəlmiş hərəkətlər meydana çıxmışdır. Buraya iqlim hərəkəti və ekoloji ədalət hərəkəti də daxildir. Bu hərəkətlər 19-cu əsrin əvvəllərindən başlayan və qorunan ərazilərin geniş bir şəbəkəsinin formalaşmasına səbəb olan uzunmüddətli mühafizə tarixi ilə sıx bağlıdır. Hazırda Federal hökumət tərəfindən idarə olunan ərazilərin 28.8%-i qorunan ərazilər şəbəkəsinə daxildir.

ABŞ-ın ekoloji tarixi, əsrlər boyu ətraf mühitin dəyişikliklərini, habelə təbiətin mühafizəsi və ekoloji problemlərlə bağlı siyasi və elmi müzakirələri əhatə edir.

"Qoruma" (conservation) termini ilk dəfə 1908-ci ildə ortaya çıxmış və zamanla 1970-ci illərdə "ekoloji hərəkət" (environmentalism) anlayışı ilə əvəzlənmişdir. Bu keçid, diqqətin təbii resursların idarə olunması və qorunmasından, ümumilikdə ətraf mühitə və havanın, suyun çirklənməsinin insanlar üzərindəki mənfi təsirlərinə yönəlməsi ilə bağlı olmuşdur.

Ölkənin əsas ekoloji qanunları 1969-1980-ci illər arasında qəbul edilmişdir:

- **Milli Ətraf Mühit Siyasəti Aktı (1969)**
- **Təmiz Hava Aktı (1970)**
- **Federal İnsektisid, Fungisid və Rodentisid Aktı (1972)**
- **Təmiz Su Aktı (1972)**
- **Nəslə Kəsilmək Təhlükəsi Olan Növlər Aktı (1973)**
- **Təhlükəsiz İçməli Su Aktı (1974)**
- **Resursların Qorunması və Bərpası Aktı (1976)**
- **Zəhərli Maddələrin Nəzarəti Aktı (1976)**
- **"Superfund" Aktı (1980)**

Nəslə Kəsilmək Təhlükəsi Olan Növlər Aktı təhdid altında olan növləri və onların yaşayış mühitini qorumağa yönəlib. Bu proses ABŞ-ın Balıq və Vəhşi Təbiət Xidməti tərəfindən nəzarətdə saxlanılır.

Sonuncu IPCC hesabatının xəbərdarlıq etdiyi kimi, qlobal istiləşməni 1.5°C-dən aşağı saxlamaq üçün "indi və ya heç vaxt" vaxtıdır. Dünyanın bir çox ölkəsi artıq iqlim dəyişikliyinə ağırlığını daşıyır, lakin gerçək odur ki, əgər bu tendensiyanı tərsinə çevirməsək, yaxın gələcəkdə təcrübə edəcəyimiz təsirlər çox daha dağıdıcı olacaq. ABŞ qlobal istiləşmədən heç şübhəsiz qorunmur. Şimaldan cənuba, şərqdən qərbə qədər bütün ştatları çirklənmə və ekstremal hava hadisələrindən bir şəkildə təsirlənir. Bu, Şimali Amerikadakı əsas ekoloji məsələlərdir və hökumətin bunlarla necə mübarizə apardığıdır.

ABŞ-ın üzləşdiyi əsas ətraf mühit problemləri bunlardır:

1.Hava çirkliliyi. Dünyanın ikinci ən böyük karbon dioksid istehsalçısı olan ABŞ, yalnız Çindən sonra gəlir, buna görə də hava çirklənməsi ABŞ-da ən böyük ekoloji məsələlərdən biri olmağı təəccüblü deyil. 2021-ci ildə təkcə ölkədə atmosfərə təxminən 67 milyon ton çirkləndirici maddə buraxıldı, bu, əsasən nəqliyyat və elektrik enerjisi sektorlarından gəldi. ABŞ Enerji İnformasiya İdarəsinin (EIA) məlumatına görə, eyni ildə ölkənin elektrik enerjisi sektorunun kömürdən qaynaqlanan emissiyaları 2014-cü ildən bəri ilk dəfə artmışdır. Amerikanın Astarma Assosiasiyası tərəfindən aparılan son hava çirklənməsi qiymətləndirməsi, hər 10 nəfərdən 4-nün – təxminən 135 milyon insanın – hazırda sağlam olmayan və çirklənmiş hava ilə yaşayan ərazilərdə yaşadığını aşkar edib. Əsas səbəb fosil yanacaq yanması olsa da, iqlim dəyişikliyi ilə əlaqəli hadisələr, məsələn, meşə yanğınları və uzanmış polen mövsümləri, ölkədə havanın keyfiyyətini daha da pisləşdirir. 1970-ci ildə qəbul edilən **Təmiz Hava Qanunu** (CAA) ABŞ-da genişmiqyaslı federal qanundur və bu qanun, smog, turşu yağıntıları və digər sağlamlıq təhlükələri yaradan zərərli çirkləndiricilərin emissiyalarına dair xüsusi standartlar müəyyən edərək, bu çirkləndiricilərin atmosferdəki konsentrasiyasına məhdudiyyətlər qoyur. Lakin yalnız bu, ölkədəki hava çirklənməsini həll etməyəcək və hökumətin ən yaxşı həlli emissiyaların kəskin şəkildə azaldılmasıdır. Ümidverici bir addım 2022-ci ilin avqustunda atıldı, çünki

Biden Administrasiyası uzun müddət gözlənilən **İnflyasiya Azaltma Qanununu** qəbul etdi. Bu qanun ölkənin tarixindəki ən böyük iqlim sərmayəsidir. Bərpa olunan enerji və elektrikli nəqliyyat vasitələrinə edilən sərmayələr vasitəsilə, bu mühüm qanunun ABŞ-da 2005-ci ilin səviyyələrindən təxminən 40% daha az istixana qazı emissiyasını azaldacağı və ölkəni 2050-ci ilə qədər karbon neytrallığına bir addım daha yaxınlaşdıracağı gözlənilir. Uzun müddət perspektivində bu, hava çirklənməsini əhəmiyyətli dərəcədə azaldacaq.

2.Su çirkliliyi. ABŞ Ətraf Mühitə Qulluq Agentliyi (EPA) tərəfindən aparılan sorğuya görə, ölkənin təxminən yarım milyonu olan çayları və axan suları – ümumilikdə 700,000 mildən çox su yolu – və göllərinin üçdə biri çirklənib və üzmək, balıq tutmaq və içmək üçün yararsızdır. ABŞ-da kənd təsərrüfatı çirklənməsi çaylar və axan suların əsas çirklənmə mənbəyidir, bataqlıqlarda ikinci ən böyük mənbədir, göllərdə isə üçüncü əsas mənbədir, həmçinin estuarilərə və yeraltı sulara çirklənməyə böyük töhfə verir. Bu tip çirklənmə, ərzaq və qeyri-ərzaq məhsullarını və digər kənd təsərrüfatı məhsullarını necə böyüdüyümüzü, yetişdirdiyimizi, daşdıığımızı, emal etdiyimizi və hətta saxladığımızı əhatə edir. 2022-ci ilin avqustunda Kaliforniya Dövlət Su Resursları Nəzarət Şurası tərəfindən yayımlanan bir hesabatda, yalnız Qərb ştatında təxminən bir milyon insanın arsenik və nitrat kimi təhlükəli çirkləndiricilərin olduğu içməli sudan istifadə edərək uzunmüddətli sağlamlıq problemləri ilə üzləşə biləcəyi qeyd olunub. Auditin nəticələrinə görə, Kaliforniyanın su sistemlərindən 371-də yüksək səviyyədə zəhərli kimyəvi maddələr mövcuddur ki, bu da uzunmüddətli və mənfi sağlamlıq risklərinə, o cümlədən qaraciyər və böyrək problemləri, həmçinin xərçəngə səbəb ola bilər.

Hesabat, Kaliforniyanın və bir neçə digər Qərb ştatının 1,200 ildən çox bir müddət ərzində ən pis və ən uzun quraqlıq dövrü ilə mübarizə apardığı bir vaxtda yayımlandı, bu da ştatı yeraltı suya daha çox güvənməyə məcbur etdi. Auditor qeyd edib ki, quraqlıq şəraitində içməli suyun çirklənmə riski daha yüksəkdir: yeraltı su səviyyələri

endikcə, təhlükəli kənd təsərrüfatı kimyəvi maddələri torpağa daha dərinə sızır və yeraltı içməli su mənbələrini çirkləndirir.

Çirklənmiş suyun insan sağlamlığı və ətraf mühitə son dərəcə zərərli təsirləri vardır və bu, bioloji müxtəlifliyə də mənfi təsir edir. **The Lancet** jurnalında yayımlanan bir araşdırmaya görə, yalnız su çirklənməsi 2019-cu ildə 500,000-dən çox insanın ölümünə səbəb olub və hər il təxminən 1 milyard insanı xəstə edir, xüsusən aşağı gəlirli icmalar arasında. Hətta üzmək belə risk daşıyır. EPA-nın hesablamalarına görə, hər il təxminən 3.5 milyon amerikalı kanalizasiya ilə çirklənmiş sahil sularından dərman dərisi, göz qızartması, tənəffüs infeksiyaları və hepatit kimi sağlamlıq problemləri keçirir.

ABŞ-da 1972-ci ildə qəbul edilən **Təmiz Su Qanunu** (Clean Water Act) su mənbələrinə çirkləndiricilərin atılmasını tənzimləmək və səth sularının keyfiyyət standartlarını müəyyən etmək üçün əsas strukturu yaratdı. İnsan istifadəsi üçün nəzərdə tutulan suya gəlinə, **Təmiz İçməli Su Qanunu** (Safe Drinking Water Act - SDWA) ölkə üzrə içməli suyun keyfiyyətini qorumaq üçün əsas federal qanundur və bu qanun, əsas içməli su mənbəyi olan suların qorunmasını təmin edir. Yeraltı sular, kimyəvi maddələrin qanunsuz və ya təsadüfi tökülməsi ilə insan fəaliyyəti nəticəsində çirklənə bilər.

3.Su çatışmamazlığı. İqlim dəyişikliyinə nəticələri bütün ölkə üzrə hiss olunur və bəzi ştatlar digərlərindən daha pis təsirlər yaşamaqdadır. Tarixən, ABŞ-da quraqlıqlar kənd təsərrüfatı və su ehtiyatları üzərində fəlakətli təsirlər yaratmışdır: son 20 ildə ölkə davamlı quraqlıq yaşayır və hər biri milyardlarla dollar iqtisadi ziyan səbəb olub. Ən çox təsirlənən ştatlar arasında Kaliforniya – hazırda əhalisinin 88%-inin quraqlıq şəraitində yaşadığı hesab edilir, Kolorado, Yeni Meksika, Oklahomadır və Texas. Quraqlıqlar, ətraf mühit və geniş insan əhalisi üçün bir sıra problemləri özü ilə gətirir. Yağış və yağıntıların azalması ilə torpaqlar və bitkilər asanlıqla quruyur və ölür. 2022-ci ilin iyul ayında təxminən 230 milyon akr ərazinin quraqlıq şəraitində olduğu aşkar edilib. Bundan əlavə, bu hadisələr uzun müddət ərzində baş verdikdə,

göl və anbarlardakı su səviyyələrini ciddi şəkildə təsir edir, nəticədə yaxın ərazilərdə və şəhərlərdə su qıtlığı yaranır. Su çatışmazlığı, quraqlıq mövsümlərinin daha uzun və şiddətli olmağa davam etdiyi müddətcə ABŞ üçün əhəmiyyətli bir ekoloji problem olaraq qalır. **Mead Gölü** – ABŞ-ın cənub-qərbində, Kolorado çayında Hoover bəndi tərəfindən yaradılmış və 40 milyon amerikalının asılı olduğu bir su anbarıdır – su səviyyələri tədricən və təhlükəli sürətlə düşür. Burada, 2022-ci ilin əvvəlindən etibarən anbar üçün ilk dəfə **Tier 1 Su Qıtlığı** elan edilib.

İqlim böhranı dərinləşdikcə, ABŞ-da quraqlığın nəticələrini həll etmək və ya ən azından bu məsələlərlə mübarizə aparmaq daha da çətinləşir. Bir şey mütləqdir: şəhərlərdə və urban ərazilərdə su çatışmazlığını azaltmaq üçün suyun qorunması və effektivliyi əsas amildir. Köhnəlmiş infrastruktur və su təchizatı sistemlərinin, o cümlədən boru xətləri və əsas xətlərin vəziyyəti, ABŞ-a təxminən 2.1 trilyon galon içməli su itkisinin hər il baş verməsinə səbəb olur. Enerji səmərəli texnologiyaların və avadanlıqların geniş tətbiqi su israfını əhəmiyyətli dərəcədə azalda bilər. Genişləndirilməsi və nəzərdən keçirilməsi lazım olan digər metodlar arasında suyun təkrar emalı infrastrukturuları və yağış suları tutma texnologiyaları da mövcuddur.

Kənd təsərrüfatı sektoru üçün isə, bitki rotasiyasına, torpağın minimal narahatlıqla becərilməsini təmin edən **no-till farming** metoduna və örtü bitkilərinin istifadəsinə daha çox resurs qoymaq torpaq sağlamlığını artırmağa kömək edə bilər, bu da torpağın daha çox su udmasına və saxlamasına imkan verir.

4.Yanğınlar. ABŞ-da tipik bir yanğın mövsümü, əvvəlcə ortalama dörd ay davam edirdisə, indi iqlim dəyişikliyi səbəbindən təxminən iki dəfə daha uzun sürür. 2020-ci ildə ölkə tarixində ən böyük meşə yanğınlarından birini yaşadı və bu yanğın bütün ili əhatə edərək Kaliforniya, Oregon və Vaşinqton ştatlarının bəzi hissələrini mütəmadi olaraq dağıtdı.

2017-ci ilin hesabatı göstərdi ki, diqqətsiz insan fəaliyyətləri ABŞ-da bütün meşə yanğınlarının təxminən 84%-nin səbəbidir və bu, ümumilikdə yanan ərazinin 44%-ini təşkil edir. Bu, düzgün söndürülməyən tütün məmulatları, odunlar və barbekülər kimi

atılmış siqaretlərdən, həmçinin "cinsiyyət açıqlama partiyalarına" qədər uzanır – bu, xüsusən də gözlənilən valideynlərin körpələrinin cinsiyyətini açıqlamaq üçün pirotexniki cihazlardan istifadə etdiyi ABŞ-da populyar bir praktikadır. Məşhur bir nümunə **El Dorado yanğındır**, burada bir tüstü bombası, iki aydan çox davam edən və 22,000 akrda çox bir ərazini əhatə edən bir yanğına səbəb oldu. Başqa bir araşdırma göstərdi ki, insan tərəfindən başlanmış yanğınlardan, adətən, gündə təxminən 1.83 km yayılır, bu isə ildırım səbəbiylə yaranan yanğınlardan iki qat daha sürətli olur. Böyük miqyaslı meşə yanğınlardan yayılan tüstü, təsirlənmiş ərazidə əhəmiyyətli hava çirkliliyi yaradır və ictimai sağlamlığa təhdid təşkil edir. Məsələn, 2022-ci ildə ABŞ-da ən çirklənmiş 15 şəhərdən 7-si Kaliforniyada yerləşirdi, bu ştat həmin mövsümdə ən ciddi yanğınlarla üzləşmişdi. Tüstü, qazlar və incə hissəciklərdən ibarət mürəkkəb bir qarışımdan ibarətdir ki, bu da ağciyərlərə dərin nüfuz edərək xroniki ürək və ağciyər xəstəliklərini pisləşdirə bilər. Tüstü və pis hava keyfiyyətinin nəfəs alınması, gözlərin yanması, allergiyalar kimi kiçik problemlərə və ya ən pis halda erkən ölümə səbəb ola bilər. 2021-ci ildə ABŞ-ın cənub-qərbindəki çoxlu sayda yanğınlardan, şərq sahilindən belə görünürdü və onlardan yayılan yer səthindəki tüstü, dumanlı və hətta smog şəraitinə səbəb oldu.

Bu yanğınlara uyğunlaşa bilən sağlam və dayanıqlı meşələr və icmalar qurmaq üçün ştat **Kaliforniya Meşə Yanğını və Meşə İdarəetmə İcra Komandasını** qurdu. Bu komanda, həssas icmalar üçün yanğın riskini azaltmaq, meşələrin və təbii sahələrin sağlamlığını yaxşılaşdırmaq və iqlim dəyişikliyinə qarşı mübarizəni sürətləndirmək məqsədilə geniş bir plan hazırlamaqla məsuldur. Bu, meşə artımını incəltmək üçün nəzarət olunan odun yandırma tətbiq etməyi – yəni vəhşi təbiət üçün tinder rolunu oynayan sahələri – və davamlı taxta yığım proqramlarını artırmağı nəzərdə tutur.

Bu yüngülləşdirici tədbirlər Kaliforniya meşə yanğınlарının şiddətini azalda bilsə də, tədqiqatçılar bunun tezliklə yetərli olmaya biləcəyini irəli sürürlər. Kaliforniya Universitetinin Merced kampusunun professoru **LeRoy Westerling**, iqlim böhranının meşə yanğınlарına təsirini araşdıraraq xəbərdarlıq edib: "Yanğın riskindəki, yanğın

ölçüsündəki və yanğının şiddətindəki artımı sürətləndirən tendensiyalar davam edir – bu, iqlim dəyişikliyi".

5.Qida israfı. Amerikada qida israfı son illərdə kəskin artmışdır, son beşdəki onillikdə üç dəfə artmış və indi təxminən bütün qida təchizatının 30-40%-ni təşkil etdiyi təxmin edilir, bunun dəyəri 161 milyard dollar ilə 218 milyard dollar arasında dəyişir. Hazırda ABŞ, hər nəfərə düşən qida israfında dünyada ikinci ən yüksək yerə sahibdir və yalnız Avstraliyadan geridə qalır. Təəssüf ki, amerikalılar Böyük Britaniya, Almaniya, Fransa, İtaliya və İsveç vətəndaşlarından daha çox qida atırlar, bu da təxminən 206 milyard funt (103 milyon ton) edir. Hər gün bir amerikalı təxminən 0.5 kq (bir funt) qida atır.

Dünya Vəhşi Təbiət Fondu (WWF) bildirir ki, əgər biz qida israfını dayandırsaq, insanın səbəb olduğu bütün istixana qazlarının təxminən 6-8%-i azaldıla bilər. Yalnız ABŞ-da itirilmiş və ya israf edilən qidanın istehsalı, 37 milyon avtomobilin istehsal etdiyi qədər istixana qazı emissiyası yaradır.

6.Plastik çirklənməsi. 2022-ci ildə ABŞ-da qarşıya çıxan ən təcili ekoloji problemlər siyahısının sonuncusu isə plastik çirklənmədir. 2021-ci ilin sonunda konqres tərəfindən təyin edilmiş hesabat, ABŞ-ı plastik tullantı istehsalında lider ölkə olaraq göstərdi. Təhlil göstərdi ki, ABŞ, hər il təxminən 42 milyon metrik ton plastik tullantı istehsal edir, bu da hər nəfərə təxminən 287 funt (130 kiloqram) plastik tullantı düşür. Ümumilikdə, ölkə Çindən təxminən iki dəfə daha çox plastik tullantı istehsal edir və bütün AB ölkələrinin istehsal etdiyi plastik tullantılardan daha çoxdur.

Ətraf Mühitin Mühafizəsi Agentliyinə (EPA) görə, 2018-ci ildə ABŞ-da 82.2 milyon ton konteyner və qablaşdırma tullantıları atılıb. Eyni ildə Çin plastik qadağası tətbiq etdiyi üçün vəziyyət daha da pisləşib.

Tədqiqatçılar qeyd edirlər ki, ABŞ-da təkrar emal infrastrukturu plastik istehsalının artımına uyğunlaşa bilməyib və hər il 1.13-2.24 milyon metrik ton tullantının ətraf

mühitə və okeanlara sızdığı təxmin edilir. Bu, plastik şüşələr və stəkanlardan tutmuş qablaşdırmalara qədər hər şeyi əhatə edir, bunların əksəriyyəti fosil yanacaqdan hazırlanır və çürüməsi yüzlərlə il çəkə bilər.

ABŞ-da qorunan ərazilər. ABŞ milli parklar və digər qorunan ərazilər, məsələn, Florida Everqleyts kimi xüsusi mühafizə olunan bölgələri saxlayır. Ölkə daxilində 84 milyon akr (təxminən 340 min km²) ərazini əhatə edən 400-dən çox qorunan sahə mövcuddur, lakin çox azı bütöv ekosistemləri qorumaq üçün kifayət qədər böyükdür.

1872-ci ildə dünyanın ilk milli parkı **Yellowstone** yaradılmışdır. O vaxtdan bəri 57 əlavə milli park və yüzlərlə federal idarəetmədə olan meşə və parklar formalaşdırılmışdır. Ölkənin müxtəlif yerlərində əl dəyməmiş təbiət sahələrinin uzunmüddətli qorunmasını təmin etmək üçün vəhşi təbiət əraziləri yaradılmışdır.

ABŞ-da qorunan ərazilər müxtəlif federal, dövlət, qəbilə və yerli səviyyədəki orqanlar tərəfindən idarə olunur və müxtəlif qorunma səviyyələrinə malikdir. Bəzi ərazilər vəhşi təbiət kimi idarə edilir, bəziləri isə ticarət məqsədilə idarə olunur. 2022-ci il vəziyyətinə görə, 42,826 qorunan ərazi ABŞ-ın torpaq sahəsinin 13%-ni, yəni 1,235,486 km² (477,024 kvadrat mil) ərazini təşkil edir. Həmçinin, ABŞ-da 871 Milli Dəniz Qorunan Ərazi vardır ki, bu da ümumi dəniz sahəsinin 26%-ni əhatə edir.

ABŞ-da federal qorunan ərazilər, həmçinin sahiblənmə hüquqları ("Fee ownerships") ilə sahiblənən ərazilər və hüquqi müqavilələrlə təmin olunan, məsələn, icarə və s. sahələrdən ibarətdir. 2007-ci ilə qədər, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ətraf Mühitə Proqramına görə, ABŞ-da ümumilikdə 6,770 torpaq əsaslı (federal) qorunan ərazi var idi. Federal qorunan ərazilər, ABŞ Daxili İşlər Nazirliyinin bir şöbəsi olan Milli Park Xidməti tərəfindən idarə edilir. ABŞ bu sahələrin 12%-ni qorumaqdadır, digər bölgələr isə meşə xidməti və torpaq idarəetmə bürosu tərəfindən idarə olunur.

Hər bir əyalətin öz dövlət parkları sistemi və digər qorunan ərazilər (meşələr, təbiət qoruqları, sığınacaqlar, istirahət zonaları və s.) var. Dövlət parkları şəhər

parklarından tutmuş, milli parklarla müqayisə oluna biləcək çox geniş parklaradək müxtəlifdir. Bəzi dövlət parkları, məsələn, Adirondack Parkı, İngiltərə və Uelsin milli parklarına bənzəyir və parkın sərhədləri daxilində bir çox şəhər mövcuddur. Parkın ərazisinin təxminən yarısı, yəni 3,000,000 akr (1,200,000 ha) ərazisi, New Yorkun Meşə Qoruma Sistemi tərəfindən "həmişə vəhşi" olaraq qorunur. Alaskadakı Wood-Tikchik Dövlət Parkı isə ərazisinin genişliyi baxımından ən böyük dövlət parkıdır; bu park, 1,600,000 akr (650,000 ha) sahəsi ilə bir çox ABŞ milli parklarını üstələyir və Delaware əyalətindən belə böyükdür. Bir çox əyalət həmçinin ov və istirahət əraziləri idarə edir.

ABŞ-da əyalət bölgələri, şəhərlər və qəsəbələr, metropolitan idarələri, regional park sistemləri, istirahət rayonları və digər vahidlər müxtəlif növ yerli ictimai parklar və digər qorunan əraziləri idarə edir. Bunlardan bəziləri sadəcə piknik sahələri və ya oyun sahələri olmaqla yanaşı, digərləri geniş təbiət qoruqlarıdır. Məsələn, Feniks, Arizona şəhərindəki South Mountain Park ABŞ-ın ən böyük şəhər parkı olaraq adlandırılır; bu park 25 kvadrat mil (65 km²) ərazini əhatə edir və 58 mil (93 km) uzunluğunda yolları var.

Mövzu 9. ABŞ-ın Şimal Şərqi və Cənub-Şərqində ekoturizmin inkişafı

Appalaç dağ silsiləsi və Smoky dağ silsiləsi Şimali-Şərq bölgəsini üç fərqli hissəyə ayırır: dağ silsiləsinin qərbində yerləşən Appalaç yaylaları, dağ silsilələrinin özü və Piedmont yaylası ilə sahil düzənlikləri. Bütün bölgə soyuq qışlar və isti yaylarla tanınır, bu da hündür, enliyarpaqlı növlərin üstünlük təşkil etdiyi yarpağını tökən qış meşələrinin yaranmasına səbəb olur.

Bitki örtüyü üç fərqli qrupa bölünür: Appalaç palıdı, şam-palıd və qarışıq mezofitik meşələr. Qarışıq mezofitik meşələr Appalaç yaylalarında yayılıb və Amerika buxuğu, tulip ağacı (sarı poplar), bir neçə basswood növü, şəkər ağcaqayını, şirin

buckeye, qırmızı palıd, ağ palıd və şərq hemloku da daxil olmaqla geniş bitki müxtəlifliyinə malikdir. Şam-palıd meşələri qumlu sahil düzənliklərində yerləşir və sıx kol təbəqəsinə malikdir. Appalaç palıd meşələri dağların şərqində və orta yüksəkliklərdə yayılıb və əsasən ağ palıd və şimal qırmızı palıd ağaclarından ibarətdir.

Dağların yüksək hissələrində isə fıstıq, buxuq, ağcaqayın, qarağac, qırmızı palıd, basswood, hemlok və ağ şam ağaclarının bitdiyi unikal şimal-şərq sərt oduncaq meşələri yerləşir. Ən yüksək yüksəkliklər isə əsasən küknar-fıstıq meşələri və çəmənliklərlə örtülüdür.

ABŞ-ın şimal-şərqində yerləşən Adirondack dağları şimaldakı boreal meşələrlə cənubdakı yarpağını tökən meşələr arasında keçid zonasında yerləşir. Burada qırmızı küknar, fıstıq, ağcaqayın, buxuq və palıd ağaclarından ibarət qarışıq meşələrə rast gəlinir.

Şimali-Şərqi ABŞ-da yaşayan məməli növləri Cənub-Şərqdəki növlərlə oxşardır və bunlara ağ quyruqlu maral, qara ayı, bobkat, boz tülkü, rakun, şərq boz dələ, tülkü dələsi, şərq çiplətməsi, ağ ayaqlı siçan, şam siçanı və pambıq siçanı daxildir.

Şimali-Şərqdə quş populyasiyası olduqca zəngindir. Bölgədə yayılmış əsas ov quşları hind toyuğu, ruffled grouse, bobwhite və yasəmən göyərçinidir. Qeyri-ov quşları arasında isə kardinal, Carolina wren, meşə drozdası, yay tanageri, qırmızı gözlü vireo, mavi-boz circır, və tüklü titmouse geniş yayılıb.

Dağ silsilələrində daha çox rast gəlinən quş növləri isə qırmızı döşlü qozdələ, qara boğaz yaşıl müharibə quşu, qızıl taclı müharibə quşu, flickersworm-eating warbler, parlaq başlı müharibə quşu, qızıl taclı kinglet, şimal juncosu, pileated ağacdələ, tüklü, tüksüz və qırmızı qarınlı ağacdələnlər, Louisiana waterthrush, meşə drozdası, ovenbird, yay tanageri və gül döşlü grosbeakdır.

Bölgədə yayılmış sürünənlər arasında qutu tısbağası, adi bağ ilanı, timber zinqirovlu ilan və 27 fərqli salamandra növü var.

Adirondack Dağ silsiləsinə xas olan unikal növlər arasında uzun quyruqlu şrew, boreal (cənub) qırmızı kürək siçanı, boz yanaqlı drozda, küknar tetervi və boz jay quşu yer alır.

Üç fərqli dağ silsiləsi (Appalaç, Smoky və Adirondack), geniş sahil xətləri və xüsusilə quş növləri olmaqla zəngin vəhşi təbiət müxtəlifliyi ekoturizmin inkişafı üçün çoxsaylı imkanlar yaradır.

ABŞ-ın Şimal-Şərqində yerləşən ştatlarda turistlərin ziyarət etməyi sevdiyi bir sıra milli parklar vardır. Bu parklar unikal təbiəti, biomüxtəlifliyi və tarixi əhəmiyyəti ilə seçilir:

1. Acadia Milli Parkı (Maine). Ən məşhur milli park və Şimal-Şərqdə yerləşən yeganə milli parkdır. 1916-cı ildə yaradılıb və sahəsi təxminən 198 kvadrat mil (512 km²) təşkil edir. Cadillac Dağı (Şərqi ABŞ-da ən yüksək zirvə), sahil qayalıqları, meşələr və göllərlə məşhurdur. Piyada yürüş yolları, velosiped yolları və dəniz mənzərələri ilə ekoturizm üçün əla məkandır.

2. Delaware Water Gap Milli Rekreatsiya Sahəsi (New Jersey & Pennsylvania). Delaware çayının sahilində yerləşir və gəzinti, kanoe, düşərgə və balıqçılıq üçün populyar bir yerdir. Təxminən 70.000 akr (28.300 ha) ərazini əhatə edir. Appalachian Trail bu ərazidən keçir.

3. Marsh-Billings-Rockefeller Milli Tarixi Parkı (Vermont) ABŞ-ın ekoloji mühafizə tarixini əks etdirən bir parkdır. Meşəçilik və ekoloji tarixi öyrənmək üçün muzey və ekoturlar mövcuddur.

4. Saratoga Milli Tarixi Parkı (New York). Amerikanın İnqilab Müharibəsi zamanı baş verən Saratoga döyüşünün keçirildiyi yer. Təbiət mənzərələri, tarixi döyüş sahələri və yürüş yolları mövcuddur.

5. Roosevelt Campobello Beynəlxalq Parkı (Maine & Kanada). ABŞ-ın keçmiş prezidenti Franklin D. Ruzveltin yay iqamətgahı burada yerləşir. Bölgədə tarixi və ekoloji turlar təşkil olunur.

6. Saint-Gaudens Milli Tarixi Parkı (New Hampshire). Amerikalı heykəltəraş Augustus Saint-Gaudensin ev-muzeyi və bağları. İncəsənət və tarixi irs həvəskarları üçün maraqlı bir məkandır.

7. Appalachian Milli Səfər Yolu (14 ştatı əhatə edir, o cümlədən Şimal-Şərqdə də). 2,190 mil (3,524 km) uzunluğu olan ABŞ-ın ən məşhur yürüş cığırısı. Maine-dən başlayaraq Georgia ştatına qədər uzanır və Appalachian Dağları boyunca keçən bir milli park statusuna malikdir.

Bu milli parklar **turizm, ekoturizm, yürüş, düşərgə, tarixi araşdırmalar və biomüxtəlifliyin öyrənilməsi** üçün ideal məkanlardır.

Cənub-Şərqi ABŞ əsasən rütubətli subtropik iqlimə malikdir, lakin Cənubi Florida tropik savanna iqlimi kimi təsnif edilir.

Cənub-Şərqi ABŞ-da uzun, isti və rütubətli (baxmayaraq ki, günəşli) yaylar və mülayim qışlar sıx həmişəyaşıl meşələrlə örtülü mənzərə yaradır. Xüsusilə Cənubi Karolinadan Mərkəzi Floridaya qədər bu meşələr geniş yayılıb. Cənubi Floridanın tropik iqlimi maydan oktyabra qədər Bermuda antisiklonunun təsiri ilə tropik hava axınına yaradan yağışlı mövsümə, noyabrdan aprelin sonuna qədər isə quru hava şəraitinin, günəşli və yarı quraq şərtlərin üstünlük təşkil etdiyi quru mövsümə malikdir. Hər hansı bir bölgədə tropik siklon təhlükəsi az olsa da, iyundan oktyabra qədər qasırğa riski də mövcuddur.

Cənub-Şərqdə tipik bitki örtüyü əsasən meşələrdir. Qumlu sahil bölgələrində əsasən loblolly şamı, uzun iynəli şam, qısa iynəli şam və slash şamı kimi köhnə meşəliklər üstünlük təşkil edir. Sahilə yaxın bəzi bölgələrdə, xüsusilə Floridanın bəzi yerlərində və Corciyanın sahil ərazilərində cənub maqnoiyası, həmişəyaşıl palıd və

xurma ağaclarının sıx meşəliklər yaratdığı subtropik həmişəyaşıl meşələr mövcuddur. Daxili bölgələrdə isə əsasən müxtəlif şam növləri ilə yanaşı palıd, hickory, sweetgum, blackgum, qırmızı ağcaqayın və qanadlı qarağacdən ibarət yarpağını tökən meşələr üstünlük təşkil edir.

Cənub-Şərqdə rast gəlinən əsas ot növləri bluestem, panicums və uzun iynəli unioladır. Həmçinin, dogwood, viburnum, haw, yabanı göyəm, American beautyberry, youpon və müxtəlif oduncaq sarmaşiq növləri də geniş yayılmışdır. Körfəz sahili isə əsasən Spartina cinsindən olan bataqlıq otları ilə örtülmüş duzlu bataqlıqlarla əhatə olunub.

Mərkəzi Floridada iqlim müxtəlif növ ekoturizmin inkişafına şərait yaradır, eyni zamanda Orlando şəhərində yerləşən əyləncə parkları vasitəsilə ənənəvi turizmi də təşviq edir. Bu bölgədə bir neçə əyalət parkı ekoturların mərkəzi kimi fəaliyyət göstərir. **Silver Springs State Park** ziyarətçilərə şüşə dibli qayıq turları, kayak turları və meşəlik cığırlarında yürüş imkanı təklif edir.

Şərq sahili də bir sıra unikal ekoturizm növləri ilə seçilir. Bunlardan biri, lagunalar və çaylarda rast gəlinən nadir biolüminessensiya effektidir. Bu hadisə, suyun hərəkəti ilə dinoflagellatların aktivləşməsi nəticəsində baş verir və suyun işıq saçmasına səbəb olur. Bu cür ekoturizmə **Brevard County, FL** bölgəsində təşkil olunan **biolüminessent kayak turları** misal göstərilə bilər. Bu mövsümi turizm fəaliyyətində ziyarətçilər gecə saatlarında tur bələdçisinin rəhbərliyi ilə kayaklarla səyahət edir və suyun hərəkətinə reaksiya verən biolüminessensiya fenomenini müşahidə edirlər.

Cənubi Floridada isə ekosistem tropik savanna kimi tanınır. Burada bitkilər yayda isti və yağışlı, qışda isə demək olar ki, quraq şəraitə uyğunlaşmalıdır. Bu səbəbdən, bölgədə kaktuslardan tutmuş hündür xurma ağaclarına qədər geniş bitki örtüyü mövcuddur. Florida Everglades, "Otlar Çayı" (River of Grass) adlanan və mövsümi daşqınlarla örtülən çay və çəmənlik ekosistemidir. Burada 15 fut uzunluğunda piton ilanları və Amerika timsahı yaşayır.

Bu bölgənin bitki örtüyü əsasən testərəyarpaqlı otlar və üçayaqlı otlar kimi hündür ot bitkilərindən, eləcə də quraqlığa davamlı ağac və kollardan ibarətdir. Cənubi Florida yaxınlığında yerləşən Karib hövzəsinin tropik ağaclarına burada da rast gəlinir. Bölgənin digər tipik bitkiləri arasında müxtəlif yerli xurma növləri, o cümlədən kokos xurmaları yer alır (bu ağaclar ABŞ materikində yalnız burada yetişə bilər). Cənubi Floridada geniş sərv meşələri mövcuddur, sahil bölgələri isə mangrov meşələri ilə örtülüdür.

Cənubi Floridanın sahilləri və Florida Keysləri ABŞ materikindəki yeganə mərcan riflərinin yerləşdiyi yerdir. Manatilər ştatın müxtəlif körfəzlərində və kanallarında yaşayır. Mərcan rifləri, yüzlərlə tropik balıq növünün, o cümlədən yalnız Florida sularında rast gəlinən növlərin yaşayış mühiti rolunu oynayır. Bundan əlavə, Floridada müxtəlif kərtənkələ və ilan növləri də geniş yayılmışdır.

Cənub-Şərqi ABŞ-ın şimalında bir çox yerli məməli növü mövcuddur. Böyük Cənub-Şərqi ABŞ, Şimali Amerika materikindəki bütün quş və bitki növlərinin 70%-nə ev sahibliyi edir.

Bu bölgədə müxtəlif məməlilər yaşayır, o cümlədən canavar, kojot, tülkü, yenot, sincab, şərq boz sincab, pambıqquyruq dovşanı, armadillo və opossum. Əsas ov quşları bobwhite bildirçini və vəhşi hind toyuğudur.

Bölgədə geniş yayılmış digər quş növlərinə yasəmən göyərçini (mourning dove), şam sərçəsi (pine warbler), kardinal, yay tanageri, Karolina cüllütü (Carolina wren), yaqutboğaz kolibri (ruby-throated hummingbird), göy sərçə (blue jay), başlıqlı sərçə (hooded warbler), şərq towhee və tüklü titmouse (tufted titmouse) daxildir. Həmçinin miqrasiya edən quşlar və su quşları da burada geniş yayılmışdır.

Nəsli kəsilməkdə olan qırmızısaçlı ağacdələn (red-cockaded woodpecker) də bölgənin yerli quş növlərindən biridir.

Bölgədə bir çox sürünən və suda-quruda yaşayan heyvan növü mövcuddur. Bunlara Amerika alligatoru, adi və alligator snapping tısbağaları, hasar və şüşə kərtənkələləri, eləcə də müxtəlif salamandr növləri daxildir.

Məşələrdə rast gəlinən ilan növləri isə pambıqağızlı mokasin (cottonmouth moccasin), misbaş ilan (copperhead), kobud yaşıl ilan (rough green snake), siçan ilanı (rat snake), coachwhip və ləkəli kral ilan (speckled kingsnake) kimi növləri əhatə edir.

Mövzu 10. ABŞ-nin Mərkəz regionu, Şimal-qərbi və Cənub-qərbində ekoturizmin inkişafı

Mərkəz regionu

Mərkəz regionu ABŞ mərkəzi hissədə yerləşir və materikin daxilindədir. Bu ərazi bir zamanlar buzlaqlarla örtülü olub. Coğrafiyası və mühiti çox müxtəlifdir, şərqdə Appalachian dağlarından Böyük Göllərə və daha qərbdə yerləşən Böyük Düzənliklərə qədər uzanır. Bölgədə uzun, qarlı və bəzən çox sərt soyuq qışlar, eləcə də isti və hətta bəzən çox isti yaylar müşahidə olunur. Böyük Göllər ştatları (Indiana, İllinoys, Miçiqan, Minnesota, Ohayo və Viskonsin) göllərə axan geniş bir drenaj hövzəsi yaradır. Böyük Düzənliklər ştatları (Ayova, Kanzas, Missuri, Nebraska, Şimali Dakota və Cənubi Dakota) əsasən çöllərlə örtülüdür. Bu torpaqların böyük hissəsi kənd təsərrüfatı məqsədilə istifadə olunur. Bölgədəki meşəlik zonalar əsasən şam ağacları, sarı qızılağac, şəkər ağcaqayını və Amerika fıstıq ağaclarının qarışığından ibarətdir. Palıd və qoz ağaclarından ibarət meşələr çöl zonalarına keçir, lakin su mənbələri yaxınlığında hələ də ağaclara rast gəlinir. Torpaq növləri olduqca müxtəlifdir və burada torf, gil, lil və qum kimi növlər mövcuddur. Bölgədə yaşayan quşlardan biri olan qar toyuğu kimi bir çox növ qışda cənuba miqrasiya edir. Burada yaşayan digər məməlilərə palıd-qoz ağaclarının meyvələri ilə qidalanan boz dələ, tülkü dələsi, süleymanlar və çöl itləri daxildir.

Amerikanın Böyük Düzenliklərindəki vəhşi təbiəti qorumaq üçün "American Prairie Foundation" Montanada "American Prairie" adlı ərazini təsis edib. Bu layihənin məqsədi bölgədə bizon, çöl itləri və tülkü qırqovullarını bərpa etməkdir. Çölləri bərpa etməklə Fond, ərazidən istifadənin daha çox zövq verməsini təmin etməyi və bu bölgəyə turizm vasitəsilə iqtisadi faydalar gətirməyi hədəfləyir.

"American Prairie" kimi fondlarla Nepalda yerləşən Çitvan Milli Parkı və ya Everest dağı kimi dünya təbiət irsi sahələri arasında ekoturizm əməkdaşlığı qurmaq, planetimizi yaşamaq üçün daha gözəl bir məkana çevirməkdə daha da təsirli ola bilər.

ABŞ-ın Mərkəzi regionu geniş əraziləri əhatə edir və burada bir sıra milli parklar yerləşir:

1. Yelloustoun Milli Parkı (Yellowstone National Park): 1872-ci ildə təsis edilmiş Yelloustoun Milli Parkı, Vayominq, Montana və Aydaho ştatlarının kəsişməsində yerləşir və dünyanın ən qədim milli parkı hesab olunur. Təxminən 9 min kvadrat kilometr ərazini əhatə edən park, ABŞ-ın ən böyük dağ gölü, çoxsaylı şlalələr (300-dən artıq), kanyonlar, göllər, çaylar, mağaralar və iynəyarpaqlı meşələrə ev sahibliyi edir. Parkın ərazisində 2 mindən artıq bitki növü və 600-dən çox məməli, balıq, quş və sürünən növü mövcuddur. Yelloustoun, həmçinin 3 minə yaxın qeyzer və isti bulaqları ilə məşhurdur. Bunlar arasında dünyanın ən böyük "Steamboat Geyser" qeyzeri və 40 metrəndən hündürə su püskürən "Old Faithful" qeyzeri də var. Park 1978-ci ildən etibarən UNESCO-nun Dünya irsi siyahısına daxil edilib.

2. Badlands Milli Parkı (Badlands National Park): Cənubi Dakota ştatında yerləşən Badlands Milli Parkı, təxminən 982 kvadrat kilometr ərazini əhatə edir. Park, masa dağları, qüllələr və geniş çöl otlaqları ilə tanınır. Burada 33,5 milyon il əvvələ aid olan böyük heyvan qalıqları tapılmışdır. Parkın faunası bizon, Amerika vəhşi qoyunu, qara ayaqlı gəlinçik və ova tülkü kimi növləri əhatə edir.

3. Gateway Arch Milli Parkı (Gateway Arch National Park): Missuri ştatının Sent-Luis şəhərində yerləşən bu park, ABŞ-ın qərbə doğru genişlənməsinin simvolu olan 192 metr hündürlüyündəki Gateway Arch ilə tanınır. Parkın ərazisində həmçinin tarixi binalar və muzeylər mövcuddur.

4. Hot Springs Milli Parkı (Hot Springs National Park): Arkanzas ştatında yerləşən bu park, təbii isti bulaqları ilə məşhurdur. Parkın ərazisində ziyarətçilər bu müalicəvi suların dadını çıxara bilərlər.

Şimal-Qərb regionu

Amerikanın Şimal-Qərbi əsasən Kaskad dağ silsiləsi ilə örtülüdür və bu bölgə sərin, çox buludlu qışları və sərin-mülayim yayları ilə xarakterizə olunur. Burada illik yağıntı miqdarı 30 ilə 150 düym arasında dəyişir. Bol yağıntılar bu bölgədə Douqlas köknarı, qərbi qırmızı sidr, qərbi hemlok, iri küknar, gümüş küknar, subalp küknarı, ağ qabıqlı şam, Sitka şamı və Alyaska sərvindən ibarət sıx iynəyarpaqlı meşələrin yaranmasına səbəb olub. Lakin sahilyanı bölgələrdə isə buzlaqlar və çaylar üstünlük təşkil edir, bu isə qara qovaq və qırmızı qızılağac kimi enliyarpaqlı növlərin inkişaf etdiyi çaykənarı meşələrin yaranmasına gətirib çıxarıb.

Bu bölgədə yaşayan əsas məməlilər Sitka maralı, Ruzvelt maralı, puma, Amerika qara ayısı, Douqlas dələsi, qırmızı ağac siçanı və Tounsendlə süleymanıdır. Əsas ov quşları isə qabarıq quyruqlu torağay və mavi torağaydır. Bu bölgədə rast gəlinən digər quş növləri isə qış bülbülü, Tounsendlə sərchəsi, qırmızı kürəkli meşə sərchəsi, qırmızı döşlü qozqıran, ləkəli bayquş və qədim meşələrdə yaşayan mərmər murreletidir. Burada həmçinin Sakit okean ağac qurbağası, Sakit okean nəhəng salamandrası, şimal alligator kərtənkələri və rezin boa ilanları da mövcuddur.

Şimal-Qərbdəki təşkilatlar

Oreqon ekoloji cəhətdən dayanıqlı təcrübələrə əməl edən biznesləri dəstəkləyən bir sıra təşkilatlara ev sahibliyi edir. Bu təşkilatlardan bəziləri "Salmon-Safe"

(<http://www.salmonsafe.org/>), "Oregon Environment Council" (<http://www.oeonline.org/>) və "SkiGreen" (<http://skigreen.org/>) təşkilatlarıdır. Bu təşkilatlar bizneslər və icmalarla əməkdaşlıq edərək ekoloji cəhətdən dayanıqlı fəaliyyətlərin təşviq olunmasına kömək edir. Məsələn, "Salmon-Safe" ekoloji baxımdan dayanıqlı təcrübələrdən istifadə edən müəssisələri dəstəkləyir və bu standartlara cavab verən şirkətləri sertifikatlaşdırır.

ABŞ-ın Şimal-Qərb regionundakı milli parklar:

1. Qleyşer Milli Parkı (Glacier National Park): Montana ştatında yerləşən bu park, Rokki Dağlarının ətrafında qurulmuşdur və 26 buzlaq və 130 adlandırılmış gölə ev sahibliyi edir. Parkın ərazisi zəngin fosil yataqları ilə də məşhurdur. Qleyşer Milli Parkı, Kanadanın Vaterton Gölləri Milli Parkı ilə birlikdə Vaterton-Qleyşer Beynəlxalq Sülh Parkını əmələ gətirir.

2. Kenai Fjords Milli Parkı (Kenai Fjords National Park): Alyaska ştatında yerləşən bu park, 40-dan çox buzlağa ev sahibliyi edir. Burada ziyarətçilər balinalar, canavarlar və xəz möhürləri kimi vəhşi təbiət nümayəndələrini müşahidə edə bilərlər.

3. Redwood Milli Parkı (Redwood National Park): Kaliforniya ştatında yerləşən bu park, dünyanın ən qədim və ən hündür qırmızı ağac meşələrini qoruyur. Parkın ərazisində geniş çəmənliklər, palıd meşələri, vəhşi çaylar və 64 km-lik sahil xətti mövcuddur.

4. Yosemite Milli Parkı (Yosemite National Park): Kaliforniyanın mərkəzində yerləşən bu park, möhtəşəm mənzərələri ilə tanınır. Burada vadilər, çoxsaylı şalalələr, göllər və buzlaq qübbələri mövcuddur.

Cənub-Qərb regionu

ABŞ-ın cənub-qərbi ölkənin ən quraq bölgəsidir və bu, burada tamamilə fərqli ekosistemlərin və təbii yaşayış yerlərinin mövcud olmasına şərait yaradır. Cənub-qərbdə ekoturizm əsasən Böyük Kanyon, Kolorado çayı, səhralar və Sakit okean

sahilləri ətrafında cəmlənib. Bu bölgədə Nevada ştatının vəhşi ərazilərində sərbəst şəkildə dolaşan çoxlu sayda vəhşi at və eşşək sürüləri mövcuddur. ABŞ-ın Cənub-Qərb ərazisində bir sıra milli parklar mövcuddur:

1. Grand Canyon Milli Parkı (Grand Canyon National Park): Arizona ştatında yerləşən bu park, dünyanın ən möhtəşəm təbii möcüzələrindən biri olan Böyük Kanyon ilə tanınır. Kanyonun dərinliyi və rəngarəng qayaları ziyarətçiləri heyran edir.

2. Mesa Verde Milli Parkı (Mesa Verde National Park): Kolorado ştatında yerləşən bu park, yerli Amerikalıların qədim yaşayış məskənlərini qoruyur. Burada qayalarda yerləşən 600-dən çox yaşayış məntəqəsi və 5000-ə yaxın arxeoloji məkan mövcuddur.

3. Zion Milli Parkı (Zion National Park): Yuta ştatında yerləşən bu park, dik qırmızı qayaları və dar kanyonları ilə məşhurdur. Ziyarətçilər burada müxtəlif yürüyüş yolları və təbii gözəlliklərdən zövq ala bilərlər.

4. Joshua Tree Milli Parkı (Joshua Tree National Park): Kaliforniya ştatında yerləşən bu park, özünəməxsus Joshua ağacları və unikal səhralıq mənzərələri ilə tanınır. Park, həmçinin qaya dırmanışı və yürüyüş üçün məşhur bir məkandır.

Mövzu 11. Alyaska və Havay adalarında ekoturizmin inkişafı

Alyaska

Alyaskanın boreal meşəsi əsasən qara və ağ küknar ağaclarından ibarətdir, lakin burada balzam qovağı, titrək qovaq və kağız qovağı da mövcuddur. Bu, Yer kürəsindəki ən soyuq quru ekosistemdir. Burada yanğınlar tez-tez baş verir və əsasən ildırım və ya insan fəaliyyəti nəticəsində yaranır. Yanan üzvi materiallar torpağı zənginləşdirir və bitki örtüyünün bərpası biomüxtəlifliyə şərait yaradır. Bu meşədə Arktika torpaq dələyi və şimal uçan dələsi, marmotlar, meşə kirpiləri, həmçinin boz jay quşları, boreal sincab

quşları, şimal ağacdələnləri, qırmızıquyruq qartalları və boreal bayquşları yaşayır. Bu regionda iqlim olduqca sərt – qışlar son dərəcə soyuq, yaylar isə isti keçir.

Arktik tundra düzən və ağacsız ərazidir, burada geniş bataqlıqlar və göllər yerləşir. Qışlar uzun və soyuq, yaylar isə qısa və sərin olur. Tundranın səthi altında donmuş torpaq – permafrost təbəqəsi yerləşir. Permafrost bitki böyüməsini məhdudlaşdırır, çünki bitki kökləri dərinliyə gedə bilmir. Regionda ən geniş yayılmış bitki örtüyü pambıqotu-toppuz bitkisidir. Qlobal istiləşmə bu region və onun permafrost qatına ciddi təhlükə yaradır.

Alyaska böyük qonur ayı populyasiyasına malikdir, o cümlədən qrizli ayılar və Kodiak ayıları burada yaşayır. Qara ayılar və marallar isə ştatın hər yerində müşahidə olunur. Qütb ayıları Arktika tundrasının sahil zonasında məskunlaşıb, karibu maralları da əsasən tundra bölgəsində cəmləşir.

Alyaska, zəngin və müxtəlif ekosistemləri ilə ekoturizm üçün ideal bir məkandır. Burada turistlərə təbiəti qorumaqla yanaşı, unudulmaz təcrübələr yaşamaq imkanı verilir.

Alyaskada ekoturizm fəaliyyətləri arasında milli parkların və qoruqların ziyarəti, vəhşi təbiət müşahidəsi, balina və ayıların izlənməsi, həmçinin qayıq turları və balıqçılıq kimi fəaliyyətlər yer alır. Denali Milli Parkı, Glacier Bay Milli Parkı və Kenai Fjords Milli Parkı kimi məkanlar, təbiətsevərlər üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Ekoturizm operatorları, ətraf mühitə minimal təsir göstərən turlar təşkil edərək, yerli icmaların iqtisadi inkişafına da töhfə verirlər. Bu turlar vasitəsilə turistlər, Alyaskanın unikal flora və faunasını yaxından tanımaqla yanaşı, yerli mədəniyyətlə də tanış olurlar.

Alyaskanın Milli Parkları

1. **Denali Milli Parkı.** Alyaskanın cənub-mərkəzi hissəsində yerləşir. Əsas qərargahı Alyaska Route 3 boyunca yerləşir. 1906-cı ildə Çarlz Şeldon tərəfindən

qorunması təklif edilib. Əsas məqsəd böyük məməliləri qorumaq olub. Parkın ən məşhur görməli yeri Denali dağıdır (keçmiş adı Mount McKinley). Denali Milli Parkının düz ortasında Şimali Amerikanın və ABŞ-nin ən hündür zirvəsi olan Makkinli dağı yerləşir. Bu parkda yerləşən Makkinli dağının və Alyaska dağlarının yamacları buzlaqlar və tayqa meşələri ilə örtülmüşdür. Bu parkda yaşayan nadir növlər arasında Şimali Amerika boz ayısı, Dall qoyunu, canavar vardır. Denali Milli Parkına cəmi bir yol vardır və həmin yol Uonder gölünün sahilindən keçməkdədir.

2. **Qleyşer Körfəzi Milli Parkı** Alyaskanın cənub-şərq sahilində, Juneau şəhərindən 65 mil şimal-qərbdə yerləşir. Yalnız qayıq və ya təyyarə ilə çatmaq mümkündür. May-sentyabr aylarında kruizlər, ekskursiya qayıqları və çarter reysləri mövcuddur. Əsas görməli yerlər: buzlaqlar və fiyordlar.
3. **Kenai Fjords Milli Parkı** Alyaskanın cənub hissəsində, Seward şəhərinə yaxın yerləşir. 669,982.99 akr ərazini əhatə edir. Fiyordları, buzlaqları və dəniz canlılarını müşahidə etmək üçün ideal yerdir.
4. **Wrangell – St. Elias Milli Parkı** ABŞ-nin Alyaska ştatında yerləşən milli parkı və qoruğu. Milli park Ankoric şəhərinin qərbində yerləşmiş olub sahəsi 33.682,5 km²-dir. ABŞ-nin ən böyük milli parkıdır. ABŞ-nin ən kiçik 9 milli parkının ümumi sahəsindən də böyükdür. Qoruq ilə birlikdə sahəsi 53.320.757 km²-dir. Milli park ABŞ-nin ikinci ən hündür zirvəsi olan 5.389 m hündürlüyündəki Sent-Elayas dağını və ətrafındakı əraziləri qorumaq məqsədi ilə qurulmuşdur. Dağın dəniz sahilindən cəmi 16 km uzaqda olması onun necə dik dağ olduğunun göstəricisidir. Bu parkın yaxınlığında ABŞ-Kanada sərhədi yerləşir. Bu dağlıq bölgənin Kanadada qalan hissəsi Kluan Milli Parkı adı ilə qorunur və bu zaman Sent-Elayas dağı Kanada üçün ikinci ən hündür zirvə sayılır. Bu milli parkın cənubunda Qlasier Körfəzi Milli Parkı yerləşir. Rangel-Sent-Elayas Milli Parkının 3.674 km²-lik bir hissəsi ABŞ-nin ən böyük ""Vəhşi

Bölgəsi" elan olunmuşdur. Bu milli parka daxil olan ərazilər 1960 və 1970-ci illərdə siyasi problemlərə səbəb olmuşdur. Alyaska təbiətinin qorunması üçün səy göstərənlər ABŞ Konqresində var-yoxunu ortaya qoyurdular, amma Alyaska siyasətçiləri buna qarşı idi. Tərəflər təkliflərini bəyənməyincə sonda çarə kimi 39-cu ABŞ prezidenti Cimmi Karter imtiyazlarından istifadə edərək 1 dekabr 1978-ci ildə Rangel-Sent-Elayas Milli Parkının qurulması haqqında fərman verdi. Bu ərazilərin qorunması və idarəsi işi isə Milli Park Xidmətinə verilmişdir. 1979-cu ildə UNESCO Rangel-Sent-Elayas Milli Parkını və ona bağlı olan Kluan Milli Parkını Şimali Amerika boz ayısı, şimal maralı və digər nadir növlərə görə Ümumdünya irsi siyahısına salmışdır. 1980-ci ildə ABŞ Konqresi "*Alyaskada Beynəlxalq Maraqlanılan Ərazilər Haqqında Qanun*" (ingilis dilində: Alaska National Interest Lands Conservation Act" və ya qısaca ANILCA) çıxararaq Alyaskadakı 18 tarixi əraziyə milli park statusu vermişdir. Beləliklə uzun zaman davam edən siyasi gərginlik aradan qalxmış oldu.

5. **Katmai Milli Parkı** Alyaska yarımadasında, King Salmon şəhərinin qərbində yerləşir. 1918-ci ildə milli abidə kimi təsis olunub, 1980-ci ildə milli park statusu alıb. Parkın əsas xüsusiyyəti "**Brooks Falls**" ərazisində ayıların somon balıqlarını ovlamasını izləməkdir.
6. **Kobuk Vadisi Milli Parkı** Alyaskanın şimal-qərbində, Kotzebue şəhərinin şərqində yerləşir. 1980-ci ildə milli park elan edilib. 40 kvadrat kilometrlik **Böyük Kobuk Qum Dunes** və qədim buzlaqların yaratdığı relyefi ilə məşhurdur.
7. **Gates of the Arctic Milli Parkı və Qoruğu.** Bu milli park ABŞ və Alyaskanın ən şimalda yerləşən milli parkıdır. Bruks dağlarının ekosistemini qorumaq üçün qurulmuşdur. Bu parkda ziyarətçilər üçün heç bir təsis yoxdur. Bu park ərazilərində yerli amerikalılar hələ də həyatlarına davam edirlər. Bu xalqlar bura 11.000 il əvvəl məskunlaşmışdılar.

8. **Lake Clark Milli Parkı** Alyaskanın cənub-qərbində, Cook Körfezi yaxınlığında yerləşir. 4 milyon akr ərazisi müxtəlif ekosistemlərdən ibarətdir. Milli park Klark gölündən və gölün ətrafında yerləşən 4 aktiv vulkandan ibarətdir. Bunlar arasında Redabt vulkanı da var. Milli parkda üç dağ silsiləsi kəsişir. Milli parkda bir çox şlalə, buzlaq, çay var. Milli parkda tundra iqlimi hakimdir.

Havay adaları

Havay ayrı-ayrı vulkanik adalardan ibarət olduğuna görə, burada çoxsaylı və müxtəlif ekosistemlər mövcuddur. Bunlara səhra, çimərlik, mərcan rifləri və yağış meşələri daxildir. Havayın tropik yağış meşələri küləyə baxan dağ yamaclarında yerləşir. Mərcan rifləri adaların sahillərinə yaxın ərazilərdə yerləşir. Sahil xətləri kəskin relyefə malikdir, iqlimi tropikdir və okean axınları ilə ticarət küləkləri sayəsində sabit qalır.

Sahil düzənliklərində kol bitkiləri üstünlük təşkil edir, onların arxasında isə yamaclara doğru uzanan meşələr yerləşir. Rütubət səviyyəsinə görə dörd əsas meşə tipi mövcuddur: quru meşələr, nəm meşələr, ohia və ağacvari qıjılardan ibarət meşələr, eləcə də koa ağacları ilə zəngin olan meşələr. Dağ zirvələrinə yaxın bataqlıq ərazilər mövcuddur.

Havay yabanı təbiəti çox unikal hesab edilir, çünki canlıların əksəriyyəti endemikdir, yəni yalnız bu regionda mövcuddur. Bunun əsas səbəbi Havayın coğrafi izolyasiyasıdır. Növlər buraya küləklə, su və ya uçaq gəlmişdir. Kiçik populyasiyalar və məhdud ərazilərdə müxtəlif ekoloji və iqlim şəraitinin mövcud olması bir çox endemik növləri həssas və ya nəslə kəsilməkdə olan canlılar siyahısına salıb. Məsələn,

Havay qazı – nene, həssas növ kimi təsnif edilir. Sarı hibiskus çiçəyi və Havay balasağanı (po'ouli) isə nəslə kəsilməkdə olan növlər arasındadır.

Burada çoxlu dəniz quşları, məsələn, bubi quşları və petrellər mövcuddur. Havay adalarına sonradan gətirilmiş bir neçə məməli, o cümlədən Havay vəhşi donuzu mövcuddur. Ada ekosistemində çox az sayda sürünən yaşayır və burada yerli ilan növü yoxdur.

Havay Adaları, müxtəlif ekosistemləri və zəngin biomüxtəlifliyi ilə ekoturizm üçün cəlbedici bir məkandır. Burada turistlər, tropik yağış meşələrindən tutmuş mərcan riflərinə qədər geniş təbiət mənzərələrini kəşf edə bilirlər.

Ekoturizm fəaliyyətləri arasında vulkan turları, mərcan riflərində dalğıcı və şnorkel ilə üzmə, yağış meşələrində yürüşlər və yerli flora və faunanın müşahidəsi yer alır. Haleakalā Milli Parkı və Hawai'i Vulkanları Milli Parkı kimi məkanlar, təbiət həvəskarları üçün xüsusi maraq doğurur.

Havayda ekoturizm, həm də yerli mədəniyyətin qorunmasına və təşviqinə yönəlib. Turistlər, yerli icmaların ənənələri ilə tanış olaraq, onların həyat tərzini və dəyərləri haqqında məlumat əldə edə bilirlər. Havay adalarında ümumilikdə 8 milli park vardır. Aşağıda onlardan bəziləri haqqında məlumatlar verilmişdir:

1. Haleakalā Milli Parkı

Haleakalā Milli Parkı ABŞ-ın Havay ştatında, Maui adasında yerləşir. Park, nəhəng bir sönmüş vulkan olan Haleakalā Krateri və ətrafındakı geniş ərazini əhatə edir. Aşağıda park haqqında ətraflı məlumat verilir:

Görməli yerlər və fəaliyyətlər:

- **Gün doğumu və ya gün batımını izləmək:** Parkın ən məşhur fəaliyyətlərindən biri gün doğumunu və ya gün batımını Haleakalā zirvəsindən izləməkdir. Kraterin zirvəsindən görünən mənzərə nəfəs kəsicidir.

- **Piyada turlar:** Parkda qısa təbiət yürüşlərindən tutmuş, kraterin dərinliklərinə enən çətin yürüş yollarına qədər müxtəlif səviyyəli yürüş marşrutları mövcuddur.
- **Düşərgə qurmaq:** Parkın daxilində gecələmək üçün iki düşərgə sahəsi var. Düşərgədə qalmaq üçün icazə tələb olunur və əvvəlcədən rezervasiya etmək tövsiyə edilir.
- **Ulduz müşahidəsi:** Uzaq və yüksəkdə yerləşməsi səbəbindən park ulduz müşahidəsi üçün ideal yerlərdən biridir.
- **Mədəni yerlər:** Parkın daxilində qədim Havay məbədləri və petroqliflər (qayalar üzərində həkk olunmuş şəkillər) kimi tarixi yerləri kəşf etmək mümkündür.

Haleakalā Milli Parkında hava şəraiti yüksəklikdən asılı olaraq əhəmiyyətli dərəcədə dəyişə bilər. Haleakalā zirvəsi 10,000 fut (3,000 metr) yüksəklikdə yerləşir və burada xüsusilə səhər tezdən və axşam saatlarında hava çox soyuq ola bilər. Gecə temperatur sıfır dərəcəyə qədər düşə bilər, buna görə də ziyarətçilərə isti geyim geyinmək tövsiyə olunur. Parkın daha aşağı hissələrində isə hava daha mülayim və isti olur.

Ümumiyyətlə, Haleakalā Milli Parkı ziyarətçilərə sıx yağış meşələrindən tutmuş vulkanik mənzərələrə qədər müxtəlif landşaftları kəşf etmək və Havay adalarının təbiət gözəlliklərini görmək imkanı yaradır.

2. Havay Vulkanları Milli Parkı

Havay Vulkanları Milli Parkı ABŞ-ın Havay ştatında, Böyük Ada kimi tanınan Havay adasında yerləşir. Park, iki aktiv vulkanı—Kilauea və Mauna Loa vulkanlarını əhatə edir. Aşağıda park haqqında ətraflı məlumat verilir:

Görməli yerlər və fəaliyyətlər:

- **Krater Rim Yolu:** Bu mənzərəli avtomobil yolu ziyarətçiləri Kilauea vulkanının zirvəsində yerləşən kraterin ətrafında gəzdirir və möhtəşəm mənzərələr təqdim edir.
- **Piyada turlar:** Parkda asan yürüslərdən tutmuş çətin yürüş marşrutlarına qədər müxtəlif variantlar mövcuddur. Populyar marşrutlara Kilauea İki Yolu və keçmiş vulkan püskürmələrinin izlərini görməyə imkan verən Devastation Yolu daxildir.
- **Vulkan müşahidəsi:** Parkda müxtəlif müşahidə nöqtələri və baxış meydançalarından vulkanik aktivliyi izləmək mümkündür. Bəzi dövrlərdə ziyarətçilər aktiv lava axınlarını və buxar çıxışlarını müşahidə edə bilirlər.
- **Ziyarətçi mərkəzləri:** Parkda Kilauea Ziyarətçi Mərkəzi və Jaggar Muzeyi yerləşir. Bu mərkəzlərdə parkın geologiyası, tarixi və mədəni əhəmiyyəti haqqında məlumat almaq mümkündür.
- **Mədəni irs:** Parkın daxilində qədim Havay yaşayış məskənləri, petroqliflər və müqəddəs yerlər kimi tarixi mədəni abidələr qorunur.

Havay Vulkanları Milli Parkında hava şəraiti yüksəklik və mövsümdən asılı olaraq dəyişir. Mauna Loa və Kilauea vulkanlarının zirvələrində temperatur daha sərin olur, xüsusilə gecələr. Parkın daha aşağı hissələrində isə hava daha mülayim və isti olur.

Ziyarətçilər nəzərə almalıdır ki, vulkanik aktivlik gözlənilmədən dəyişə bilər. Buna görə də, park ziyarətindən əvvəl rəsmi qurumlardan ən son təhlükəsizlik və hava məlumatlarını yoxlamaq tövsiyə edilir.

3.Honouliuli Milli Tarixi Yeri ABŞ-ın Havay ştatında, Oahu adasında yerləşir. O, adanın cənub hissəsində, Ewa bölgəsində, Waipahu yaxınlığında yerləşir. Aşağıda bu yer haqqında ətraflı məlumat verilir:

Görməli yerlər və fəaliyyətlər:

- **Tarixi İzahlama:** Honouliuli Milli Tarixi Yeri II Dünya Müharibəsi dövründə yapon mənşəli Amerika vətəndaşlarının və sakinlərinin saxlanıldığı Honouliuli Daxili Həbs Düşərgəsinin tarixini qoruyur və izah edir. Ziyarətçilər bu qaranlıq tarixi dövr haqqında sərgilər, izah edici proqramlar və bələdçili turlar vasitəsilə öyrənə bilirlər.
- **Ziyarətçi Mərkəzi:** Ərazidə ziyarətçi mərkəzi mövcuddur. Burada düşərgənin tarixi haqqında daha çox məlumat əldə etmək, sərgiləri görmək və saxlanılan insanların həyatını əks etdirən filmlərə baxmaq mümkündür.
- **Xatirə Abidəsi:** Saytda II Dünya Müharibəsi dövründə Honouliuli düşərgəsində saxlanılmış insanlara həsr olunmuş bir xatirə abidəsi var. Ziyarətçilər bu abidəni ziyarət edərək həmin şəxslərin xatirəsini yad edə və bu məkanın vətəndaş azadlıqları və insan haqları baxımından əhəmiyyətini dərk edə bilirlər.
- **Təhsil Proqramları:** Honouliuli Milli Tarixi Yeri hər yaş qrupu üçün təhsil proqramları təklif edir. Buraya bələdçili turlar, mühazirələr və internasiya düşərgəsinin tarixi və irsi haqqında seminarlar daxildir.

Oahu adasında, o cümlədən Honouliuli Milli Tarixi Yeri ətrafında hava ilboyu isti və tropik olur. Temperatur adətən 24-29°C arasında dəyişir. Noyabr-mart aylarında ada yağışlı mövsümü yaşayır və bu dövrdə rütubət artır. Aprel-oktyabr ayları isə daha günəşli və rütubətin nisbətən aşağı olduğu quru mövsüm hesab olunur.

4. Kalaupapa Milli Tarixi Parkı

Kalaupapa Milli Tarixi Parkı ABŞ-ın Havay ştatında, Molokai adasının şimal yarımadasında yerləşir. Park, bir zamanlar cüzam (Hansen xəstəliyi) xəstələrinin məskunlaşdığı tarixi Kalaupapa yaşayış məntəqəsini əhatə edir. Aşağıda park haqqında ətraflı məlumat verilir:

Görməli yerlər və fəaliyyətlər:

- **Tarixi İzahlama:** Kalaupapa Milli Tarixi Parkı 1866-1969-cu illərdə cüzam xəstələri üçün yaradılmış yaşayış məntəqəsinin tarixini qoruyur və izah edir. Ziyarətçilər, bu yarımadağa məcburi köçürülən insanların həyat hekayələrini, eləcə də onlara qayğı və dəstək göstərən Müqəddəs Damien və Müqəddəs Marianne Cope-un işlərini öyrənmə bilərlər.
- **Bələdçili Turlar:** Parkda Milli Park Xidməti və təlim keçmiş bələdçilər tərəfindən aparılan ekskursiyalar təşkil olunur. Bu turlar zamanı yarımadanın tarixi, mədəniyyəti və təbiəti haqqında məlumat almaq mümkündür. Ziyarətçilər adətən Müqəddəs Damien Kilsəsi və xəstələrin məzarları kimi tarixi məkanlara aparılır.
- **Yürüş və Təbiət Gəzintiləri:** Parkın ərazisində sahil xətti və ətraf landşaftların füsunkar mənzərələrini təqdim edən müxtəlif çətinlik səviyyələrinə malik yürüş yolları mövcuddur.
- **Vəhşi Təbiətin İzənməsi:** Kalaupapa Milli Tarixi Parkı bir sıra yerli flora və fauna növlərinə ev sahibliyi edir. Buraya dəniz quşları, Havay rahib suvutları və yaşıl dəniz tısbağaları daxildir. Ziyarətçilər parkın təbii yaşayış mühitlərində bu canlıları müşahidə edə bilərlər.
- **Mədəni Proqramlar:** Parkda Kalaupapa yarımadasının zəngin tarixini və mədəni irsini vurğulayan proqramlar və tədbirlər keçirilir. Bunlara ənənəvi Havay musiqisi, rəqsləri və nağıllıq tədbirləri daxildir.

Kalaupapa yarımadasında hava ilboyu isti və tropik olur. Temperatur adətən 24-29°C arasında dəyişir. Noyabr-mart ayları yağışlı mövsüm, aprel-oktyabr isə günəşli və rütubətin nisbətən az olduğu quru mövsüm hesab olunur.

Mövzu 12. Meksikada ekoturizmin inkişafı

Şimali Amerikanın cənub-qərbində yerləşmiş Meksikaya Sakit okeanda və Kaliforniya körfəzindəki bir sıra adalar da məxsusdur. Ölkə şimalda və şərqdə ABŞ (3326 km), cənubda Qvatemala (962 km) və Belizlə (250 km) həmsərhəddir. Qərbdə Sakit okeanın, şərqdə Karib dənizi və Meksika körfəzinin suları ilə əhatə olunur. Şərqi və Qərbi Syerra-Madre dağları ilə əhatə olunan Meksika yaylası ölkə ərazisinin böyük hissəsini təşkil edir. Sitlaltepetl (5699m), Popokatepetl (5452 m), Orisaba (5747 m) vulkanları bu yayladadır. Bu region vaxtaşırı seysmik fəallığı ilə seçilir. Ölkənin şərqində, Yukatan yarımadasında geniş sahil düzənliyi uzanır. Ölkənin Qərb bölgələri Kaliforniya yarımadasının cənub hissəsində yerləşir. Bu bölgənin qərbi düzənliklərdən, şərqə dağ silsilələrindən ibarətdir. Səth suları ilə zəif təmin olunmuş Meksikanın əsas çayı Rio Bravo-del-Nortedir. Qvadalaxara (3,5 mln.), Monterrey (3,0 mln.), Pueblo (1,2 mln.), Leon, Syudad-Xuares ölkənin iri şəhərləri, Mansanilyo, Syudad-Madero, Salina-Krus, Tuspan isə böyük portlarıdır. Meksika faydalı qazıntılarla zəngin ölkələrdən biridir. Burada neft, təbii qaz, gümüş, daş kömür, qızıl, mis, qurğuşun, sink kimi qiymətli yataqlar vardır. Ölkə iqliminin müxtəlifliyi, onun relyefinin mürəkkəb quruluşu malik olması ilə izah olunur. Meksikanın şimal hissəsinin iqlimi, az yağıntılı və temperaturun kəskin dəyişkənliyi ilə seçilən (yanvarın orta temperaturu 13-15, iyulunki 28-31 dərəcədir, şaxtalar 10, istilər isə 40 dərəcəyədək ola bilər) kontinental subtropik iqlimdir. Qalan ərazi isə tropik iqlim qurşağındadır. Orta aylıq temperatur burada çox yüksəkdir. Məsələn, iyulda 27-28 dərəcə olur. Ölkə əhalisinin yarıdan çoxu (55 faiz) - ispan-hindu metisləridir. Onlardan başqa ölkə əhalisinin 29 faizini hindular, 15 faizə qədərini isə avropalılar təşkil edir. Orta ömür müddəti: kişilər üçün 70, qadınlar üçün 77 ildir. Əmək qabiliyyətli əhalinin 32 faizi - xidmət, 26 faizi - kənd təsərrüfatı, 11 faizi - sənaye sahələrində çalışır. Ölkənin rəsmi adı - Meksika Birləşmiş Ştatlarıdır. Dövlət quruluşuna görə federativ respublikadır. İnzibati cəhətcə ölkənin tərkibinə 31 ştat və paytaxtın yerləşdiyi bir federal dairə daxildir. Ölkə 16 sentyabr 1810-cu ildə müstəqillik qazanmışdır. Müstəqillik elan olunduğu gün Milli bayram kimi qeyd olunur.

Dövlət və hökumətə rəhbərliyi prezident, qanunvericilik hakimiyyətini Senat (Yuxarı palata) və Deputatlar palatalarından (Aşağı palata) ibarət parlament həyata keçirir. İqtisadi baxımdan Meksika, Latin Amerikasının nisbətən inkişaf etmiş ölkələrindən biridir. Son illərdə ölkə, iqtisadi inkişaf sahəsində böyük müvəffəqiyyətlər qazanmışdır. Neft, neft-kimya (neft və neft məhsulları ölkənin əsas ixrac məhsullarıdır), maşınqayırma (o cümlədən, avtomobilqayırma), dağ-mədən, metallurgiya, kimya, toxuculuq, yeyinti sahələri daha çox inkişaf etmişdir. Əsas kənd təsərrüfatı məhsulları - buğda və çəltikdir. Ölkədə həmçinin qəhvə, pambıq, şəkər qamışı, qarğıdalı becərilir, heyvandarlıq və balıqçılıq inkişaf etdirilir.

Meksika xarici turizm sahəsində kifayət qədər təcrübəyə malik ölkələrdən biridir. Nadir və gözəl təbiət (iki okeanın sahilləri), X.Kolumba qədərki abidələr, müstəmləkə dövrü memarlığı, yalnız çimərlik turizmi deyil, ixtisaslaşdırılmış turlar təşkil etməyə imkan verir. Meksika həm kütləvi, həm də elitar turizmi inkişaf etdirmək istiqamətini götürmüşdür. Burada qolf, sualtı üzgüçülük və sualtı ov klublarının fəal tikintisi aparılır, tarixi, etnoqrafik, ekoloji maraqları əks etdirən xüsusi ixtisaslaşdırılmış marşrutlar hazırlanır. Meksikada mehmanxanaların və restoranların, aeroport və sürətli yolların, milli parkların və turizm mərkəzlərinin müasir şəbəkəsi yaradılmışdır. Mehmanxana yerlərinin sayına görə (365 min) ölkə dünyada səkkizinci, Latin Amerikasında ikinci yeri tutur. Son illərdə ölkədə doqquz iri turizm mərkəzi istifadəyə verilmişdir. Meksika ABŞ və Kanadanın turist potensialını maksimum cəlb edir. Şimali Amerikada Azad Ticarət haqqında müqavilə bunun üçün geniş perspektivlər açır. Hazırda Meksikada qolf meydançaları olan istirahət mərkəzləri yaradılır. Qolf oynayan turistlərin 80 faizi ABŞ və Kanadadan gəlirlər. Xarici investorlar Meksikanın sahil ərazilərinə daha çox sərmayə qoyurlar. Məsələn, ABŞ-dan gələn turistlər üçün Meksika körfəzi və Sakit okeana fərdi dəniz səyahətlərinin təşkili valyuta gətirən yaxşı mənbədir. Meksikada ekoturizm kövrək, təmiz və nisbətən toxunulmaz təbii əraziləri davamlı şəkildə yaşadan turizmdir. Turizm Meksika üçün böyük gəlir mənbəyidir hətta Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı (OECD) kimi təşkilatlar onun Meksikanın

uzunmüddətli iqtisadi sağlamlığında əhəmiyyətini vurğuladılar. Son qanunvericilikdə əks olunduğu kimi, ekoturizm siyasətçilərdən dəstək aldı. Məsələn, 2009-cu il Ümumi Turizm Qanunu planlaşdırma, turizm ehtiyatlarının yaxşılaşdırılması üsullarını müəyyən etmək, mədəniyyət və ekoloji tarazlığın qorunması yolu ilə turizmdə davamlılığa üstünlük verir.

Meksika Davamlı Regional Turizmin İnkişafı Proqramı, Pueblos Magiko , Ərazi Proqramının Ümumi Turizm Planlaması və Meksikanın Xüsusi İqlim Dəyişikliyi Proqramı kimi siyasət və proqramları təqdim etdi . Bununla belə, Meksika adekvat infrastrukturun qarşısındakı maneələrin ekoturizmdə ekoloji problemlərə kömək etdiyini bildirdi.

2023-cü ildə Meksikada 2 yeni yer qoruma altına alındı. Bunlar Napolo və Loreto 2 əraziləri idi. Bu iki park davamlı inkişafı, ekoturizmi və daimi yaşayış mühitinin mühafizəsini təşviq etmək üçün Prezidentin iki fərmanı ilə mühafizə altına alındı. Bu iki yeni park indiki və gələcək nəsillərin rifahı üçün vacib olan təbii ehtiyatlara zərər vermədən yerli icmalar üçün iqtisadi cəhətdən faydalı olan fəaliyyətləri dəstəkləyəcək. Sierra de la Giganta dağlarının ətəkləri ilə Loreto körfəzi milli parkı Nacional Bahia Loreto sahilləri arasında, Meksikanın gözəl Baja California Sur əyalətində, Loreto bələdiyyəsi yerləşir. Məşhur turizm məkanı olan Loreto həqiqətən təbiətseverlərin cənnətidir. Loreto müxtəlif ekosistemlərə malikdir, o cümlədən kardon kaktus meşələri, dağlıq səhrələr və unikal dəniz sahili yaşayış yerləri. Mavi balinaların doğub balalarını qidalandırmaq üçün gəldiyi yerin düz qarşısındakı sahil ərazisi 7+km uzunluğunda çimərlikdir. Ümumiyyətlə, bu bölgə təxminən 250 kilometr (155 mil) sahil xəttini, 750 kvadrat kilometr (290 kvadrat mil) dəniz və 14 ada (əslində 5 ada və bir neçə ada/kiçik ada) əhatə edir. 1970-ci illərdə Turizmin İnkişafı üzrə Milli Fondu (FONATUR) Loretonun xüsusi və unikal keyfiyyətlərini nəzərə alaraq Loretonu "turizmin inkişafı" üçün əsas sahə kimi təyin etdi. Okean Fondu və onun yerli tərəfdaşları yeni parkların yaradılması yolu ilə bu ərazini qorumaq üçün çalışıblar: Nopoló Park və Loreto II.

Davamlı icma dəstəyi ilə, davamlı şəkildə idarə olunan, yerli şirin su ehtiyatlarını qoruyan və icma əsaslı ekoturizm təşəbbüslərini stimullaşdıran sağlam və canlı park. Nəticədə park yerli ekoturizm sektorunu gücləndirəcək və davamlı inkişafı təşviq etməklə yanaşı, kütləvi turizm təhlükəsi altında olan digər ərazilər üçün uğurlu model rolunu oynayacaq. Nopoló Parkının yaradılması təkcə ərazinin məşhur təbii gözəlliyinə görə deyil, həm də yerli ekosistemlərin və ondan asılı olan icmaların bütövlüyünə görə vacibdir. Nopolo Parkı böyük hidroloji əhəmiyyətə malikdir. Burada yerləşən Nopoló Park hövzəsi Loretonun şirin su təchizatının bir hissəsi kimi xidmət edən yerli su qatını qidalandırır. Bu torpaqda hər hansı qeyri-davamlı inkişaf və ya mədən hasilatı bütün Loreto Bay Milli Dəniz Parkını təhdid edə və şirin su təchizatını riskə ata bilər. Hazırda Loretonun səthinin 16,64%-i mədən konsessiyaları altındadır - 2010-cu ildən bəri güzəştlərdə 800%-dən çox artım. Mədən fəaliyyəti dalğalı təsir göstərə bilər: Baja California Sur-un məhdud su ehtiyatlarını təhlükə altına almaq və Loretonun kənd təsərrüfatı, heyvandarlığı və turizmini potensial təhlükə altına almaq. və regionda digər iqtisadi fəaliyyətlər. Nopoló Parkı və Loreto II parkının yaradılması bu bioloji əhəmiyyətli yerin mühafizəsini təmin edir. Bu həssas yaşayış mühitinin rəsmi mühafizəsi çoxdan axtarılan məqsəd olub. Loreto II qoruğu yerli insanlara sonsuza qədər sahil xəttini və dəniz parkını yaşamağa imkan verir. Loretanos artıq parkın həyata keçirilməsində əsas rol oynayıb və Loretonu davamlı açıq macəra məkanına çevirməkdədir. Okean Fondu regionda açıq turizmi dəstəkləmək üçün yerli icma qrupları, açıq hava həvəskarları və bizneslərlə işləyib. İcma dəstəyi nümayişi olaraq, Okean Fondu və onun Keep Loreto Magical proqramı Sea Kayak Baja Mexico ilə birlikdə 900 hektarlıq bağlamanın Milli Turizmin İnkişafı Fondundan (FONATUR) Milli Turizmin İnkişafı Fonduna köçürülməsini dəstəkləmək üçün petisiyada uğurla 16,990-dan çox yerli imza topladı.

Meksikanın təbii müxtəlifliyi və mühafizə səylərinin sübutu olan YUNESKO-nun siyahısına salınmış Sian Ka'an Biosfer Qoruğuna baş çəkmək Meksikada ekoturizm üçün əsas atraksiyonlardan biridir. Qoruq tropik meşələrdən tutmuş mərcan riflərinə

qədər müxtəlif ekosistemləri əhatə edir. Ziyarətçilər flora və fauna haqqında məlumat verən bələdçili turlar təşkil edə, həmçinin qoruqdakı ucqar Maya xarabalıqlarını ziyarət edə bilirlər. Meksika hökuməti CONANP (Təbii Qoruqlar üzrə Milli Komissiya) vasitəsilə bu qorunan ərazinin idarə olunmasını dəstəkləyir, diqqəti mühafizə və davamlı turizm təcrübələrinə yönəldir.

Sian Kaan'da ekoturizm təkcə təbii gözəllikdən həzz almaq deyil, həm də onun qorunmasının vacibliyini dərk etməkdir. Bir sıra yerli kooperativlər və təşkilatlar təhsil dəyəri təmin edərkən ətraf mühitə təsirləri minimuma endirmək üçün nəzərdə tutulmuş turlar təklif edirlər. Manqrovlar arasında quş seyri, kayak və şnorkellə üzgüçülük kimi fəaliyyətlər ətraf mühitə diqqət yetirən səyahətçilər arasında populyardır. Bu turlardan əldə edilən gəlir hökumətin davamlı turizm strategiyasının bir hissəsi kimi təbiətin mühafizəsi təşəbbüslərinə və icma inkişafı layihələrinə yenidən investisiya edilir.

Basaseachic Şəlaləsi Milli Parkı Meksikanın Çihuahua ştatının qərb hissəsində, Sierra Madre Occidental dağ silsiləsinin mərkəzində yerləşən bir milli parkdır. Park adını Meksikanın ikinci ən hündür şəlaləsi olan Basaseachic Şəlaləsindən (Cascada de Basaseachic) alır. Bu şəlalənin hündürlüyü 246 metr (853 ft) təşkil edir. Basaseachic Şəlaləsi milyonlarla il ərzində Basaseachic çayı tərəfindən oyulmuş Candameña Kanyonuna (Barranca de Candameña) tökülür. Park, sıx şam-palıd meşələri, qeyri-adi qayalıq formaları və hündür uçurumlardan açılan füsunkar mənzərələri ilə tanınır. Parkın qayalıqları 1,640 metr (5,380 ft) kimi təsirli bir hündürlüyə çatır.

Basaseachic Şəlaləsi Milli Parkı Şimali Meksikada geniş yayılmış flora müxtəlifliyi ilə seçilir. Parkın mürəkkəb relyefi sayəsində burada bir çox mikroiqlim mövcuddur ki, bu da bitki növlərinin müxtəlifliyini artırır.

Sierra Madre Occidental dağ silsiləsinin digər hissələrində olduğu kimi, parkın bitki örtüyü də yüksəklikdən asılı olaraq dəyişir. 2,000 metr (6,560 ft) yüksəklikdə əsasən şam (Pinus) və palıd (Quercus) ağacları yayılmışdır. Parkda 92 növ iynəyarpaq ağacı və 76 növ palıd ağacı mövcuddur. Burada aşağıdakı cinslərə aid çoxsaylı bitkilər

müşahidə olunur: Pinus, Quercus, Ficus, Vachellia, Ipomoea, Acacia, Lysiloma, Bursera, Vitex, Tabebuia, Sideroxylon, Cordia, Fouquieria, Pithecellobium.

Heyvanlar aləmi

Parkda geniş çeşidli fauna növləri, o cümlədən müxtəlif məməlilər, sürünənlər və quşlar yaşayır. Parkda rast gəlinən məməlilər arasında aşağıdakı növlər var: Meksika tülkü dələsi (*Sciurus nayaritensis*), Antilop dovşanı (*Lepus alleni*), Qunquş (*Procyon lotor*), Qapüşonlu skuns (*Mephitis macroura*), Vəhşi donuz (*Sus scrofa*) və s.

Parkda yaşayan Trogon mexicanus növü Meksika dağlarına məxsus endemik bir növdür. Bu növ nəslə kəsilmək təhlükəsində olan quşlardan biridir və Meksikalılar üçün xüsusi simvolik əhəmiyyətə malikdir.

Kontoy adası. Təmiz xurma çimərlikləri və pastoral firuzəyi suları ilə əhatə olunmuş bu uzaq ada həqiqətən cənnətdir. Mənzərəli Isla Contoy Milli Parkı eyniadlı adanı və onu ev adlandıran tropik dəniz quşlarını qoruyur. Dörd növ dəniz tısbağası üçün vacib yuvalama sahəsi olan ada unikal ekosistemini qorumaq üçün ekoturizm üçün ciddi şəkildə idarə olunur.

Grutas de Cacahuamilpa Milli Parkı Meksikanın Gerrero ştatında yerləşir və əsasən Grutas de Cacahuamilpa Mağaraları ilə tanınır. Park həmçinin daha kiçik bir mağara sistemi olan Carlos Pacheco Mağaralarına və iki yeraltı çaya ev sahibliyi edir. Bu çaylar zamanla qayaları aşındıraraq tunellər əmələ gətirmişdir. Parkda açıq hava fəaliyyətləri üçün müxtəlif imkanlar mövcuddur, məsələn, Limontitla Kanyonunda rappell və qayaya dırmanma, eləcə də iki yeraltı çayın tədqiqi mümkündür. Burada həmçinin kiçik bir botanika bağı, hovuz və düşərgə yerləri də var.

Cacahuamilpa mağaralar sistemi dünyanın ən böyük mağara sistemlərindən biridir. Bu "canlı" mağara sistemi hesab olunur, çünki yeraltı sular hələ də mağaraya süzülməkdə davam edir və burada yeni geoloji formasiyalar yaranır. Mağara sistemi doxsan böyük "salon"dan ibarətdir və bu salonlar böyük təbii qayalarla bir-birindən

ayrılmış, mərkəzi bir keçid vasitəsilə birləşdirilmişdir. Bununla belə, bu salonlardan yalnız təxminən iyirmisi tam tədqiq edilmiş və ictimaiyyətin ziyarətinə açıqdır. Salonların əksəriyyəti əhəngdaşı silsiləsi olan Cerro de la Corona dağının altında yerləşir. İctimaiyyətə açıq hissə əsasən iki kilometr uzunluğunda, hamar və düz bir keçid boyunca yerləşən salonlardan ibarətdir. Bu salonlar orta hesabla qırx metr enindədir və hündürlükləri iyirmi metrdən səksən bir metrə qədər dəyişir. Əksər salonlar içərisində yerləşən əsas geoloji formasiyalara uyğun adlandırılmışdır, məsələn, "Keçi Salonu", "Taxt Salonu" və "Katedral Salonu".

Bütün bu keçidlərdə tavan və döşəmədən müxtəlif formalı qaya sütunları və sarkıtlar müşahidə olunur. Salonlardan biri, daha quru olan hissədə yerləşdiyi üçün "Auditoriya" adlanır və burada tədbirlər üçün xüsusi oturacaqlar quraşdırılmışdır. Bu məkan müxtəlif tədbirlərin keçirilməsi üçün icarəyə verilir və 2007-ci ildə Miguel Bosé, 2009-cu ildə isə Acapulco Filarmoniya Orkestri burada konsert vermişdir.

Açıq mağara sisteminə ekskursiyalar hər saat təşkil edilir və təxminən iki saat davam edir. Girişə aparan yol boyunca bəzi amate ağacları (*Ficus insipida*) qayaların üzərinə kökləri ilə sarılmış şəkildə yerləşir. Mağaranın girişi geniş tağ formasındadır və təxminən qırx metr enində, on iki metr hündürlüyündədir. Girişdən sonra ziyarətçilər mağara səviyyəsinə çatmaq üçün təxminən iyirmi metr aşağı enməlidirlər. Yolda əsasən sement döşəmə mövcuddur və həm yol, həm də salonların bəzi hissələri süni işıqlandırma ilə təchiz olunmuşdur. Bununla belə, mağaranın "canlı" olması səbəbindən yüksək rütubət bəzi ziyarətçilər üçün narahatlıq yarada bilər.

Mövzu 13. Mərkəzi Amerika və Karib hövzəsində ekoturizmin inkişafı

Mərkəzi Amerika — Şimali Amerikada, Meksikadan Panama kanalına qədər olan ərazidə yerləşən bölgə. Bölgəyə yeddi dövlət daxildir: Beliz, Salvador, Honduras, Kosta Rika, Qvatemala, Nikaraqua, Panama.

Kosta Rika: Ekoturizmdə Pioner

Kosta Rika, dünya üzrə ekoturizmin liderlərindən biri kimi tanınır. Ölkənin ərazisinin təxminən 25%-i milli parklar və qoruqlarla əhatə olunub, bu da onu təbii sərvətlərin qorunması sahəsində nümunəvi bir məkana çevirir.

Monteverde Bulud Meşəsi Qoruğu, Kosta Rikanın ən məşhur ekoturizm məkanlarından biridir. Yağışlı iqlimi, hündür ağacları və nadir vəhşi təbiət növləri ilə bu qoruq ziyarətçilərə unikal ekosistemləri araşdırmaq imkanı yaradır. Burada təlxəklik quşu (quetzal), ağac tülküsi və müxtəlif amfibiya növləri kimi canlıları müşahidə etmək mümkündür.

Daha çox aktiv səyahət təcrübəsi arayanlar üçün Arenal Vulkanı Milli Parkı əla seçimdir. Qaynar bulaqlar, lava sahələri və sıx tropik meşələr bu parkı həm ekoloji, həm də macəra turizmi üçün mükəmməl edir.

Kosta Rikanın sahil bölgələri də ekoturizmə geniş imkanlar təqdim edir. Tortuqero Milli Parkı, yaşıl dəniz tısbağalarının yumurtlama sahəsi kimi tanınır. Burada turistlər tısbağaların təbii mühitdə qorunmasını izləyə və ətraf mühitin mühafizəsi prosesinə töhfə verə bilirlər.

Bundan əlavə, Kokos Adası Milli Parkı, dəniz bioloji müxtəlifliyi ilə tanınır və dünyanın ən yaxşı dalğıcı məkanlarından biri hesab edilir. Berrak sularda çəkiçbaş köpək balıqları, manta skatları və rəngarəng tropik balıqlar üzə bilər.

Kosta Rika davamlı turizmə xüsusi diqqət yetirir. Ölkə təmiz enerji mənbələrinə keçid edərək karbon neytrallığına nail olmağı hədəfləyir. Bir çox ekoloji mehmanxana və kənd icmaları ekoturizmə töhfə verərək ziyarətçilərə həm təbiətə bağlı, həm də sosial cəhətdən məsuliyyətli təcrübələr təqdim edirlər.

Kosta Rika, ekoloji mühitin qorunmasına verdiyi töhfə və ekoturizm sahəsindəki uğurları ilə dünya səviyyəsində nümunəvi bir ölkədir. Təbiətlə vəhdət içində bir macəra arzulayanlar üçün bu ölkə unudulmaz bir səyahət təcrübəsi vəd edir.

Beliz: Dəniz Ekoturizminin Beşiyi

Mərkəzi Amerikanın şərq sahilində yerləşən Beliz, dəniz həvəskarları və ekoloji macəraçılar üçün əsl cənnətdir. Dünyanın ikinci ən uzun mərcan rifi ilə Beliz, snorklinq, dalğıcı və rəngarəng mərcan ekosistemlərini kəşf etmək üçün misilsiz imkanlar təklif edir.

Beliz Mərcan Rifi Qoruma Sistemi, UNESCO-nun Dünya İrsi Siyahısına daxil edilmiş və dəniz ekoturizminin mərkəzi hesab edilən bir bölgədir. Berrak sularda müxtəlif rəngli balıqlar, nəhəng şüa balıqları və əzəmətli dəniz tısbağaları üzür. Snorklinq və dalğıcı həvəskarları üçün Böyük Mavi Dəlmə adlanan təbii möcüzə unikal sualtı təcrübə təqdim edir.

Beliz həmçinin Hol Çan Dəniz Qoruğu və Glover Rif Atolu kimi geniş qorunan dəniz qoruqları şəbəkəsinə sahibdir. Bu qoruqlar təkcə həssas mərcan rifi ekosistemlərini qorumaqla kifayətlənmir, həm də yerli icmalar üçün ekoloji cəhətdən məsuliyyətli turizm yolu ilə dayanıqlı dolanışqı imkanları yaradır.

Belizin başqa bir cəlbedici xüsusiyyəti onun geniş daxili çay sistemləri və sıx tropik meşələridir. Səyahətçilər Beliz Çayını araşdıraraq, burada timsahlar və manati balinaları ilə qarşılaşa, yaxud Karakol və Xunantuniç kimi qədim Maya xarabalıqlarını kəşf edə bilərlər.

Yerli icmalar ekoturizm təşəbbüslərində fəal iştirak edərək, ziyarətçilərə ənənəvi Maya mədəniyyəti haqqında məlumat almaq, yerli mətbəxi dadmaq və icmaya əsaslanan mühafizə söylərinə dəstək vermək şansı yaradır. Davamlı turizmə sadıqlığı sayəsində Beliz ekoturizmin əsas məkanlarından birinə çevrilmişdir.

Belizi ziyarət etməklə səyahətçilər yalnız onun dəniz ekosistemlərinin inanılmaz gözəlliyini görmür, eyni zamanda bu həssas yaşayış mühitlərinin qorunmasına töhfə verirlər.

Panama: İki Okeanı Birləşdirən Körpü və Ekoturizm

Şimali və Cənubi Amerikanın kəsişməsində yerləşən Panama, təbii gözəlliyi və şəhər cazibəsini bir araya gətirən bir ölkədir. Panama kanalı ilə tanınan bu ölkə ekoturizm sahəsində də möhtəşəm təcrübələr təqdim edir.

Panama, yağış meşələri, bulud meşələri və sahil əraziləri kimi müxtəlif ekosistemlərə ev sahibliyi edir. Ölkənin təbii sərvətlərini qorumaq üçün geniş milli parklar və qoruq sahələri yaradılıb.

Panamanın ən məşhur ekoloji xəzinələrindən biri Darien Qoruğudur. Kolumbiya ilə sərhəddə yerləşən bu vəhşi tropik meşə yaguarlar, tapiirlər və nadir quş növləri üçün bir sığınacaqdır. Cəsarətli səyahətçilər üçün bu bölgəni araşdırmaq unudulmaz vəhşi təbiət macərası vəd edir.

Sahil gözəlliklərinə üstünlük verənlər üçün Bokas del Toro arxipelağı ideal seçimdir. Turkuaz rəngli suları, mərcan rifləri və sakit çimərlikləri ilə bu tropik cənnət dayanıqlı turizm praktikasını təşviq edərək şnorkellə üzmək, sörfinq və kayak kimi fəaliyyətlər təqdim edir.

Panamada yerli icmaların zəngin mədəniyyəti də ekoturizmin bir hissəsidir. Ziyarətçilər yerli qəbilələrin ənənələri ilə tanış ola, onların həyat tərzini öyrənə və bu unikal mədəniyyətin qorunmasına töhfə verə bilirlər.

Bundan əlavə, Panama ekoloji baxımdan məsuliyyətli yaşayış yerləri və turizm operatorları vasitəsilə davamlı turizmə sadıqdır. 2050-ci ilə qədər karbon neytrallığına nail olmağı hədəfləyən ölkə, iqlim dəyişikliyinə qarşı mübarizədə mühüm addımlar atır.

Çoxşaxəli ekosistemləri, yerli mədəni irsi və ekoturizm təşəbbüsləri ilə Panama unikal və zəngin səyahət təcrübəsi təqdim edir. İstər qədim meşələri araşdırmaq, istər Panama kanalında gəmi səyahəti etmək, istərsə də yerli icmalarla ünsiyyət qurmaq olsun – Panama ziyarətçiləri öz təbii gözəlliyi və ekoloji öhdəliyi ilə valeh edir.

Qvatemala: Qədim Maya Xarabalıqları və Ekoturizm

Qvatemala zəngin Maya tarixi və heyrətamiz mənzərələri ilə məşhur olan bir ölkədir. Möhtəşəm vulkanları, sıx tropik meşələri və qədim xarabalıqları ilə Qvatemala, həm mədəni irs, həm də ekoturizm baxımından unikal imkanlar təqdim edir.

Qvatemalaya səyahətin ən mühüm məqamlarından biri ölkənin müxtəlif bölgələrinə səpələnmiş qədim Maya xarabalıqlarını kəşf etməkdir. Tikal, UNESCO-nun Dünya İrsi Siyahısına daxil edilmiş və Maya sivilizasiyasının ən böyük şəhərlərindən biri olmuşdur. Səyyahlar burada göyə ucalan nəhəng piramidaların zirvəsinə çıxaraq, qədim daş oyma sənətinə heyran qalarkən hualər meymunlarının nəriltilisini və ekzotik quşların nəğmələrini dinləyə bilərlər.

Tarixi abidələri ilə yanaşı, Qvatemala füsunkar təbiəti və ekoturizm imkanları ilə də seçilir. Sierra de las Minas bulud meşələri və mənzərəli vulkanlarla əhatə olunmuş Atitlan gölü, ölkənin ən təsirli təbii möcüzələrindəndir.

Qvatemalada unikal ekoturizm təcrübələrindən biri rəngarəng bazar şəhərləri və yerli icmaların kəndlərini araşdırmaqdır. Bu icmalar ənənəvi sənətkarlıq nümunələrini qoruyub saxlayaraq qonaqlara yerli həyat tərzini ilə tanış olmaq imkanı yaradırlar. Həmçinin, bir çox icma davamlı turizm prinsiplərini mənimsəyərək, turizmin iqtisadi faydalarını yerli əhali arasında ədalətli bölüşdürməyə çalışır.

Macəra həvəskarları üçün Qvatemala maraqlı və adrenalin dolu fəaliyyətlər təklif edir. Dağ yürüşləri, zip-layn, çay raftingləri və daha çoxunu yaşamaq mümkündür. Səyyahlar sıx cəngəlliklərdə gəzərək nadir və rəngarəng vəhşi təbiət nümayəndələrini görə, həmçinin tropik meşələrin içində gizlənmiş füsunkar şalələlərə şahid ola bilərlər.

Davamlı turizm Qvatemalanın əsas prioritetlərindən biridir. Ölkə təbii resursların qorunması və icma əsaslı turizmin təşviqi üçün müxtəlif təşəbbüslər həyata keçirir. Bir çox eko-otellər və turizm agentlikləri ətraf mühitə təsiri minimuma endirmək və yerli qoruma layihələrini dəstəkləmək üçün xüsusi tədbirlər görürlər.

Qədim Maya irsini araşdırmaq, rəngarəng yerli mədəniyyətə dalmaq və ölkənin bənzərsiz ekosistemlərini kəşf etmək, Qvatemalanı ekoturizm həvəskarları üçün ideal bir məkan halına gətirir. Bu ölkə, tarixi, mədəniyyəti və təbiət möcüzələrini bir araya gətirərək, səyyahlara unutulmaz xatirələr və ekoloji davamlı səyahət üçün dəyərli təcrübələr qazandırır.

Honduras: Biomüxtəliflik və Ekoturizm

Mərkəzi Amerikanın qəlbində yerləşən Honduras, təbiətsevərlər və ekoturizm həvəskarları üçün əsl kəşf edilməmiş incidir. Müxtəlif landşaftları, zəngin flora və faunası, eləcə də təbiətin qorunmasına olan sadıqlığı ilə Honduras geniş ekoturizm imkanları təqdim edir.

Hondurasın ən böyük üstünlüklərindən biri onun müxtəlif ekosistemlərə sahib olmasıdır. Tropik yağış meşələri, sahil mangrovları və bulud meşələri ölkənin geniş milli park və qorunan təbiət əraziləri şəbəkəsi vasitəsilə qorunur.

Hondurasda mütləq ziyarət edilməli məkanlardan biri Pico Bonito Milli Parkıdır. Karib dənizi və dağlıq ərazilər arasında yerləşən bu park, sıx meşələri, füsunkar şlalələri və zəngin vəhşi təbiəti ilə tanınır. Burada piyada yürüş turlarına çıxsa, quş müşahidə ekskursiyalarında iştirak edə və hətta çay rafting macəraları yaşaya bilərsiniz.

Hondurasın Bay Adaları – Roatan və Utila, saf mərcan rifləri ilə tanınır və sualtı dalğıcı və şnorkellə üzmə həvəskarları üçün ideal məkandır. Bu qorunan dəniz əraziləri, rəngarəng mərcan formasiyalarını və zəngin dəniz həyatını yaxından müşahidə etməyə imkan yaradır.

Honduras icma əsaslı turizm və davamlı təcrübələrə böyük önəm verir. Bir çox kənd icmaları eko-lodjlar və ekoturizm təşəbbüsləri yaratmaqla ziyarətçilərə kənd həyatını yaşamaq, ənənəvi təsərrüfat metodlarını öyrənmək və yerli iqtisadiyyata töhfə vermək imkanı təqdim edir.

Hondurasın zəngin tarixi və mədəniyyəti də diqqətəlayiqdir. Kopan şəhərində yerləşən qədim Maya xarabalıqları, UNESCO-nun Dünya İrsi Siyahısına daxil edilmiş və qədim Maya sivilizasiyasının əzəmətini əks etdirən mühüm abidələrdən biridir. Burada mürekkəb oymalarla bəzədilmiş stelaları, piramidaları və məbədləri araşdıraraq keçmişin izlərini izləyə bilərsiniz.

Davamlılıq baxımından Honduras meşələrin qırılmasının qarşısını almaq, bərpa olunan enerjini təşviq etmək və ekoloji təhsili dəstəkləmək üçün müxtəlif təşəbbüslər həyata keçirir. Ölkənin ekoturizmə verdiyi önəm, səyahətçilərə onun təbii gözəlliklərini məsuliyyətli şəkildə araşdırmaq imkanı yaradır.

Benzersiz biomüxtəlifliyi, əl dəyməmiş landşaftları və təbiəti qorumağa verdiyi önəm ilə Honduras ekoloji səyahət həvəskarları üçün əsl cənnətdir. Milli parkları araşdırmaq, təmiz sulara dalış etmək və yerli mədəniyyətə qərq olmaq, buranı daxili və xarici ekoturistlər üçün unudulmaz təcrübəyə çevirir.

Nikaraqua: Davamlı Macəra və Ekoturizm

"Göllər və Vulkanlar Ölkəsi" kimi tanınan Nikaraqua, həm həyəcanverici macərələr, həm də ekoloji davamlılığı ön planda saxlayan turizm imkanları ilə seçilir. Möhtəşəm mənzərələri, zəngin biomüxtəlifliyi və qədim mədəni irsi, ölkəni ekoloji şüurlu səyahətçilər üçün unikal məkana çevirir.

Nikaraquanın əsas cazibə mərkəzlərindən biri möhtəşəm vulkan şəbəkəsidir. Masaya vulkanının kraterinə yürüş etmək və ya Nikaraqua gölündə qayıqla Las Isletas arxipelaqını kəşf etmək, ölkənin geotermal möcüzələrini yaşamaq üçün mükəmməl fərsətlərdir.

Ölkənin tropik meşələri də böyük maraq doğurur. İndio Maíz Bioloji Qoruğu – nadir və nəslə kəsilməkdə olan jaguarlar, meymunlar və tukkan quşları kimi canlılara ev sahibliyi edir. Ziyarətçilər bələdçili təbiət yürüşlərinə, quş müşahidə turlarına və çay gəzintilərinə çıxaraq bu zəngin biomüxtəlifliyi yaxından müşahidə edə bilərlər.

Nikaraquanın sahil bölgələri də ekoturizm üçün ideal məkandır. Sakit okean sahilində yerləşən San Juan del Sur şəhəri, dalğa sürfinqi və çimərlik fəaliyyətləri ilə məşhurdur. Karib dənizindəki Korn adaları isə, kristal təmiz suları, qızılı çimərlikləri və canlı mercan rifləri ilə şnorkellə üzmə və dalğıcı həvəskarları üçün unikal imkanlar təqdim edir.

Ölkənin davamlılığa sadıqlığı, eko-lodjlar vasitəsilə əks olunur. Bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə, suyun qorunması və yerli icmaların dəstəklənməsi, Nikaraquadakı ekoloji turizmin əsas prinsiplərindəndir. Bir çox turizm təşkilatları "İz Buraxma" prinsiplərinə riayət edərək, yerli icmaların inkişafına töhfə verir.

Nikaraquada unikal mədəni təcrübələrdən biri Miskito və Rama kimi yerli icmaları ziyarət etmək və onların ənənələri, həyat tərzı və ekoloji tarazlıqla uyğun yaşam tərzı haqqında məlumat almaqdır. İcma əsaslı turizm layihələri, səyahətçilərə yerli sakinlərlə ünsiyyət qurmaq, ənənəvi fəaliyyətlərdə iştirak etmək və bu icmaların iqtisadi rifahına töhfə vermək imkanı yaradır.

Bundan əlavə, Nikaraqua ekoloji mühafizəni gücləndirmək məqsədilə meşələrin bərpası, dəniz ərazilərinin qorunması və davamlı kənd təsərrüfatı təşəbbüslərini həyata keçirir. Bir çox qeyri-hökumət təşkilatları və icmalarla əməkdaşlıq edərək, ekoloji maarifləndirmə və uzunmüddətli davamlılıq təşəbbüsləri üzərində çalışırlar.

Macəra dolu səyahətlər, zəngin ekosistemlər və ekoloji davamlılığa sadıqlıq, Nikaraquanı fərqli və dəyərli bir ekoturizm məkanı halına gətirir. Vulkanları araşdırmaq, tropik meşələrdə gəzinti etmək və yerli icmalarla tanış olmaq, buranı səyahətçilərə həm təbiət gözəlliklərini yaşamaq, həm də onun qorunmasına töhfə vermək imkanı təqdim edən unikal bir məkan halına gətirir.

Karib hövzəsi ölkələrində ekoturizm

Karib hövzəsi və ya Vest-Hind, Karib dənizində səpələnmiş adalar zənciridir. Bu subregiona Baham, Kiçik və Böyük Antil adaları (Kuba, Haiti və Puerto-Riko) aiddir.

Haiti adasında iki dövlət: Haiti və Dominikan Respublikası yerləşir. Karib hövzəsi adaları əsasən Mərcan rifləri ilə əhatə olunmuş qayalıq ərazilərdən ibarətdir. Adalar zəngin tropik bitki örtüyünə malikdir. Ada sakinlərinin əksər hissəsi, banan, tütün, şəkər qamışı plantasiyalarında işləmək üçün Afrikadan gətirilmiş qulların nəsiləridir. Adalarda avropalılara, asiyalılara və qarışıq irqlərin nümayəndələrinə də rast gəlmək olar. Tropik iqlim şəkər qamışı, tütün, meyvə, pambıq və qəhvə becərilməsi üçün olduqca əlverişlidir. Balıqçılıq ənənəvi sahədir. Regionun iqtisadiyyatının əsas sahələrindən biri də turizmdir. Əlverişli iqlim, isti dəniz, qumlu çimərliklər, bol balıq ehtiyatı, ekzotik bitkilər turistlər üçün "əsl cənnət" sayıldığından, bu ərazilər Şimali Amerika və Avropa turistlərini daha çox cəlb edir. Trinidad və Tobago, Sent-Lüsiya, Baham, Haiti, Yamayka, Kuba, Dominika, Qrenada, Puerto-Riko, Barbados, Dominikan Respublikası, Sent-Kits və Nevis, Sent-Vinsent və Qrenadina, Antiqua və Barbuda bu subregionda yerləşən dövlətlərdir. Kuba, Dominikan Respublikası və Baham adalarında beynəlxalq turizm nisbətən yaxşı inkişaf etmişdir.

Son illərdə Karib hövzəsində yerləşən kurort və lodjlar ekoturizmi geniş şəkildə təşviq edirlər. Bu təşəbbüslər iqlim dəyişikliyinə mənfi təsirlərini minimuma endirmək məqsədilə həyata keçirilir. Ekoturizm, turizm fəaliyyətlərinin ətraf mühitə və yerli icmalara qarşı məsuliyyətli şəkildə təşkil olunması deməkdir.

Ekoturizm çərçivəsində səyahətçilər təbii ərazilərə səfər edərək, həmin yerlərin ekosistemini qorumağa və yerli əhəlinin rifahını artırmağa töhfə verirlər:

1. Anquila

Anquila, Şərqi Karib dənizində yerləşən, əhəngdaşı və mərcandan ibarət olan düzən bir adadır. Böyük Britaniyanın dənizasıırı ərazisi olan bu ada, Rendezvous Körfəzi kimi məşhur çimərlikləri ilə tanınır. Burada yerləşən CuisinArt Resort & Spa, ekoloji baxımdan davamlı turizmi dəstəkləyən yüksək konseptli bir kurortdur.

1990-cı illərin sonlarında bu kurort 18,000 kvadrat fut əraziyə malik bir istixana inşa etmişdir. Bu istixana Karib hövzəsindəki ilk hidropnik təsərrüfatdır və burada xiyar, badımcın, pomidor, müxtəlif göyərtilər və otlar yetişdirilir.

Ekoloji baxımdan bu təsərrüfat damcı suvarma və suyun təkrar dövriyyəsi sistemləri sayəsində suyun istifadəsini əhəmiyyətli dərəcədə azaldır. İstixananın drenaj sistemi isə, açıq havadakı dekorativ bitkilərin suvarılması üçün təkrar istifadə olunur. Bu təsərrüfatda yetişdirilən məhsulların təxminən 90%-i, kurortun restoranlarında qonaqlara təqdim edilir.

Səyahətçilər bu ekoloji təsərrüfatı ziyarət edə, orqanik bağçılıqla tanış ola və kulinariya dərslərində iştirak edə bilərlər.

2. Trinidad

Trinidad, Karib hövzəsində yerləşən Trinidad və Tobaqo adalarından biridir. Adanın ən məşhur ekoturizm məkanlarından biri Asa Wright Təbiət Mərkəzi və Lodjudur.

Bu təbiət mərkəzi 1967-ci ildə bir qrup quş müşahidəçisi və təbiətsevərlər tərəfindən yaradılmışdır. Onun əsas məqsədi Arima Vadisinin təbii ekosisteminə qorumaq və burada canlıların mühafizəsini təmin etməkdir. Bu lodj 170-dən çox quş növünə ev sahibliyi edir, bunlardan manakinlər, tukkanlar və nadir neft quşu (oilbird) xüsusilə məşhurdur.

Ekoturizm həvəskarları üçün burada 2 həftədən 12 həftəyə qədər davam edən könüllü proqramlar mövcuddur. Bu proqram çərçivəsində ziyarətçilər bağçaları abadlaşdırmaq, meyvə və çiçək ağaclarını qorumaq, quşların qayğısına qalmaq, yolları bərpa etmək və hətta qəhvə istehsalına kömək etmək imkanı əldə edirlər.

3. Dominikan Respublikası

Hispaniola adasında yerləşən Dominikan Respublikası, Karib hövzəsinin ən populyar ekoturizm məkanlarından biridir. Burada yerləşən Natura Cabanas və Attabeyra Spa, tamamilə təbiətlə harmoniyada dizayn edilmiş unikal bir ekoloji istirahət mərkəzidir.

Bu spa mərkəzi, Feng Shui prinsiplərinə uyğun tikilmişdir və təbii mühitə tamamilə inteqrasiya olunmuşdur. Tikinti zamanı yerli materiallardan – bambuk, maun ağacı və mərcan daşlarından istifadə edilmişdir.

Mərkəzdə kondisionersiz, ancaq olduqca rahat bir ekoloji mühit yaradılmışdır. Burada tam xidmət göstərən spa, yoqa məbədi və müxtəlif ekoloji fəaliyyətlər mövcuddur. Ziyarətçilər: Üzgüçülük, Dağlıq ərazilərdə ciplə turlar, Dağ velosiped sürmə kimi aktivitələrdə iştirak edə bilərlər.

4. Sent Con (Saint John)

Sent Con, ABŞ Virgin adalarının dörd əsas adasından biridir və burada yerləşən Concordia Eco-Tents kurortu ekoturizm baxımından fərqlənir.

Bu kurort "Zibildən Xəzinəyə" adlı proqram həyata keçirir. Bu proqram çərçivəsində kurortda yaranan tullantılar təkrar emal edilir və incəsənət və sənətkarlıq məhsullarına çevrilir.

Bundan əlavə, qonaqlar gil emalatxanası, şüşə studiyası, qalereya və tekstil emalatxanasında təşkil olunan dərslərə qatıla bilərlər. Kurortun ekoloji baxımdan davamlı çadırları isə müasir ekoloji villalar qədər rahatdır.

Bu çadırlar, günəş enerjisi ilə təmin edilir və mətbəx, vanna otağı və isti su ilə təchiz olunub. Həmçinin, bu çadırlardan tropik meşəyə və Karib dənizinə füsunkar mənzərələr açılır.

Mövzu 14. Cənubi Amerika ekoturizmin inkişafı

Turizm Latin Amerikası ölkələrinin milli iqtisadiyyatının mühüm elementidir. 2018-ci ildə o, regionun ÜDM-nin 8,7%-ni, bütün məşğulluğun 7,8%-ni və ümumi ixracın 7,3%-ni təşkil edib (World Travel and Tourism Council (WTTC) 2019). Meksika beynəlxalq turist gəlişi və turizm xərcləri baxımından Latin Amerikasında ön sıralarındadır ki, daha sonra onu Argentina, Braziliya, Çili və Dominikan Respublikası çox daha az göstəricilərlə izləyir. WTTC hesab edir ki, bölgədəki bütün turizm xərclərinin 82%-i istirahət məqsədləri üçün nəzərdə tutulub, çünki bu, unikal təbii sərvətlər və qorunan ərazilər, mədəni müxtəliflik, tarixi yerlər və əyləncə seçimləri ilə təchiz edilmiş regiondur. Beliz, Çili və Kolumbiya kimi ölkələr 2015–2016 və 2016–2017-ci illərdə beynəlxalq turistlərin sayında iki rəqəmli artıma nail olublar ki, bu da bu regionun yaşadığı inkişafı göstərir. Müasir dövrdə Cənubi Amerikanın təbii və tarixi gözəllikləri regionda turizmin inkişafında önəmli rol oynayır. Belə ki, regionda turizmin tarixi də qitənin təbiəti, mədəni müxtəlifliyi ilə sıx bağlıdır.

Cənubi Amerikada turizmin tarixi hələ burada Kolumbdan əvvəlki cəmiyyətlərin yaşadığı dövrə təsadüf edir. Avropalılar gəlməzdən əvvəl, Cənubi Amerikada yerli xalqlar ticarət, dini ziyarət və mədəni mübadilə məqsədilə səyahətlər edirdilər. Məsələn: **İnka İmperiyası** Qapaq Nan kimi geniş yol şəbəkələri yaratmışdı ki, bu da onların böyük ərazisini birləşdirirdi. Bu yollar, xüsusilə **Maçu Pikçu** və **Kusko** kimi müqəddəs yerlərə ziyarəti asanlaşdırırdı. Bu dövrün xarakterik xüsusiyyəti onda idi ki, **Titikaka Gölü** kimi müqəddəs məkanlar dini və mədəni baxımdan əhəmiyyət daşıyırdı. Lakin bu dövr səyahətləri əyləncə məqsədi daşıyırdı və daha çox dini, siyasi və ya praktiki məqsədlərə xidmət edirdi. Kolonial dövrdə (16-19-cu əsrlərdə) Cənubi Amerikadakı səyahətlər daha strukturlaşmış, lakin əsasən funksional xarakter daşıyırdı: Bu dövrdəki səyahətlər əsasən missonerlik xüsusiyyətinə malik idi. Avropalı müstəmləkəçilər, missionerlər və tədqiqatçılar təbii sərvətləri araşdırmaq, ticarət qurmaq və xristianlığı yaymaq üçün regionu dolaşırdılar. **Lima, Kito və Buenos Ayres**

kimi şəhərlər müstəmləkə idarəçiliyi və iqtisadi fəaliyyət mərkəzlərinə çevrilmişdi. Səyahət ideyası, xüsusilə, Avropa elitesi arasında maarifçilik dövründə yavaş-yavaş inkişaf etməyə başladı. 19-cu əsr Cənubi Amerikada ümumi dəyişikliklərin gətirdiyi, ölkələrin müstəqillik əldə etdiyi bir dövr idi. Ölkələrin müstəqil olması onun tədqiqatçılar üçün daha əlçatan olmasına şərait yaratmışdı. Eyni zamanda bu dövrdə regiona olan marağın artması müşahidə olunurdu. **Aleksandr fon Humboldt** və **Çarlz Darvin** kimi alimlər Cənubi Amerikanın biomüxtəlifliyini və təbii mənzərələrini dünyaya tanıtdılar. Darvinin **Qalapaqos adalarına** səyahəti (1835) regionun beynəlxalq diqqət mərkəzinə düşməsinə səbəb oldu. Tədqiqatçılar və alimlərin yazdığı səyahət gündəlikləri Avropada böyük maraq oyatdı. 20-ci əsrin əvvəlində nəqliyyatın inkişafı ilə birlikdə müasir turizm formalaşmağa başladı. **Dəmir yolları** Peru və Argentina kimi ölkələrdə **Maçu Pikçu** kimi tarixi yerlərə çatmağı asanlaşdırdı. **Rio-de-Janeyro**, **Buenos Ayres** və **Santyaqo** kimi şəhərlər mədəni və tarixi turizm mərkəzlərinə çevrildi. 20-ci əsrin ortalarında isə həm hökumətlərin turizmi təşviq etməsi, həm də hava nəqliyyatının inkişafı kütləvi turizmin inkişafında önəmli rol oynadı. Belə ki, ilkin dövrlərində turizm elit xarakter daşıdığı halda, nəqliyyatın inkişafı ilə birlikdə daha kütləvi xarakter daşımağa başladı. 21-ci əsrdə Cənubi Amerika turizmi geniş miqyasda inkişaf etdi. Bunu təmin edən bir neçə faktorlar var idi:

- **Ekoturizm və macəra turizmi:** Amazon meşələri, And dağları və Patagoniya kimi yerlər təbiət sevənlər üçün cəlbedici oldu.
- **Mədəni turizm:** Regionun zəngin yerli irsi və kolonial dövr abidələri **Kusko**, **Kartahena** və **Cezuît missiyaları** kimi yerləri turistlər üçün maraqlı etdi.
- **Qlobal tədbirlər:** Məsələn, Braziliyada keçirilən **2014 FIFA Dünya Çempionatı** və **2016 Rio Olimpiya Oyunları** turizmi xeyli artırdı.
- **UNESCO Dünya İrsi Siyahısı:** **Nazka Xətləri**, **İquasu Şəlaləsi** və **Salvador de Bahiya** kimi yerlər beynəlxalq diqqət mərkəzindədir.

Cənubi Amerikada ekoturizm. Latin Amerikasında ekoturizm sənayesi son bir neçə onillikdə xeyli genişlənmişdir. 1983-cü ildə meksikalı memar Hector Seballos-Lascur "ekoturizm" terminini populyarlaşdırdı. O, bunu “mənşərini, onun vəhşi bitki və heyvanlarını, habelə mövcud mədəni təzahürləri (həm keçmiş, həm də indiki) öyrənmək, heyran olmaq və həzz almaq üçün xüsusi məqsədlərlə nisbətən və ya tamamilə çirklənməmiş təbii ərazilərə səyahət kimi müəyyən etmişdir”. Bununla belə, akademik Nikolas Hetzerin 1960-cı illərdə Yucatan yarımadasında təşkil etdiyi ekoturları təsvir etmək üçün bu termindən ilk istifadə etdiyi iddia edilir. Kosta-Rikalı təbiəti mühafizə biologu (və Beynəlxalq Ekoturizm Cəmiyyətinin gələcək prezidenti) Gerardo Budovski də 1970-ci illərdə təbiəti mühafizə-turizm əlaqələrində simbiotik potensialı təbliğ etməkdə təqdir olunur. Hər halda, bu üç hekayədən aydın olur ki, ekoturizm Latin Amerikasında yaranıb. Bu, həm də ekoturizmin bu günə qədər ən yaxşı şəkildə təmsil olunduğu yerdir.

Hökumətlər və təbiətşünaslar qitənin fəvqəladə ekosistemlərini qorumaq zərurətini dərk etməyə başladıqca Cənubi Amerikada mühafizə anlayışı diqqət çəkməyə başladı. Braziliya, Argentina və Venesuela kimi ölkələr bu müddət ərzində ilk milli parklarından bəzilərini qurdular. Bütün dünyada artan ekoloji şüur Cənubi Amerikaya təsir etdi. Mühafizəçilər və tədqiqatçılar təbii ehtiyatlardan davamlı istifadəni və Amazon Yağış Meşəsi, And dağları və Pataqoniya kimi əlamətdar ekosistemlərin qorunmasını müdafiə edirdilər.

1960-1970-ci illərdə global ekologiyaın yüksəlişi eko-şüurlu səyahətləri təşviq etdi. Cənubi Amerika özünəməxsus biomüxtəlifliyi ilə təbiətə fokuslanan səyahətçilər üçün cəlbedici məkana çevrildi. Hökumətlər Ekvadorun Qalapagos Adaları Milli Parkı (1959) və Perunun Manu Milli Parkı (1973) kimi daha çox qorunan ərazilər və biosfer qoruqları yaratmağa başladılar ki, bu da ekoturizmin əsasını qoydu. Bu müddət ərzində yerli və yerli icmaları birləşdirən ekoturizm modelləri diqqəti cəlb etməyə başladı. Ziyarətçilərə ənənəvi həyat tərziləri ilə tanış olmaq və yerli iqtisadiyyatları dəstəkləmək

imkanları təklif olunub. Ekoturizmin inkişafında önəmli yerlərdən biri kimi Qalapaqos adalarının adını çəkmək lazımdır. İki əsrdən artıqdır ki, tədqiqatçılar, dəniz quldurları, balinaçılar, təbiətşünaslar (ən məşhuru Çarlz Darvin) və təbiəti mühafizəçilər Qalapaqos adalarını diqqətlə öyrənib təsvir ediblər. Ekvador 1959-cu ildə Qalapaqos Milli Parkını yaratmazdan əvvəl, bu adalarda əkinçilik, həbsxana koloniyaları və hətta hədəf təcrübə üçün simvolik geoloji birləşmələrdən istifadə edən ABŞ Ordusu bazası var idi. Miqrant əsaslı əhali iyirminci əsrdə artaraq Ekvadorunun yerli Salasakaları, Hardangerviddadan olan norveçli fermerlər və ABŞ-dan olan utopik vizyonerlər kimi müxtəlif əhalidən yeni sakinlər gətirdi. Çoxlu etnik qrupların bu yaxınlaşması çoxqatlı cəmiyyət yaratmışdır. 1900-cü ildə Qalapaqosun əhalisi cəmi 300 nəfər idi və 1950-ci ildə hələ də cəmi 1500 sakin var idi. 1960-cı illərin sonlarında başlayan turizmin yavaş axını Qalapaqos adalarının 1978-ci ildə YUNESKO-nun Ümumdünya İrs Siyahısına daxil edilməsi ilə sürətlənməyə başladı. O vaxtdan bəri əhalinin sayı 35.000-dən çox artdı və COVID-19 pandemiyasından əvvəlki iki ilin hər birində təxminən 270,000 ziyarətçi gəldi. Ekoturizmin bu ərazilərdə inkişafı və turistlərin sayının artması ilə birlikdə ada xalqı həm böyüyüb, həm də daha yaxşı iqtisadi şərait əldə etməyə başladı. Hətta adada iqtisadi şərtlərin Ekvadorun materik ərazisi ilə müqayisədə daha üstün olmasına şərait yaratdı. Bir sözlə ekoturizmin inkişafı bu ərazilər üçün daha davamlı iqtisadiyyatın olmasına imkan verdi.

1990-cı illərdə ekoturizm Cənubi Amerikada turizmin inkişafı üçün mühüm diqqət mərkəzinə çevrildi. İnvestisiyalar eko-şüurlu səyahətçilərə xidmət edən ekolojılara, yollara və digər infrastrukturlara edilmişdir. Rainforest Alliance və yerli QHT-lər kimi təşkilatlar turizm operatorlarına rəhbərlik etmək üçün davamlılıq meyarları və sertifikatları hazırlamağa başladılar. Perudakı Maçu Pikçu, Çilidəki Torres del Peyn və Amazon hövzəsi kimi istiqamətlər ziyarətçiləri həm təbiət möcüzələri, həm də mədəni irslə maraqlandırır. Lakin ekoturizmin sürətli inkişafı və ziyarətçilərin çoxalması bir sıra problemləri də ortaya çıxardı. Qalapaqos adaları kimi məşhur istiqamətlər həddindən artıq turizmlə bağlı problemlərlə üzləşdi və bu, kövrək ekosistemləri

qorumaq üçün daha sərt qaydalara gətirib çıxardı. Amazon kimi ərazilərdə turizmin sürətli inkişafı təbiəti mühafizə səyləri ilə artan ziyarətin iqtisadi faydaları arasında gərginlik yaratdı.

Müasir dövrdə bir çox Cənubi Amerika ölkələri karbon-neytral səyahət və icma əsaslı turizmi vurğulayaraq davamlı turizm strategiyalarını qəbul ediblər. İnternet və sosial media Cənubi Amerikanın ekoloji və mədəni dəyəri haqqında məlumatlılığı artıraraq ekoturizmi daha da təşviq edib. Braziliyada Pantanal, Çili və Argentinada Pataqoniya və And dağları kimi istiqamətlər əlamətdar ekoturizm mərkəzlərinə çevrilib. Yerli qruplar ənənəvi bilikləri təbiətin mühafizəsi ilə birləşdirən təcrübələr təklif edərək, ekoturizmə getdikcə daha çox cəlb olunurlar. Ekoturizm yerli icmaları və təbiətin mühafizəsi təşəbbüslərini dəstəkləyən gəlir gətirir. Bu, səyahətçilərin regionun təbii və mədəni irsinin qorunmasının vacibliyi haqqında maarifləndirilməsində mühüm rol oynayır.

Yerli və yerli icmalarla əlaqə saxlamaqla ekoturizm ənənəvi təcrübələri və dilləri qorumağa kömək edir. Cənubi Amerikanın müxtəlif ekosistemləri və mədəni zənginliyi onu ətraf mühitin mühafizəsini davamlı inkişafı balanslaşdıraraq ekoturizmdə global lider edir.

Cənubi Amerikanın təbii potensialı və turizmin inkişaf imkanları. Cənubi Amerikanın turizm imkanlarının formalaşmasına təsir göstərən təbii amillər onun coğrafi mövqeyi, təbii şəraiti - relyefi, təbii zonaları, florası, faunası, çayları, gölləri, şəlalələri, vulkanları və ekzotik meşələridir.

Sahəsi 18 mln km² olan Cənubi Amerika materiki sahəsinə görə dünyada 4-cü yeri tutur. Cənubi Amerika Qərb yarımkürəsində yerləşən iki materikdən biridir. Şimali Amerikadan Panama, Antarktida materikindən isə Dreyk boğazı ilə ayrılır. Materikdə ən böyüyü Braziliya və ən kiçiyi Surinam olmaqla 12 ölkə yerləşir. Materikin ən uzun çayı dünyanın ən bolsulu çayı olan Amazonka, ən böyük gölü Marakaybo, ən hündür

nöqtəsi Akonkaqua (6962 m), ən çökək yeri isə Valdes yarımadasında dəniz səviyyəsindən 40 m aşağıdadır.

Cənubi Amerikanın sahilləri çox az girintili-çıxıntılı olmaqla, demək olar ki, ətrafında iri ada, yarımada və korfəzlər yoxdur. Ərazisindən ekvator xəttinin keçdiyi Cənubi Amerikanın şimal hissəsi daha geniş ərazini tutur. Materikin bu hissəsi ekvatorial və suekvatorial qurşaqlarda yerləşdiyi üçün buraya çox yağıntı düşür. Həmçinin, ətraf okeanlara nisbətən burada alçaq təzyiq zonasının olması okeanlardan rütubətli hava kütlələrinin daxil olması və çox yağıntı düşməsinə səbəb olur. Ona görə də Cənubi Amerika dünyanın ən rütubətli materiki hesab edilir. Bütün materik isti qurşaqlarda yerləşdiyi üçün yüksək dağlardan başqa demək olar ki, digər ərazidə illik temperatur müsbətdir. İqlim qurşaqları ekvatorial, onun şimal və cənubunda subekvatorial, cənuba doğru tropik, subtropik və ən sonda az da olsa mülayim qurşaqlar növbələşir. Mülayim iqlim qurşağı materikin cənub küncünə düşür. Materikin qərbində dəniz, şərqində isə mülayim kontinental iqlim hakimdir. Yalnız materikin cənub ucunda soyuq hava kütlələrinin təsirindən qışda soyuq və şaxtalı hava müşahidə etmək olar.

Sakit okean sahilləri və daxili hissələrdə ilboyu quru olan tropik səhra iqlim tipi hakimdir. Burada yerləşən, illərlə yağış görməyən Atakama səhrasında Peru soyuq cərəyanının gətirdiyi şəh yeganə rütubət mənbəyidir. And dağlarının mərkəzi yaylasında, tropik qurşaqlarda iqlim xeyli sərtədir. Burada dünyanın ən quru, az məhsuldar yüksək dağlıq ərazisi yerləşir. Subtropik qurşağın iqlimi quru və isti hava kütlələrinin təsiri altında formalaşır. Qışda Qərb küləkləri buraya okeandan mülayim və rütubətli hava gətirir. Mülayim qurşaq materikin ensiz cənub hissəni əhatə edir. Bu qurşaqlarda iki iqlim tipi ayrılır: Sakit okean sahillərində mülayim dəniz iqlim tipi və şərq hissədə rütubətin azaldığı mülayim kontinental iqlim tipi. And dağları yüksək dağ iqliminin müxtəlifliyi ilə seçilir. Burada dağ iqlimi təkcə dağın ətəyindən zirvəsinə doğru deyil, eyni zamanda şimaldan-cənuba doğru da dəyişir.

Təbii şərait - iqlim qurşaqları, relyef, iki okeandan gələn hava kütlələrinin təsiri Cənubi Amerikada meşələrin geniş, səhra və yarımsəhraların isə az sahə tutmasına səbəb olmuşdur. Cənubi Amerikada iqlim qurşaqlarına uyğun olaraq ekvatorial və həmişəyaşıl meşələr, savanna, çöl, səhra, ən cənubda Pataqoniyada yerləşən yarımsəhra təbii zonaları formalaşmışdır. Şaquli və üfüqi zonallıq sırf bu materikə uyğun təbii zonaların yaranması və adlanmasına da səbəb olmuşdur. Burada rütubətli, ekvatorial meşə zolağı - Selvas, ekvatorndan şimaldakı savanna zolağı - Lyanos, ekvatorndan cənubdakı savanna zolağı - Kampos, çöl zonası isə Pampa adlanır.

Cənubi Amerikanın flora və faunası yuxarıda qeyd olunan təbii şəraitdən asılı olaraq formalaşmışdır. Cənubi Amerikada hündür seyba, palma, heveya, kinə, kakao, akasiya, kebraço ağacları, lianlar və kaktuslar bitir. Burada yaquar, puma, zirehdaşıyan, qarışqayeyən, anakonda, hörümcək və ilməquyruq meymunlar, çöldonuzu - peka, kiçik maral, pampa maralı, pampa pişiyi və digər heyvanlar yaşayır. Cənubi Amerikanı quşlar materiki də adlandırırlar. Materikdə müxtəlif növ qartal, tutuquşu, kolibri, nandu dəvəquşu, kəpənək, böcək və həşəratlara da rast gəlinir.

Yağıntıların miqdarına görə dünyanın ən rütubətli materiki hesab edilən Cənubi Amerikada bolsulu çaylar vardır. Relyef, iqlim, hava kütlələri, yüksək buxarlanma əmsalı, yağıntıların bolluğu materikdə hidroqrafiya şəbəkəsinin sıxlığına səbəb olmuşdur. And dağları suayrıcı kimi iqlimin formalaşmasına da təsir edir. Sakit okean hövzəsinə aid çaylar qısadır. Şimal və cənubun çayları isə bolsulu, astanalı və hidroenerji ehtiyatına malik olsa da, gəmiçilik üçün əlverişli deyildir. Bunlardan fərqli olaraq, Atlantik okeanı hövzəsinə aid çaylar şərqdə geniş düzənlikləri tutur, Amazonka, Orinoko, Parana kimi çay sistemlərinin yaranmasına səbəb olur. Dünyanın ən hündür Anhel şlaləsi və Titikaka gölü də Cənubi Amerika materikində yerləşir.

Cənubi Amerika ölkələrinin turizm potensialı və bu sahənin inkişaf xüsusiyyətləri müxtəlifdir. Turistlər üçün maraqlı və məşhur olan Cənubi Amerikanın ən böyük ölkəsi Braziliyadır. Həyatın bütün təzahürlərində heyratəmiz gözəllik və müxtəliflik ölkəsi olan Braziliya hər kəs üçün fərqlidir. Braziliya iqlimin, ilboyu

həyatın, futbolun və karnavalın şüalarını ətrafa yayan bir istirahət ölkəsidir. İnkişaf etməkdə olan ölkə kimi Braziliya böyük əraziyə və “planetin ağciyərləri” adlandırılan Amazon meşələrinə malikdir.

C.Amerikanın turizm zonaları. Cənubi Amerika bölgəsində dörd təbii turizm zonası var: Şimali, Braziliya, Cənubi və And. Braziliya və Cənubi (ilk növbədə Argentina) ən qədim rekreasiya ərazilərinə malikdir. Qalan ərazilər turizmin əsas inkişaf etdiyi əraziləri əhatə edir.

I. Şimal. Braziliyanın şimalındakı bütün Cənubi Amerika dövlətlərini əhatə edir. Təbii baxımdan bunlar şimal-şərq And dağları və orta hündürlükdə olan ərazilər, xüsusən də Qviana dağlarıdır. Ekvator enliklərində yerləşən bölgə (dağ rayonları istisna olmaqla) çox yüksək temperatura malik olması ilə seçilir və yağıntının miqdarı daha çox ekvator dan uzaqlıq dərəcəsi ndən asılı olaraq dəyişir. Bölgədə rütubətdən asılı olaraq rütubətli həmişəyaşıl, tropik dəyişkən-rütubətli və digər meşələr (o cümlədən, şaquli zonallığı geniş olan dağ meşələri) fərqlənir, ancaq çox vaxt savannalar və dəyişkən rütubətli yarpaqlı meşələr böyük genişliklərə yayılması ilə seçilir. Burada savannalar ən çox lyanos adlanır, palma ağacları ağac təbəqəsi kimi böyüyür. Bölgədəki çaylardan ən böyüyü Orinokodur. Marakaybo gölünün də yerləşdiyi eyni adlı rayonda yerləşir. Məhz bu gölün ətrafında, eləcə də Orinoko çayının ağzında tropik meşələr xüsusi müxtəlif forma və növlərə malikdir.

II. Braziliya. Sürətlə artan əhalisi və dinamik inkişaf edən iqtisadiyyatı ilə ərazisinə görə dünyanın ən böyük ölkələrindən biridir. Braziliyanın təbiəti müstəsna dır: Amazon, Braziliya dağlıqları, cənub-şərq. Mərkəzi Amazon qoruqları kompleksi bütün Amazon hövzəsində (6 milyon hektar) qorunan təbiət ərazilərinin ən böyük kompleksidir, biomüxtəliflik baxımından - planetin ən zəngin bölgələrindən biridir. Burada varzeya və igapo kimi ekosistemlər təmsil olunur, göllər və kanallar isə dünyanın ən böyük elektrik ilanbalığı populyasiyasına ev sahibliyi edən mozaika və daim inkişaf edən su sistemini təşkil edir. Jau Milli Parkı 23 min km² çox ərazini əhatə

edən Cənubi Amerikanın ən böyük meşə qoruğudur. Milli park floranın böyük növ müxtəlifliyi ilə xarakterizə olunur. Bir hektar meşədə orta hesabla 180-ə qədər bitki növünə rast gəlmək olar. Meşələrdə beşə qədər bitki təbəqəsi var, onlardan ən azı üçü ağacdır. Yuxarı pillələr əsasən müxtəlif xurmalardan ibarətdir: fil, irriatreya, pashiuba, şaftalı qozu adlanan yeməli meyvələrlə pirihua və s. Adi Braziliya ağaclarından süd ağacını qeyd etmək olar. Südə bənzəyən şirin, yeməli suyu ilə məşhurdur. Burada siz mahogany, şokolad ağacı (kakao), nəhəng klub mamırları, qıjılar, banan və bromeliad ailəsinin müxtəlif növlərini (buraya ananas daxildir) tapa bilərsiniz. Nəhəng parlaq ətirli çiçəklərə demək olar ki, hər yerdə rast gəlinir, onların arasında orxideya öz gözəlliyi ilə seçilir. Parkda indi nəslə kəsilmək ərəfəsində olan çoxlu nadir heyvanlar yaşayır. Məsələn, parkda yaquarlara, müxtəlif növ meymunlara, marallara, sulara isə çay delfinlərinə, manata, tısbağalara və timsahlara rast gəlmək olar, bundan əlavə, burada bir çox parlaq tropik quşlar vardır.

III. Turist makrorayonu cənub. Braziliyanın cənubunda və cənub-qərbində yerləşən dövlətlər daxildir: Paraqvay, Uruqvay, Argentina. Ərazinin təbiəti çox özünəməxsusdur ki, iqlimin tədricən subtropikdən mülayimliyə və hətta ayrı-ayrı ərazilərin müxtəlif rütubətlənməsi ilə bağlı müxtəlif dəyişikliklərlə soyuğa doğru dəyişdiyi nəzərə alsaq, bu təəccüblü deyil. Burada ən geniş şəkildə təmsil olunanlar şimalda quru meşələr və yüngül meşələr, mərkəzdə çöllər (pampas adlanır) və cənubda, Pataqoniyanın soyuq yaylası daxilində kol yarımsəhralardır. Ərazinin əsas hissəsi düzənlik və yayladır (And dağlarının zəbt etdiyi Argentinanın qərb bölgələri istisna olmaqla). La Plataya bitişik ərazilər istisna olmaqla, bölgənin təbiəti, şübhəsiz ki, olduqca ekzotik olsa da, turizm baxımından orta dərəcədə cəlbedicidir.

Los Glaciares Milli Parkı Argentinanın Santa Cruz əyalətində, Pataqoniyada yerləşən milli parkdır. Parkın sahəsi 445,9 min hektardır. 1937-ci ildə əsas qoyulan Los Glaciares Argentinanın ikinci ən böyük milli parkıdır. Park öz adını 47 böyük buzlaqı qidalandıran And dağlarında nəhəng buz örtüyünə borcludur, onlardan yalnız 13-ü

Atlantik okeanına doğru axır. Bu buz kütləsi Antarktida və Qrenlandiya buzlarından sonra ən böyüyüdür. Dünyanın digər yerlərində buzlaşma dəniz səviyyəsindən ən azı 2500 m yüksəklikdə başlayır, lakin Los Glaciares Parkında buz örtüyünün ölçüsünə görə buzlaqlar 1500 m yüksəklikdən başlayır və 200 m-ə qədər sürüşərək yamacları aşındırır. 30% buzla örtülmüş Los Glaciares ərazisini hər biri öz gölünə aid olan iki hissəyə bölmək olar. Argentinanın ən böyük gölü - Argentino - sahəsi 1466 km² olan parkın cənub hissəsində, Viedma gölü isə şimalda yerləşir. Hər iki göl Atlantik okeanının sahillərinə axan Santa Kruz çayını qidalandırır. Bu iki hissə arasında heç bir göl olmayan turistlər üçün bağlı olan Mərkəzi Zona var. Parkın şimal yarısı həmçinin Viedma Buzlağını və Fitzroy və Cerro Torre kimi alpinistlər və yürüyüşçülər arasında məşhur olan bir neçə dağ zirvəsini əhatə edir. Parkın cənub yarısı kiçik buzlaqlarla birlikdə Argentino gölünə axan əsas buzlaqları əhatə edir: Perito Moreno, Uppsala və Spegazzini. Qayıq turu zamanı turistlər başqa cür əlçatmaz olan Uppsala və Spegazzini buzlaqlarını araşdırırlar. Perito Moreno Buzlağına quru yolu ilə çatmaq olar. And dağları rütubətin böyük hissəsini Sakit Okeandan uzaq tutur, bu da silsilənin Argentina tərəfində quru çöl iqlimi yaradır, orta illik temperatur 7,5°C-dir. Ərazidə nandalar, quanakolar, pumalar və Argentina boz tülküləri yaşayır. Buzlaqlar və Pataqoniya çölləri arasında, əsasən müxtəlif notofagus növlərindən (Magellan meşələrinin bir hissəsi) ibarət meşənin böyüdüyü münbit torpaq sahəsi var. Bu ərazilərdə maral və ördəklər yaşayır. Los Glaciares Parkı məşhur beynəlxalq turizm məkanıdır. Turlar Argentino gölündə yerləşən El Calafate şəhərində və parkın şimal hissəsində, Fitz Roy dağının ətəyində yerləşən El Çalten kəndində başlayır.

IV. And dağlarının makroregionu. O, mürəkkəb silsilələr sistemi ilə nəhəng Cənubi Amerika dağ sistemini əhatə edir (ən yüksək nöqtəsi Aconcagua dağı, 6961 m). Şərqdən And dağlarına bitişik dağlararası yaylalar və yaylalar var. And dağları ekvatorial, subekvatorial (tropik), subtropik, mülayim qurşaqlarda yerləşir və nəticədə əhəmiyyətli iqlim fərqləri mövcuddur. And ölkələri turistlər üçün cəlbedicidir. Belə ki,

Ekvadora, Çimborazonun parlaq zirvəsi, Kotopaxi və Sanqay aktiv vulkanları maraqlıdır.

Sanqay Milli Parkı Ekvadorun yüksək dağlarında yerləşir. Parkın sahəsi 5177 km², relyefinin dəniz səviyyəsindən hündürlüyü 1000 ilə 5319 m arasında dəyişir. Şərq hissəsində hündürlüyü dəniz səviyyəsindən 800-1300 m arasında dəyişən geniş düzənliklər var. Onların bəzilərinə geoloji baxımdan “gənc” çaylar və dərələr, “qoca”larında isə dərinliyi 200 m-ə qədər olan kanyonlar var. Qərb təpələrində dəniz səviyyəsindən 1000-2000 m hündürlükdə olan zirvələr var. Şərq təpələri dik yamaclar, çoxlu qayalar və zirvələr və dəniz səviyyəsindən 2000 ilə 5000 metr arasında dəyişən yüksəkliklərlə xarakterizə olunan ənənəvi And dağ mənzərəsini təmsil edir. Parkda Tungurahua və Sangay adlı iki aktiv vulkan və parkın ən böyük zirvəsi olan bir sönmüş Altar var. Sürətli və səssiz çaylar Sanqay Milli Parkının mənzərələrinə canlanma qatır. Onların hamısı Amazon hövzəsinə aiddir, bəziləri yolda çoxlu şalələr əmələ gətirir. Parkda 320-dən çox laqon və dayaz su var, onlardan ən böyüyü 5,25 km² sahəsi olan Kubillin Laqonudur. Park tropiklərdə, ekvatorun cənub hissəsinə yaxın yerləşsə də, yüksək dağlıq landşaftına görə buradakı iqlim qurşaqları subtropik və mülayimdir. Hündürlüklərin və iqlim qurşaqlarının fərqliliyinə görə parkda zəngin fauna və flora var. Bitki örtüyü And dağlarının alp zirvələrindən Amazon hövzəsinə xas olan subtropiklərə qədər uzanır. Böyük hündürlük fərqləri Sanqayı ən zəngin canlı təbiətə malik bütöv bir bölgəyə çevirdi. Parkın dağlıq ərazilərində pumalar, tapirlər, And tülküləri, qvineya donuzları yaşayır. Düzənliklər eynəkli ayı, yaquar, ocelot, ağ quyruqlu maral, pudu, braziliyalı su samuru kimi heyvanların məskənidir. Parkın And kondoru da daxil olmaqla 400-500 quş növünə ev sahibliyi etdiyi təxmin edilir. Turistlər qoruq ərazisindən keçərkən trekkinqlə məşğul olur, dağ velosipedi turlarına çıxır, isti bulaqlara baş çəkir, atlara minirlər.

Noel Kempff Mercado Milli Parkı Boliviyanın şərq hissəsində Braziliya ilə sərhəddə yerləşir. Parkın ərazisi 15 min km²-dir ki, bu da onu bütün Amazon

hövzəsindəki ən böyük parklardan birinə çevirir. Bu ərazinin geoloji tarixi diqqətəlayiqdir, təxminən bir milyard ildir - Prekembridən başlayaraq. Parkın əsas relyef əmələ gətirən elementi Braziliya Qalxanının bərk kristal səthində məskunlaşmış Caparu yaylasıdır. Yaylanın həddləri daxilində yüksəkliklər 200 ilə demək olar ki, 1000 m arasında dəyişir. Bu, Noel-Kempff-Mercado parkının əhəmiyyətli landşaft müxtəlifliyini izah edir: "campos serrado" adlanan meşəlik savannalardan, həmişəyaşıl dağlıq Amazoniya meşələrinə qədər. Parkın təbii sərhədi ölkənin şərqində və şimalında axan və parkı qonşu Braziliyadan ayıran Guapori adlanan Rio de Itenezdir. Parkın ayrılmaz hissəsi olan Quapori çayı onun bioloji unikallığının bariz nümunəsidir: orada yaşayan 250 balıq növündən 25-i endemikdir. Çayın boyu, sərt qayaların çıxdığı yerlərdə parkda şəlalələr əmələ gəlir. Ən məşhuru Pauzerna çayında yerləşən Arkoiris şəlaləsidir (ispan dilindən "göy qurşağı" kimi tərcümə olunur). Onun hündürlüyü 88 m, axan su axınının eni isə 50 m-ə çatır. Ad özünü tam doğruldur: günortadan sonra şəlalənin üzərində kifayət qədər uzun müddət parlaq göy qurşağı müşahidə oluna bilər. Şəlaləyə çatmaq asan deyil: piroqların səyahəti 10-12 gün çəkəcək. Noel-Kempff-Mercado Milli Parkının meşələri hələ də insanın aqressiv təsirinə məruz qalmayan yerlər sırasındadır. Parkın bütün bitki müxtəlifliyində damar bitkiləri üstünlük təşkil edir: bromeliadlar, passionflower (ehtiras çiçəkləri), helikoniyalar, aroid (aronik) və palma ağacları.

And ölkələrinin ən cənubu şimaldan cənuba təxminən 40 dərəcə uzanan Çilidir. Təbii ki, belə şəraitdə iqlim dəyişiklikləri çox böyük olur. Şimali Çili - müvafiq bitki örtüyü olan tropik səhra iqlimi ərazisi - Atakama səhrasıdır. Mərkəzi Çili - subtropik, yaş və ya quru, Aralıq dənizi iqlimi, həmişəyaşıl və yarpaqlı meşələr, turistlər üçün cəlbedicidir. Cənubi Çili mülayim enliklərdə dəniz rütubətli iqlimi olan ərazidir. Çilinin bütün iqlim bölgələrində - şaquli hündürlük zonallığı, ölkənin cənub rayonlarının dağlarında nival zonaya qədər. Beləliklə, Cənubi Amerika ən böyük növ müxtəlifliyinə malikdir, vəhşi təbiət hələ də bu ərazidə qorunur, on iki Cənubi Amerika ölkəsinin hər biri heyvətamiz və unikaldir. Cənubi Amerika ərazisində müxtəlif ölçülü 300-dən çox

milli park var. Argentina və Braziliyanın sərhəddində yerləşən Amazon və İquasu şlalələri 2011-ci ildə planetin yeddi təbii möcüzəsindən biri kimi tanınıb.

Mövzu 15. And ölkələri – Venesuela, Kolumbiya və Ekvadorda ekoturizmin inkişafı

Venesuelada ekoturizmin inkişafı

Venesuelada turizm onilliklər ərzində, xüsusən də coğrafi mövqeyinə, landşaftların müxtəlifliyinə, bitki və canlı aləmin zənginliyinə, bədii ifadələrə və ölkənin imtiyazlı tropik iqliminə görə əhəmiyyətli dərəcədə inkişaf etmişdir. 28 mln əhalisi ilə Venesuela İspan-Hindu mədəniyyəti ölkəsi, Cənubi Amerikanın “kiçik Venesiyası”dır. Zəngin biomüxtəlifliyi və heyrətamiz mənzərələri ilə Venesuela ekotouristlər üçün məşhur məkana çevrilib. Venesuelada ekoturizmin böyüməsi ilə ölkə onun sosial, iqtisadi və ekoloji mənzərəsini formalaşdıran həm müsbət, həm də mənfi nəticələrlə üzləşdi. Venesuelanın müxtəlif ekosistemləri, o cümlədən Amazon tropik meşələri, And dağları və heyrətamiz Karib dənizi sahilləri onu ekoturizm üçün əla məkana çevirir. Ölkəyə gələn qonaqlar təmiz yağış meşələrini kəşf edə, nadir vəhşi təbiəti müşahidə edə və canlı yerli mədəniyyətlərə qərqlənə bilərlər. Venesuelada ekoturizm yerli icmalar üçün dəyərli gəlir təmin etmək, təbiəti mühafizə səylərini dəstəkləmək və ətraf mühitin qorunmasının vacibliyi haqqında məlumatlılığı artırmaq potensialına malikdir.

Venesuelada ekoturizm son illərdə əhəmiyyətli artım yaşadı, çünki səyahətçilər ölkənin müxtəlif təbii mühitlərində unikal və davamlı təcrübələr axtarırlar. Bol yağış meşələri, heyrətamiz şlalələri və vəhşi təbiətlə zəngin milli parkları ilə Venesuela ekotouristlər üçün çox şey təklif edir. Ölkə ekoturizmi dəyərli gəlir mənbəyi və təbiətin mühafizəsi səylərini dəstəkləmək üçün bir yol kimi tanıyaraq, onu təşviq etmək və inkişaf etdirmək üçün addımlar atmışdır. Ziyarətçilərə yerli icmalarla ünsiyyət

qurmaq və Venesuelanın təbiət möcüzələri ilə tanış olmaq imkanı verən çoxsaylı ekolojalar, təbiət qoruqları və icma əsaslı turizm təşəbbüsləri yaranıb.

Venesuelada ekoturistləri cəlb edən əsas yerlərdən biri Amazon tropik meşəsidir. Bir neçə Cənubi Amerika ölkəsini əhatə edən Amazonun geniş ərazisi inanılmaz çoxlu bitki və heyvan növlərinə ev sahibliyi edir. Venesuelada ziyarətçilər Amazonu qayıqla araşdıraraq, unikal flora və faunanı kəşf etmək üçün bələdçili gəzintilərə çıxırlar və əsrlər boyu tropik meşələrlə harmoniyada yaşayan yerli mədəniyyətlər haqqında öyrənmə bilirlər. Venesuelada çoxlu sayda Milli Parklar vardır. Onlardan ən məşhuru 1962-ci ildə yaradılmış və 1994-cü ildə YUNESKO-nun Ümumdünya İrs Siyahısına salınmış və Qviana yaylasında yerləşən Kanaima Milli Parkıdır. Park Venesuelanın cənub-şərqində, Braziliya və Qayana ilə sərhəddə yerləşən bir parkdır. Parkın sahəsi təxminən 30 min km²-dir. Park Parima-Tapirapekodan sonra ölkədə ikinci ən böyük parkdır. Parkın əsas cazibəsi və dəyəri orada yerləşən tepuyalardır (düz zirvəli dağlar). Bunlar, təxminən 2 milyard il yaşı olan və Prekembri dövründən qalma yerdəki ən qədim formasiyalardan biridir. Parkın ən məşhur, ən hündür və asan dırmaşılan dağı Roraimadır. Roraimanın zirvəsi təxminən 34 km² sahəsi olan bir yayladır. Dağ bölgəsində Orinoko, Amazon və Essequibo hövzələrinin çayları başlayır. Roraimanın üzərində daim böyük bir bulud topası mövcud olur. Roraimada tapılan bitki növlərinin çoxu tepuya üçün endemikdir; iki növə yalnız Roraima yaylasında rast gəlinir. Dağ yaylasında təxminən 230 növ damar bitkiləri təsvir edilmişdir, Orxideya, qırxayaq və Compositae ailələri ən müxtəlif şəkildə təmsil olunur. Yaylada *helenium*, Roraima sundew və pemficus cinsinin nümayəndələri kimi həşərat yeyən bitkilərə də rast gəlinir. Roraimanın diqqətəlayiq endemiklərindən biri Quelchadır - birbaşa inkişaf edən, tullanmaq və üzmək iqtidarında olmayan kiçik qara qurbağa, təhlükə yarandıqda qıvrılır və daşlar arasındakı çatlara yuvarlanır.

Dünyanın ən hündür şlaləsi Anhel Şlaləsi Kanaima Milli Parkında yerləşir. Şlalənin ümumi hündürlüyü 979 m, eyni zamanda fasiləsiz sərbəst düşmə hündürlüyü

isə 807 m-dir. Anhel şəlaləsində su Venesuela tepuyalarının ən böyüyü olan Auyantepuinin zirvəsindən tökülür. Yərə çatmadan əvvəl su xırda hissəciklərə səpələnir və bir neçə kilometrə qədər hiss oluna bilən dumana çevrilir. Axan su Kerep çayına tökülür. Park ucqar ərazidə yerləşir, yaşayış məntəqələrini birləşdirən yollar çox azdır, ona görə də əsas nəqliyyat kiçik təyyarələr, həmçinin çaylar boyunca gəzinti və kanoe qayıqlarıdır.

Merida şəhərinin yaxınlığındakı Kordillera de Meridanın mərkəzində Sierra Nevada Milli Parkı yerləşir. Burada 6 qarlı zirvə, dik qayalar, dağ gölləri və çayları, rütubətli meşələr, çəmənliklər diqqəti cəlb edir. Sierra Nevada Milli Parkında ümumilikdə təxminən 750 növ bitki, nadir ayı, puma, yaquar, tülkü, maral, ümumilikdə 300-ə yaxın heyvan növü, həmçinin And kondoru, qartal, tutuquşu və digər quşlar vardır.

Kordillera de Merida silsilələrində Quaramakal Milli Parkı, Yakambu Milli Parkı, El Quaçe Milli Parkı və Terepaima Milli Parkı kimi parklar vardır. Burada çoxlu sayda ekzotik bitki və heyvan növləri ilə yanaşı, mənzərəli şəlalələr də vardır.

Karib dənizi sahilləri boyunca uzanan Sahil Andlarının Milli Parkı da maraqlıdır. Bu park Venesuelanın paytaxtını əhatə edən dağ meşələrini qorumaq üçün 2002-ci ildə yaradılmışdır. Burada 1800 növ bitki, 120-yə yaxın məməli, 30 növ sürünən, 20 növ amfibiya, 100 növə yaxın kəpənək və 500 növ quş vardır. Parka Karakasdan kabelli teleferik avtomobili, offroad nəqliyyat vasitələri və ya piyada gəzinti yolları ilə getmək mümkündür.

XX əsrin əvvəllərində burada işləyən İsveçrə biologunun adını daşıyan, 1937-ci ildə yaradılan və Venesuelanın ən qədim Milli Parkı olan Henri Piter Milli Parkı çox məşhurdur. Burada təxminən 150 növ ağac, həmişəyaşıl meşələr, savanna və meşələrin olduğu rütubətli tropik meşələr vardır. Parkda 140 növ məməli və 580 növ quş, Venesuelada rast gəlinən bütün heyvan və quşların yarısı, 97 növ sürünənlər və bir milyon növdən çox həşərat yaşayır.

Moçima Milli Parkı, Venesuelanın şimal-şərq sahilində, Puerto La Kruz və Kumana şəhərləri arasında, 95 min ha ərazidə yerləşir. Meşələrlə örtülü sahil dağları, Venesuelanın şimal-şərq sahillərində manqr və bitişik mərcan qayaları, 30-a yaxın adamı əhatə edir. Parkda 78 növ məməli, 28 növ sürünən, o cümlədən 4 növ tısbağa (yaşıl, dəri, Bissa tısbağası və Karetta tısbağası), müxtəlif növ delfin və dəniz dibinin bir neçə yüz fauna növləri yaşayır.

Koro şəhərinin yaxınlığında Los Medanos de Koro Milli Parkının silsilələri vardır. Bu, ölkədə yeganə səhra mənzərəsidir. Medanos Parkı təxminən 91 min ha ərazini əhatə edir. Yerli qayaların 40 m yüksəkliyə çatdığı parkda qumluqlar, sahil bataqlıqları da qorunur. Parkda dəvəyə minib, yamaclardan aşağı gəzmək mümkündür.

Marakaybo gölünün cənub-qərb sahilində Kienaqas del Katatumbo Milli Parkı yerləşir. Katatumbo çayının Marakaybo gölünə töküldüyü yerin üstündə ildə təxminən 150 gün, səssizcə şimşək çaxır. Bu ildırımın metan ilə atmosfer toqquşması nəticəsində meydana gəldiyinə inanılır. Ayrıca, parkın bataqlıq ərazilərində gəmi ekskursiyaları keçirilir ki, bu müddət ərzində də müxtəlif heyvan və quşları görmək mümkündür.

Venesuelanın şimal-şərq hissəsində, Paris körfəzində Orinoko çayı deltası yerləşir. Bura ekoturizm həvəskarlarının toplaşdığı ən maraqlı yerlərdən biridir. Uzunluğu 2140 km olan Orinoko çayı Cənubi Amerikanın ən uzun çaylarından biridir. Paris körfəzinə yaxınlaşan çay yatağı yüzlərlə qollara bölünür və ərazisi təxminən 30 min m² olan dünyanın ən böyük deltalarından birini yaradır. Orinoko çayı deltasında 1300 bitki, 350-dən çox quş, 120 heyvan, bir çox sürünənlər - anakonda, boas, iquana, kaymans, tısbağa və arasında ətyeyən piraniyalar da olan 420 balıq növü vardır. Burada ekskursiyalar əsasən motorlu qayıqlarda aparılır.

Venesuelanın digər məşhur təbii turizm yerlərindən biri, ölkə ərazisinin təqribən 1/3 hissəsini tutan Lyanosun yüksək ot bitkiləri olan Milli Parkdır. Burada hər cür ov qadağandır, sənaye müəssisələri və böyük şəhərlər, praktiki olaraq yollar yoxdur, buna görə də təbiət orijinal şəkildə qorunur və heyvanlar insanlardan qətiyyən qorxmur.

Lyanosda iki mövsüm arasındakı fərq çox nəzərə çarpır: rütubətli və quru dövrlər. Yağıntılar zamanı (aprel-noyabr) bütün bitkilər canlanır və savannanın çox hissəsi su ilə dolur. İlin bu vaxtında Lyanos ətrafında hərəkət etmək demək olar ki, mümkün deyil, çünki əksər yollar su altında qalır. Quru mövsümdə (dekabr-mart) bitki örtüyü daha azdır, lakin suvarma gölməçələrində çoxlu sayda quş və heyvan toplanır, bu vəhşi təbiəti müşahidə etmək üçün ən yaxşı vaxtdır. Lyanosda çaylarda 320 növ quş (ibis, herons, kormorants, yakans, moorhen və ilan quşları), məməlilərin 50-dən çox növü (maral, kapibaralar, çörəkçilər, tapirlər, anbarlar, kaşelotlar, yaquar və meymunlar), Amazon delfinləri, anakondalar və nadir Orinoko timsahları da yaşayır.

Venesuelanın lap cənubunda, Qviana yaylasının cənub-şərq kənarında, “Planetin ağciyərləri” adlanan keçilməz rütubətli meşələrin kənarlarında Amazon çayı uzanır. Bu bölgənin təbii dünyası müxtəlifliyi ilə diqqəti çəkir: 1500-ə yaxın bitki növü, 750 növ ağac, 400 növ quş, 150 növ məməli, 100 növ sürünən və 50 növ amfibiya mövcuddur. Təəssüf ki, bu bölgədəki turizm yerli meşələrin keçilməzliyi və çayların iti sürətlə axması (xüsusən yağıntılı mövsümdə) səbəbindən xeyli mürəkkəbdir.

Karakasın şimalında, Sierra Nevada Milli Parkının yamaclarında 200 km-lik yürüş yolu vardır. Bir neçə saatdan iki günə (Avila-Nayquat silsiləsinin ən yüksək nöqtəsinə (2765 m) qalxmaq) qədər davam edən gəzinti turları vardır. Sierra Nevada Milli Parkı, Venesuelada gəzinti və dağadırmanma üçün ən yaxşı yerlərdən biridir.

Kolumbiyada ekoturizmin inkişafı

Bu gün turistlərin böyük bir kontingenti üçün Latın Amerikasısı ölkələri artıq kifayət qədər ekzotik deyil. Əksər turizm firmaları və şirkətləri Argentina, Dominikan Respublikası, Braziliya, Venesuela, Kuba kimi ölkələri tam mənimsəmişlər, amma elə ölkələr var ki, onlar hələ də sirr olaraq qalır. Kolumbiya da onlardan biridir. Bu günə qədər əksər turistlər üçün sirr olaraq qalır və bu ölkəyə yalnız bir neçə cəsarətli adam gəlir. Bu ölkəyə münasibətdə stereotiplər hələ də çox güclüdür - partizanlar, narkotik kartelləri, partladılmış təyyarələr. Bəli, Kolumbiyanın tarixində hər şey olub, amma son

on ildə Kolumbiya çox dəyişib və daim dəyişir, qonaqları üçün daha mehriban və açıq olur. Artıq Kolumbiyaya səfər etmiş turistlər hökumətin turizm biznes proqramı haqqında müsbət danışrlar, ölkənin turizm devizi “Risk yalnız sizin qalmaq istəməyinizdir” ifadəsidir.

Kolumbiyanın ərazisi bir neçə iqlim qurşağı ilə əhatə olunur. Kifayət qədər kiçik bir ərazidə Atlantik və Sakit Okeanların sahilləri, selvanın yağış meşələri, düzənliklər, səhralar, Karib dənizinin ada iqlimi, eləcə də And dağlarının sərt iqlimi ilə tanış ola bilərsiniz. Hər bir iqlim qurşağının öz xüsusiyyətləri var və Avropadan gələn turistə yeni iqlim şəraitinə uyğunlaşmaq üçün müəyyən vaxt lazımdır. Kolumbiyaya səyahət edərkən sarı qızdırmaya qarşı peyvənd olunmalısınız. Sərhədi keçərkən sizdən peyvənd sertifikatı tələb oluna bilər. And dağlarının yüksəkliklərini fəth etmək niyyətindəsinizsə, o zaman həkimdən "yüksəklik xəstəliyi" ilə bağlı ixtisaslı məsləhət almağınızdan əmin olun.

Kolumbiyanın milli valyutası Kolumbiya pesosudur. Peso kifayət qədər dəyişkəndir və inflyasiya riski yüksəkdir. Dollara qarşı pesonun məzənnəsi bir dollar üçün 1700-2000 peso arasında dəyişir. Kolumbiyaya gedən turistlər bilməlidirlər ki, ölkədəki bankomatlar bu bankın hazırkı məzənnəsi ilə peso verir və bu, hər bank üçün fərqlidir. Həmçinin, xüsusi valyutadəyişmə məntəqələrində dollar dəyişdirilə bilər, ancaq pasportunuz mütləq olmalıdır. Valyuta mübadiləsi zamanı sizdən barmaq izlərinizi götürməyiniz tələb oluna bilər. Bu prosedur həm sərhədi keçərkən, həm də valyuta mübadiləsi zamanı tətbiq olunur, Kolumbiya üçün bu, adi haldır.

Kolumbiyanın meqamüxtəlifliyi minlərlə flora və fauna növünün evini təmin edən geniş iqlim müxtəlifliyinə görə dünyada unikaldir. Aran meşələrindən və quru meşələrdən tutmuş dağlıq çöllərə və buzlaqlara qədər, bu torpaq təbiəti əhatə etmək və müxtəlif forma və rənglərə qərq olan möhtəşəm gözəlliyi ilə heyran olmaq üçün bir yerdir.

Kolumbiya 50.000-dən çox heyvan növünə ev sahibliyi edir - heyvanlar aləmindəki

bütün məlum növlərin 10 faizi, o cümlədən planetin hər yerindən daha çox quş növü. Təbii ki, Kolumbiya dörd il dalbadal quş müşahidəsi üzrə dünya çempionu adını qazandı və bu yaxınlarda bir gündə tanınan 1288 müxtəlif quş növü ilə Qlobal Böyük Gün yarışmasında qalib gəldi (17 oktyabr 2020-ci il). Flora və faunanın bu heyratımız müxtəlifliyi Texasdan iki dəfə böyük olan bir ölkədə yamyaşıl yağış meşələri və dağlıq çöllər, qumlu çimərliklər və quru meşələr və hətta altı hündürlükdəki buzlaqlar kimi inkişaf edən heyratımız iqlim və ekosistemlərə sübutdur. Bunlar Kolumbiyanın ekoturizmin güc mərkəzinə çevrilməsi üçün lazım olan bütün tikinti bloklarıdır və nəhayət, bütün parçalar birləşir. Əgər siz sadəcə olaraq Kolumbiyanı siyahınızın ən üstünə cızmışsınızsa, tək deyilsiniz. Son bir neçə ildə 2019-cu ildə 4,5 milyon rekord da daxil olmaqla, ziyarətçi sayında daimi artım müşahidə olunub. Lakin həddindən artıq turizm tərəfindən istismar edildiyi qəbul edilən digər yerlərdən fərqli olaraq, Kolumbiya şüurlu şəkildə əks istiqamətdə hərəkət etmək üçün səylər göstərir. davamlı və ekoloji cəhətdən təmiz olan orijinal təcrübələr və turizm infrastrukturu. Kolumbiya hökuməti öz ölkəsində ekoturizmin inkişafı üçün ən səs-küylü tərəfdarlardan biridir. Əslində, davamlı ekoturizm vasitəsilə öz biomüxtəlifliyini qorumaq üçün rəsmi öhdəlik götürmək üçün Birləşmiş Ştatların Beynəlxalq İnkişaf Agentliyi (USAID) ilə əməkdaşlıqda “Təbii Sərvət” proqramı hazırlanmışdır . ProColombia , milli turizm agentliyi, Kolumbiya üçün təkliflərini artırmaq və Kosta Rika və Norveç kimi digər dünya səviyyəli eko-qaynar nöqtələrin sıralarına qoşulmaq üçün bir sıra alətlər və təşəbbüslər hazırlamaq üçün ölkə Hökuməti ilə əməkdaşlıq etmişdir. Buna misal olaraq yerli tur bələdçiləri, tərcüməçiləri və açıq hava həvəskarları üçün hazırlanmış Kolumbiyanın bioloji irsinin elmi əsaslı həzmi olan Təbiət Rəhbərliyi Təlim Təlimatıdır (USAID tərəfindən dəstəklənir). Bu təlimlə ProColombia bu sahədə təbiət tur operatorları arasında peşəkarlıq, etibarlılıq və davamlılıq standartlarını artırarkən potensial bilik boşluqlarını birbaşa həll etməyə ümid edir. Çox gözlənilən dərslərlik ProColombia-nın illik Kolumbiya Təbiət Səyahət Martında , açıq və macəra turizmi

sektoru üzrə biznesləri birləşdirən şəbəkə konfransında (faktiki olaraq bu ilin noyabrında keçirilmiş) buraxılacaq.

Quaviaredəki arxeoloji tapıntılar və göy qurşağı çayları Cəsarətli səyahətçilər Amazon hövzəsindəki Guaviare'nin kəşf edilməmiş şöbəsinə tez çatırlar. Ölkənin cənub-şərqindəki bu möhkəm dəhliz arxeoloji daş-qaşlarla, o cümlədən min ildən çox əvvəl ətrafdakı təpələri fəth etmiş qədim yerli qəbilələrin qoyub getdiyi bədnam qayaüstü rəsmlərlə doludur. Siz Cerro Azul və Nuevo Tolimanın yüksək mağara divarları boyunca yayılmış, canlı cəngəllik səhnələrini, ətraflı insan personajlarını və heyvana bənzər fiqurları əks etdirən diqqətəlayiq şəkildə qorunmuş petroqlifləri müşahidə edəcəksiniz. Daha sonra Serranía de La Lindosa'nın günəşlə isladılmış ətiklərində yer üzündəki ən qədim torpaqlardan bəziləri ilə axan göy qurşağı rəngli çay olan Caño Lajas kimi Guaviare'nin füsunkar təbii yerləri var. Casanare-də ekzotik vəhşi təbiət və kovboy sərgüzəştləri Casanare departamentinin əzəmətli düzənlikləri (llanos kimi tanınır) ekzotik vəhşi təbiəti sevənlər üçün yer üzündə cənnətdir. Bölgənin inanılmaz vəhşi təbiətini müşahidə etmək üçün ən böyük yerlərdən biri La Aurora, ölkənin ən böyük xüsusi heyvan qoruğu və yüzlərlə quş növünün, kaymanların, qarışqa yeyənlərin, kapibaraların və anakonda qohumunun təbii yaşayış yeridir. And dağlarının şərqində və Amazonun şimalında yerləşən bu bölgə, çoxlu mal-qara təsərrüfatlarının çoxluğuna görə “Kovboy ölkəsi” kimi də tanınır. Ölkənin ən yaxşı sənətkarları tərəfindən hazırlanmış və gözlənilməz dəbdəbələrlə təchiz edilmiş xüsusi əl istehsalı çadırlarla qlampinqi tamamilə yeni səviyyəyə qaldıran Corocora düşərgəsində qalmaqla özünüzü tam llanero təcrübəsinə qərq edin . Orada olarkən, gününüzü dəbdəbəli steyk naharı ilə başa vurmazdan əvvəl at belində, geniş fermalarda və çaylarda dolaşaraq, llanero başçılıq etdiyi turla Kolumbiyanın öz kovboy mədəniyyətini kəşf edin.

Kolumbiya Respublikası Latın Amerikasına və Karib hövzəsində turizm üçün etalon olub və regionda sektorun bərpasına rəhbərlik etməkdə nümunədir. Kolumbiyada

turizm sənayesinin ÜDM-ə töhfəsi 2016-cı ildə təqribən 6 milyard ABŞ dolları (ümumi ÜDM-in 2,0%-i) təşkil etmişdir. Turizm 2016-cı ildə 500 mindən artıq iş yeri (ümumi məşğulluğun 2,5%-i) yaratmışdır. Ölkə qlobal turizm bazarında iştirakını artıraraq, 2019-cu ildə COVID-19-un başlanmasından əvvəl rekord göstəricilərə çatdı, qeyri-rezident ziyarətçilərin sayı 4,1 milyonu ötərək 6,754 milyon ABŞ dolları ilə rekord göstəricilərə çatdı. İnsanların bu axını və təyinat yerlərinə tələbin artması ona regional səviyyədə rəqabət qabiliyyətini artırmağa imkan verdi. Kolumbiya Latin Amerikasında dördüncü ən mühüm iqtisadiyyatdır və əksəriyyəti gənclər və 65% iqtisadi cəhətdən aktiv olan təxminən 51 milyon əhalisi ilə regionda üçüncü ən böyük əhaliyə malikdir. Uğurlu turizm sənayesinin inkişafı Kolumbiya üçün önəmli bir ehtiyac hesab olunur, çünki o iqtisadi, siyasi, ekoloji və s. digər mənfi təsirləri minimuma endirməyə imkan verir və təbii və mədəni irsin qorunmasına müsbət təsirlərini göstərir. Son illərdə Kolumbiya turizm sahəsində birbaşa xarici investisiya layihələrinin sayına görə rəqabət qabiliyyətli mövqeyini Meksikadan sonra ikinci yerə yüksəldib və 2016-cı ildən 2020-ci ilə qədər olan dövrləri nəzərə alaraq Latin Amerikası və Karib hövzəsinin ilk 10 yeni investisiya istiqaməti içərisində Braziliyanı geridə qoyub. 2021-ci il Kolumbiyada turizmin yenidən aktivləşməsi üçün əsas il olub, 3,101 milyon ABŞ dolları xarici valyuta gətirərək, 2020-ci ilə nisbətən 59,5% artaraq, ölkənin qeyri-ənənəvi sektorları arasında ilk valyuta generatoru kimi yer alıb.

Kolumbiyanın YUNESKO-nun Ümumdünya İrs Siyahısında yer alan Kartagena və onun tarixi ətrafı kimi turizm məkanı üçün əsas görməli yerləri vardır; San Andrés, Providencia və Santa Catalina, Santa Marta və ətrafı. Kolumbiyanın əsas rəmzi olan qəhvə bölgələri də əsas turizm məkanlarından biridir, xüsusən də ənənəvi Salento şəhəri, Quindio və ətrafı. Müxtəlif kateqoriyalı turistlər üçün əyləncə seçimi kifayət qədər genişdir. Çimərlik tətlini, dalgıç və dərin dəniz balıqlarını sevənlər üçün Providensiya, Rosario, San Andres kimi Kolumbiyanın Karib adaları ən uyğundur.

Karib dənizi sahillərində yerləşən şəhərlər xüsusilə diqqəti cəlb edir - Baranquilla, Cartagena, San Marta. Bu şəhərlərin yaxınlığında Flamingo Parkı, Tayrona Parkı (şəkildə), Sierra Nevada de Santa Marta Parkı, eləcə də dünyaca məşhur İtirilmiş Şəhər kimi bir sıra unikal milli parklar var. İtirilmiş Şəhərə ekskursiya kifayət qədər bahadır və təxminən 500 dollara başa gəlir. Bu qoruğa ekskursiya etmək üçün bir neçə gün selvadan keçmək lazımdır, ona görə də yaxşı fiziki hazırlıq lazımdır. Bu turu satın alarkən bələdçinizin belə bir xidmət göstərmək üçün akkreditə olub-olmadığını soruşmağınızdan əmin olun. Hər kəsin İtirilmiş Şəhərə ekskursiya etmək hüququ yoxdur və qeyri-qanuni ekskursiya yoxlama zamanı problemə çevrilə bilər.

Dünyanın ən gözəl çayı sayılan Cano Cristales çayı xüsusi maraq doğurur. Onu “beş rəngin çayı” da adlandırırlar. Magdalena departamentinin ucqar bir yerində yerləşir, buna görə də belə bir ekskursiya etmək istəyiniz varsa, əvvəlcədən müraciət edilməlidir. Beş rəngli çaya belə bir səyahət bir neçə gün çəkəcək və cibinizi ən azı 400 dollar məbləğində yüngülləşdirəcək.

Alpinistlərin diqqətini gözəl Popayan şəhəri yaxınlığında yerləşən Natural los Nevados təbii vulkanik parkı cəlb edəcək. Antik dövrün pərəstişkarları dünyaca məşhur San Agustin Arxeoloji Parkını ziyarət etməkdən zövq alacaqlar. Burada Kolumbdan əvvəlki dövrə aid qədim hind heykəlləri üzərində düşünə bilərsiniz. Kolumbiya ərazisində çoxlu sayda müxtəlif attraksionlar var və marşrutunuzu planlaşdırdığınız zaman daim çətin seçimlər etməli olacaqsınız. Əgər avtomobillə səyahət edəcəksinizsə və asanlıqla avtomobil icarəyə götürə bilərsinizsə, o zaman unutmamalısınız ki, Kolumbiyada məsafələr kilometrə deyil, yolda saatlarla ölçülür. Belə bir göstərici yolların keyfiyyəti ilə bağlı deyil, burada onlar yaxşı vəziyyətdədir, lakin yolların əksəriyyətinin dağlardan keçməsi, serpantinlərdə və dağa qalxmalarda isə tamamilə fərqli sürətlərin olması ilə bağlıdır.

Ekvadora ekoturizmin inkişafı

Ekvador Respublikası planetin ən unikal təbii müxtəlifliyinə malik ölkələrindən biridir və global miqyasda səthində ən çox təbii formaya sahib olan yerlərdən biridir. Bu təbii müxtəliflik ölkə ərazisində dörd coğrafi bölgədə müşahidə olunur: Qalapaqos adaları, sahil zonası, And dağları və Amazon hövzəsi. Ölkə ekvatorun həm şimalında, həm də cənubunda yerləşdiyi üçün adı da bu xüsusiyyətdən götürülüb (ispan dilində "Ekvador" "ekvator" deməkdir).

Planetimizin ən qiymətli təbii sərvətlərindən biri olan Ekvador təbiətşünaslar və ekoturizm həvəskarları üçün əsl cənnətdir. Nisbətən kiçik ərazisinə baxmayaraq, Ekvador ziyarətçilərə qısa müddət ərzində bir bölgədən digərinə səyahət etmə imkanı yaradır. Həm quru, həm də hava yolu ilə bu prosesin özündən həzz almaq və ölkənin coğrafi müxtəlifliyini, eləcə də bütün iqlim zonalarını müşahidə etmək mümkündür. Bu heyvətəmiz ölkədə sivilizasiyadan Amazonun sıx cəngəlliklərinə qədər geniş bir mühit mövcuddur. Burada vəhşi təbiətlə, unikal flora və fauna ilə tanış olmaq, həmçinin bir çox vulkanları və ekzotik okean adalarını görmək mümkündür.

Çimborazo vulkanının yaxınlığından keçən Expresso Metropolitano dünyanın ən yüksək dağ dəmir yollarından biridir və dağların sıldırım qayaları boyunca uzanır. Xüsusi təchiz olunmuş qatarın damından açılan mənzərə səyyahları valeh edir. Yol dar dərələrdən və hündür uçurumların üzərindən keçən körpülərdən uzanır, ətrafda isə qarlı dağ zirvələri və tüstülənən vulkanlar görünür.

Cənubi Amerikanın şimal-qərbində, ekvatorun hər iki tərəfində yerləşən Ekvadorun sahilləri Sakit okeanın suları ilə yuyulur. Ölkənin paytaxtı Kito 2800 m hündürlükdə, mənzərəli bir düzənlikdə yerləşir. Ekvadorun təbii mənzərələrinin müxtəlifliyi və orijinallığı onu turizm üçün cəlbedici edir. Kito və Qalapaqos adaları YUNESKO tərəfindən bəşəriyyətin mədəni və təbii irsi elan edilib.

Qalapaqos adaları Ekvadorun əsas turizm məkanlarından biridir. Burada nadir və ekzotik təbiət mövcuddur. Bu, planetdə heyvanların insanlardan qorxmadığı yeganə yerdir. Adalarda nəhəng tısbağalar, dəniz iquanaları və Darvinin ispinozları yaşayır.

Qalapaqos adalarının qərb hissəsində yerləşən San-Kristobal adasında dəniz aslanlarının böyük koloniyası olan La Loberiya çimərliyi var. Sahil sularında köpək balıqlarına, delfinlərə və digər dəniz canlılarına rast gəlmək mümkündür. Adalar yaxşı dalğalar və zəngin sualtı dünyası səbəbindən sürfçülər və dalğacılar üçün sevimli məkanlardan biridir. Məhz Qalapaqos adalarında Çarlz Darvin növlərin inkişafını müşahidə edərək təkamül nəzəriyyəsini formalaşdırmağa başladı.

Puyanqo meşəsi. Puyanqo Daşlaşmış Meşə dəniz fosillərinin və daşlaşmış ağacın unikal bir yeridir. Canlıların qalıqları yüz milyon ildən artıqdır ki, yer qabığının geoloji qatlarında saxlanılır. Bu meşə ölkənin cənubunda, El Oro və Loja əyalətlərində, Peru ilə sərhədə yaxın ərazidə yerləşir. Bir vaxtlar burada sahil xətti var idi. Okean dəniz heyvanlarını, qalıqları və xərçəngkimiləri sahilə vurdu və yığılan ağaclar duzda isladıldı, sözün əsl mənasında qorundu. Bundan əlavə, sahilə vaxtaşırı ərazini kül və kükürdlə əhatə edən bir neçə aktiv vulkan var idi. Nəticədə üzvi maddələr daşlaşdı. Preslənmiş ağac qalıqları zamanın təsiri ilə daşa çevrildi, baxmayaraq ki, bəziləri hələ də budaq və gövdə kimi görünür. 2,658 hektarlıq qoruq Ekvadorun mədəni irsi elan edilmişdir - bu, dünyada yeganə növdür.

Ekvador Amazonu. Bu Amazon çayının və ölkə daxilində onun ərazisini əhatə edən hər şeyin adıdır. Çayda nəslə kəsilməkdə olan məməlilər olan nəhəng su samurları, manatees, tısbağalar və çəhrayı delfinlər yaşayır. Çayın sahillərində ağac budaqlarına tullanan meymunları, tənbelləri və çoxlu sayda parlaq tropik quşları görə bilərsiniz. Amazonda heç vaxt tərəqqi möcüzələrini görməmiş, lakin orijinal mədəniyyətini qoruyub saxlayan yüzdən çox aborigen qəbilə yaşayır. Amazonda motorlu kanoda səyahət edə bilərsiniz.

Çimboraso vulkanı. Ekvadorun dağlıq bölgəsi iki yüzdən çox vulkanı əhatə edən 131 And dağ zənciri ilə keçir. Buraya “vulkan prospekti” də deyilir. Vulkan Mərkəzi Ekvadorda, Kitodan 150 kilometr cənub-qərbdə yerləşir. Əbədi buzlaqlarla örtülmüş əzəmətli zirvə ətraf yüksəkliklərdən 6310 metr hündürlükdədir. Çimborazo

uzun müddət püskürmədi. Vulkan And xalqlarının himayədarı olan müqəddəs dağ hesab edildiyi üçün Ekvadorun gerbində təsvir edilmişdir. Ekvadorun ən gözəl yerlərindən biri - hündürlüyü 6310 m olan Çimboraso vulkanının ətrafıdır. Burada “Express Metropolitan” - dağlarda dik qayalara yerləşdirilən ən yüksək dağ dəmir yollarından biridir. Quys əyaləti çimərlikləri ilə məşhurdur. Tətil edənlərin diqqətini mülayim və əlverişli iqlim, su idman növləri ilə məşğul olmaq üçün əla şərait çəkir.

Mövzu 16. And ölkələri – Peru, Boliviya və Çilidə ekoturizmin inkişafı

Peru bir çox görməli yerləri, zəngin mədəniyyəti, təbiət abidələri, tarixi və mətbəxi olan bir ölkədir. Turizm ölkənin balıqçılıq və mədənçilikdən sonra üçüncü ən böyük iqtisadi sektorudur. Turizmin əsas obyektləri bunlardır: 100.000-dən çox arxeoloji obyekt, Peru Amazonunda ekoturizm, müstəmləkə şəhərlərində turizm, gastronomik turizm, ekstremal turizm və çimərlik turizmi. Peru hökumətinin apardığı araşdırmalar göstərib ki, turistlərin ölkəyə səfərindən sonra məmnunluq dərəcəsi 94% təşkil edir. Ölkəyə əsasən ABŞ, Çili, Argentina, Böyük Britaniya, Fransa, Almaniya, Braziliya, İspaniya, Kanada və İtaliyadan turistlər gəlir.

Turizm ölkənin ÜDM-in 7%-ni təşkil edir və iqtisadiyyatın ən sürətlə inkişaf edən sektorudur. Peru İxracın və Turizmin Təşviqi Komissiyası və Xarici Ticarət və Turizm Nazirliyi tərəfindən tənzimlənir və təşviq edilir. Turizm fəaliyyətində iqtisadi fəal əhalinin 11%-i çalışır ki, bu da əsasən mehmanxana biznesi və nəqliyyat sektorunda çalışır. Son illərdə Peru müxtəlif sərgi və müsabiqələrdə iştirak edir, ölkənin təbii və memarlıq sərvətlərini fəal şəkildə təbliğ edir. Peruda il ərzində həftənin 7 günü fəaliyyət göstərən İperu adlı bir təşkilat var. Ölkəyə səfərdən əvvəl, səfər zamanı və sonra yerli və xarici turistlərə xidmət göstərir, həmçinin turizm biznesi, görməli yerləri və ümumilikdə Peru turizmi ilə bağlı şikayət və təklifləri qəbul edir.

Təbiət nəfəs aldığımız oksigen qədər vacib olduğunu düşünür. Təbiətlə təmas təkcə həyatımız, sağlamlığımız və xoşbəxtliyimiz üçün vacib deyil, həm də müalicəvidir. Həm uşaqlar, həm də böyüklər üçün təbiət daha yaxşı əhval-ruhiyyə və daha az stress kimi dərhal müsbət təsirlərə malikdir. Peruda ekoturizm isə zehni rifahınız üçün yaxşı olan alternativ turizm formasıdır. Peru dünyanın ən müxtəlif ölkələrindən biri olduğu üçün hər il minlərlə ziyarətçini ovsunlayan cənnətdir. Bu, planetdə yaşayan bütün quşların 20% -dən çoxunun yaşadığı yerdir. Bütün məməlilərin və suda-quruda yaşayanların demək olar ki, 10%-nin yaşayış yeri olması ilə yanaşı. 25000 növ flora və 2000 balıq növü ilə yanaşı.

Peru cəngəlliyində bir ağacda 5000-dən çox müxtəlif növ həşəratın aşkar edildiyini təsəvvür edə bilərsinizmi? İnanılmaz səslənə bilər, amma bu, təbiətin və Perunun sehidir. Peru ətrafında səyahət etmək qərarına gəldikdə, Peruda ekoturizmin yaxşı tanındığını və tez-tez ziyarət edildiyini başa düşəcəksiniz; Hər şeydən əvvəl landşaftın, flora və faunanın, coğrafiyanın, yerli icmaların və onun baş verdiyi yerlərə xas olan hər şeyin qorunmasını təmin etdiyi üçün.

Manu Milli Parkı 1977-ci ildə Madre de Dios və Kusko bölgələrinin ərazisində təşkil edilmişdir. Manu Milli Parkı flora və faunanın biomüxtəlifliyi baxımından planetin ən mühüm bölgələrindən birini qoruyur. Ərazisini hündürlüyü dəniz səviyyəsindən 4000 m-dən çox olan soyuq dağlıq ərazilər, sıx Amazoniya meşələri, mürəkkəb çaylar sistemi olan çoxlu kiçik axınlar və dərələr keçir. Bütün bunların sayəsində parkda praktiki olaraq insanlardan asılı olmayan müxtəlif ekosistemlər mövcuddur. Manu çoxlu sayda flora və fauna növlərinə ev sahibliyi edir. Ərazisində 15 mindən çox bitki növü, 160 növ məməlilər, 140-a yaxın suda-quruda yaşayanlar, 50 növ ilanlar, 40 növ kərtənkəllər, 6 növ tısbağa və alligatorlar və 2103 növ balıq bitir. İri məməlilərə yaquar, qara pələng, tapir, Cənubi Amerika maralı, nəhəng su samuru, kapibara, hörümçək meymunu və kapuçin meymunu daxildir. Park həm də çoxlu sayda həşəratların evidir. Burada 1300-dən çox kəpənək, 136 növ cırcırma və 650-dən çox

böcək növü qeydə alınmışdır. Milli parkda minə yaxın quş növü yaşayır (dünyadakı bütün quş növlərinin onda birindən çoxu və Rusiyadakından təxminən 1,5 dəfə çoxdur). 1982-ci ildə Ted Parker və Skott Robinson burada avtomatik maşinlardan istifadə etmədən bir gündə görülən ən çox quş növünə görə dünya rekordu qoydular. Manu qoruğundakı Koça Kaçuda bir gündə 331 quş növünü saydılar.

Maçu Piçu ziyarətgahı. Machu Picchu, hər il xeyli sayda ziyarətçi cəlb edən Perunun ən məşhur turistik məkanıdır. Buludların üstündəki möhtəşəm və hündür yerləşməsi onun nəhəng daş divarlarını, qədim məbədlərini və Urubamba çayına və ətrafdakı And dağlarına baxan yaşıl terraslarını əsasən toxunulmaz qalmasına imkan verir. Ancaq eyni zamanda, İnka cığırında çoxlu sayda səyahətçi keçidləri var. Bu səbəbdən Peru hökuməti ərazidə sıx qorunma və mühafizə işləri aparır. Hal-hazırda, Machu Picchu-ya giriş yüksək nəzarətli məhdudiyyətlərə malikdir. Üstəlik, İnka qalası bizim bütün hörmət və diqqətimizə layiq olan müstəsna sayda təbii növlərə ev sahibliyi edir. Cənubi Amerikanın ən yaxşı 10 attraksionunda birinci yeri haqlı olaraq əfsanə və miflərlə örtülmüş dumanlı Maçu-Pikçu şəhəri və ya Keçua hindi dilində Köhnə Dağ tutur. Hər kəsin görmək arzusunda olduğu, gənclik illərində keçmişin əsrarəngiz sivilizasiyaları haqqında nəfəs kəsən hekayələrdən ürəyi sıxılan sirli xarabalıqlar. Machu Picchu iki sektordan ibarətdir - şəhər və kənd təsərrüfatı. Şəhərdə bu yerin əsas görməli yerləri Üç Pəncərə Məbədi, Günəş Daşı və cilalanmış qranitdən hazırlanmış zadəganlar evidir. Bu şəhər Perunun qədim tarixinin canlı simvoludur. Maçu Pikçu Cənubi Amerikanın başqa bir cazibə mərkəzi olan Kusco şəhərindən 80 kilometr şimal-qərbdə, Urubamba əyalətində dəniz səviyyəsindən 2430 metr yüksəklikdə dağ silsiləsində yerləşən 15-ci əsrə aid şəhərdir.

Titicaca gölü, Peru və Boliviya arasındakı sərhəddə yerləşən dünyanın ən yüksək naviqasiya gölüdür. Onun kristal təmiz suları və ətraf mənzərələri onu ekoturizm üçün heyranamiz bir məkana çevirir. Burada ekoloji cəhətdən təmiz yaşayış yerlərində qalmaq və ətraf mühitə və yerli icmalara hörmət edən fəaliyyətlərdə iştirak

etmək mümkündür. Totora qamışlarından hazırlanmış adalarda yerli əhalinin yaşadığı Uros Üzən Adalarını və ənənəvi tekstil sənəti və icma əsaslı turizmi ilə tanınan Taquile adasını ziyarət əsas ekoturizm atraksiyonlarındanır.

Çilidə ekoturizmin inkişafı

Çili dünyanın hər yerindən səyahətçilərin gəldiyi inkişaf etmiş Cənubi Amerika ölkəsidir. Unikal təbiət mənzərəsi, əzəmətli And dağları, qeyzərlər və termal bulaqlar, inkişaf etmiş gəzinti və velosiped marşrutları ilə birləşərək, demək olar ki, bütün iqlim qurşaqlarını və təbii ərazilərini görmək üçün nadir fürsətdən istifadə edən ekoloji və idman turizmi həvəskarlarını buraya cəlb edir.

Çilidə siz qədim hind sivilizasiyasına toxuna, Cənubi Amerikanın müstəmləkə keçmişi haqqında öyrənə, okean sularında üzə və termal bulaqlara qərq ola bilərsiniz. Siz dünyanın ən sirli yerlərindən birinə - Pasxa adasına baş çəkə və elm adamlarının hələ də sirri üzərində mübarizə apardıqları qədim Moai heykəllərini öz gözlərinizlə görə bilərsiniz. Çilinin inkişaf etmiş turizm infrastrukturu görməli yerlərə bağlıdır, burada səyahət təkə maraqlı deyil, həm də təhlükəsizdir.

Çilidə ispan dilində danışılır, lakin yerli ləhcə Kastiliya ləhcəsindən çox fərqlidir. Təcrübəsi olmayan bir əcnəbi üçün hətta ispan dilini yaxşı bilsə də Çili dilində nitq söyləmək çətindir, çünki yerli sakinlər tez-tez jarqondan istifadə edir və hindlilərdən və almanlardan çox şey götürürlər. Ümumi əhali ingilis dilini əsas səviyyədə bilir, lakin turizm obyektlərinin işçiləri ilə ünsiyyət qurarkən adətən ünsiyyət problemləri yaranmır.

Çili planetin ən maraqlı təbii mənzərələrindən birinə malikdir. Ölkə geoloqların gənc dağlar hesab etdiyi And dağlarının qırıqlarında yerləşir. Ölkənin bütün ərazisi qeyzərlər və isti bulaqlar olan aktiv vulkanlarla örtülmüşdür. Şimalda unikal flora və faunaya malik Altiplano yaylası, şərq hissəsini yüksək dağlar tutur.

Çilidə turizm coğrafi ərazilərə bölünür. Milli parklar, qoruqlar və təbiət abidələri şəklində təxminən 14,5 milyon hektar ərazi dövlət mühafizəsi altındadır ki, bu da Çili ərazisinin 20%-ni təşkil edir. 2011-ci ildə turistlərin əsas payı (59,3%) sərhədyanı ölkələrdən, 17,3%-i Cənubi Amerikanın digər ölkələrindən, 11,9%-i Avropadan, 8%-i Şimali Amerikadan gəlib. 2012-ci ildə ölkəyə 3,5 milyon turist gəlib və artım demək olar ki, 13% təşkil edib.

Sahil boyu planetin ən quraq yerlərindən biri olan Atakama səhrası uzanır. Ancaq buradakı təbiəti daşların, qaynayan geyzerlərin və duz yataqlarının bolluğuna görə çətin ki, darıxdırıcı adlandırmaq olar. Ölkənin mərkəzi hissəsini mənzərəli meşə adaları və çoxlu sayda göllər olan yaşıl düzənliklər tutur. Cənubda təsir edici mənzərələri olan Pataqoniya bölgəsi yerləşir, Çilinin ən cənub hissəsi isə demək olar ki, Antarktidadır.

Ölkənin iqlimi onun coğrafi mövqeyi ilə müəyyən edilir. Şilidən cənuba qədər Çili 4,63 min km uzanır, ən geniş hissəsində isə xarici sərhədlər arasındakı məsafə 430 km-dən çox deyil. Bütün iqlim qurşaqları burada təmsil olunur və Pataqoniyada bir gündə bütün dörd fəslə görə bilərsiniz. Mərkəzdə, La Serenadan cənubda, iqlim Aralıq dənizinə bənzəyir və şimalda, hətta yayda, temperatur nadir hallarda $+15^{\circ}\text{C}$ -dən yuxarı qalxır.

Çilililərin böyük əksəriyyəti katoliklərdir və kilsə ictimai rəyə ciddi təsir göstərir. Möminlərin ikinci ən böyük qrupu protestantlardır, üçüncüsü yəhudilərdir.

Çili mədəniyyəti Avropanın hər yerindən buraya səyahət edən çoxlu sayda mühacirin təsiri altında formalaşmışdır. İspan milli motivləri ən güclü şəkildə hissə olunur, baxmayaraq ki, almanlar, ingilislər və hətta xorvatlar mədəniyyət koduna əhəmiyyətli töhfə vermişlər. Mapuçə və Aymara hindu tayfalarının sənəti ayrıca bir yer tutur.

Çilidə yay dekabrda fevral ayına qədər davam edir. Bu dövrdə burada hava ən isti olur və su rahat bir temperatura qədər isinir. Bir çox cənub bölgələrinə yalnız yay

aylarında getmək olar, ona görə də turist axını çox yüksəkdir. Şimalda, bu zaman Boliviya qışı deyilən güclü yağışlarla başlayır və Altiplanonun yollarını yuyur. Noyabr və ya mart aylarında Pataqoniyaya çox adam gəlir. Bu zaman turizm infrastrukturu işləyir, qiymətlər aşağıdır, o qədər də çox adam yoxdur. İyul ayında cənubda demək olar ki, bütün obyektlər bağlanır.

Çili dövləti Sakit okeanın sahilində yerləşir. Burada çoxlu sayda laqunlarda möhtəşəm çimərlikləri olan kurort şəhərləri vardır. Çoxlu sayda park və bağçalarına görə “bağ şəhəri” kimi tanınan Santyaqonun yaxınlığında ən məşhur Viña del-Mar kurortu yerləşir. Kurortun sahil suları aşağı temperatur səbəbindən çimərlik üçün əlverişli deyildir. Burada istirahət etməyin ən yaxşı yolu çimərlik ərazisində günəşdə qaralmaqdır. Bundan əlavə, kurort hər il fevral ayının üçüncü həftəsində reallaşan və 5 gün davam edən səs-küylü musiqi festivalı ilə tanınır.

Çilinin şimalında, Peru ilə sərhəddə, dərin dənizi balıq ovu üçün ideal yer olan başqa bir kurort Arika yerləşir. Burada suyun temperaturu yayda təxminən 23°C olduğu üçün istirahət və çimmək əlverişlidir. Arıqadan başqa, ölkənin şimal hissəsindəki La Serna və İquiki Pasxa adasının ağ qumlu çimərliyində Anaken, Xuan Fernandes arxipelaqının Arenal çimərliyində Plava kurortlarında dincəlmək mümkündür.

Çili ərazisi And dağlarının meydana gəlməsi ilə nəticələnən iki plitənin toqquşduğu bölgədir. Bu, təkcə zəlzələlərin deyil, vulkan püskürmələrinin də olduğu təhlükəli, seysmik ərazidir. Ümumi vulkanların sayı təxminən 6000-dir. Çilidə Lauka Milli Parkında, dünyanın ən yüksək aktiv vulkanı olan Uallatiri (6064 m) yerləşir. 1825-ci ildən bu vulkan 4 dəfə ayılmış və son püskürməsi 1985-ci ildə baş vermişdir. Ölkədəki ən yüksək nöqtə də Qərb yarımkürəsində ikinci ən yüksək zirvə olan Oyos del Salado (6893 m) vulkanıdır. Turistlər üçün təhlükəli olmayan vulkanlar üzərində ekskursiyalar təşkil olunur ki, onlar da Milli Parklarda çalışan təcrübəli vulkanoloq bələdçilər tərəfindən aparılır.

Ölkənin cənubunda yerləşən Los Laqos ərazisi tektonik proseslər nəticəsində yaranmış göllər bölgəsidir. Üzmək üçün suyu sərin olan bu göllər balıqla zəngindir. Əsasən Lianquie və Villarika göllərində istirahət edirlər. Villarika eyni adlı vulkanın yamacında yerləşir. Dəbli Pukon kurortunda əsasən varlı insanlar istirahət edirlər ki, buna da səbəb ərazidə ən yaxşı Avropa kurortlarında olduğu kimi inkişaf etmiş infrastrukturun yaradılmasıdır.

Çili ərazisində And dağlarının zirvələri daima qarla örtülüdür. Bura iyundan oktyabr ayına qədərki mövsüm ərzində xizək sürmək üçün əla yerdir və yerli kurortlarda turistlərin tətlini maraqlı keçirmələri üçün hər cür şərait vardır.

Boliviya da ekoturizmin inkişafı

Boliviya Cənubi Amerikanın mərkəzi hissəsində yerləşir. Şimalda və şimal-şərqdə İspaniya, cənub-şərqdə Paraqvay, cənubda Argentina, cənub-qərbdə və qərbdə Çili və Peru ilə həmsərhəddir. Ölkənin Atlantik okeanına - Paraqvay çayı boyunca çıxışı var. Boliviyanın ən yüksək nöqtəsi sönmüş Sajama vulkanıdır (6542 m). Boliviyanın təbiəti çoxlu landşaft zonaları ilə seçilir. Ölkənin qərb yüksəklikləri, o cümlədən Altiplano yaylası And dağlarında yerləşir. Şərqi alçaq düzənliklər yağış meşələrində və Çakoda yerləşir. Boliviya və Perunun sərhədində Cənubi Amerikanın ən böyük şirin su ehtiyatı Titicaca gölü yerləşir. Boliviya həm də Uyuni şəhərinin yaxınlığında yerləşən dünyanın ən böyük duz bataqlığı ilə tanınır.

Boliviyanın rəsmi adı Boliviya Çoxmillətli Dövlətidir. Rəsmi dillərin sayına görə dünyada birinci yerdədir. 2009-cu il Konstitusiyasına görə, onların sayı 37- dir. Əhalinin 50 faizindən çoxu ispan, qalanları hind dillərində danışır. Ən çox yayılmışlar Quechua və Aymaradır. Ölkənin ərazi-inzibati bölgüsünə kantonlara bölünmüş 9 departament və 112 əyalət daxildir.

Sucre Boliviyanın konstitusiya paytaxtıdır, lakin əsas dövlət qurumları La Pazda yerləşir. Alovlu qırmızı damları olan qar kimi ağ binalar çoxdur, buna görə də onu tez-

tez "ağ şəhər" adlandırırlar. Memarlığın dünyada analoqu yoxdur. 1991-ci ildə şəhərin köhnə, tarixi hissəsi YUNESKO-nun Ümumdünya İrs Siyahısına daxil edilib. Boliviyanın digər şəhərləri ilə müqayisədə təmizliyi və qeyri-adi memarlıq gözəlliyi ilə turistləri heyran edir. Əsas meydanda 19-cu əsrin sonlarında barokko üslubunda tikilmiş Hökumət Sarayı yerləşir. Bu gün burada Chuquisaca Departamentinin prefektura binası yerləşir. Daha tənha sevgililər füsunkar küçələri ilə ətrafı gəzə və səkkizbucaqlı qüllələri, tağlı eyvanı və hündür günbəzli minarəsi olan milli sərvət olan La Qlorieta qəsri ziyarət edə bilərlər. Hətta şəhərdə bir neçə tarixi, etnoqrafiya və folklor və hərbi maraqlı muzeylər var.

La Paz (Nuestra Señora de La Paz) ölkənin faktiki paytaxtıdır, çünki Boliviya prezidentinin və hökumətinin iqamətgahları burada yerləşir və o, həm də dünyanın ən yüksək dağ paytaxtı statusuna malikdir. Milyonlarla il əvvəl bu yerdə, 3600 metr yüksəklikdə nəhəng bir vulkanın krateri var idi. O vaxtdan indiyədək salamat qalmış dağlıq relyef şəhərə özünəməxsus xüsusiyyət verir: o, böyük bir qaba bənzəyir, onun içində yuxarıdan şəhərə yollar "axır", oradan isə aşağı "axır". La Pazı ziyarət edə bilərsinizə özünüzlə isti paltar gətirməyi unutmayın, çünki havanın orta illik temperaturu $+7^{\circ}\text{C}$ ilə $+11^{\circ}\text{C}$ arasında, iyulda isə hətta $+4^{\circ}\text{C}$ arasında dəyişir.

Uyuni şəhəri Boliviyanın cənub-qərbində, Altiplanonun dağlararası yaylasında yerləşir. Bir vaxtlar mühüm nəqliyyat mərkəzi və mədəni mərkəzi idi. İndi onun məqsədi çoxsaylı turistləri yerləşdirmək və təmin etməkdir. Onlar buraya əsasən yerli cazibə mərkəzi - Salar de Uyuni duz bataqlığını, ondan əlavə, burada minlərlə kaktusun bitdiyi İncahuasi adasını görmək üçün gəlirlər. O, sonsuz duzlu gölün ortasında yerləşir. Həm də Sol de Magnana vadisində geyzerlərin əsl şousuna baxmaq turistləri cəlb edən əsas atraksionlardandır. Buradakı su sütunlarının hündürlüyü 100 metrə çata bilər. Turistlər burada yaşayan gözəl çəhrayı flaminqolara məhəl qoymurlar. Bununla belə, Uyuni özü səyahətçiləri burada bir müddət qalmağa və qərbi xatırladan geniş küçələri ilə gəzməyə

və parovoz qəbiristanlığını ziyarət etməyə dəvət edir. Bir vaxtlar bu paslanmış vaqonlar tonlarla gümüş daşıyırdı.

Boliviya, xarici turistlər arasında heç vaxt məşhur olmayıb. Boliviyanın dənizə çıxışı olmasa da, bu Cənubi Amerika ölkəsində turizm sənayesinin inkişafı üçün hər cür şərait mövcuddur. Boliviya ispan müstəmləkə dövrünün bir çox abidəsi, qədim İnk sivilizasiyası ilə əlaqəli yerlər vardır. Ölkə əhalisinin əksəriyyətini təşkil edən Keçua və Aymaralar, müasir Boliviya hindularının fərqli mədəniyyəti də turistləri maraqlandıra bilər.

Boliviyanın iqtisadi geriliyi və son vaxtlara qədər yaşanan qeyri-sabit siyasi vəziyyət, ölkənin nəinki regional turizm liderləri Braziliya və Venesuela, eyni zamanda Argentina, Çili, Peru və Ekvador ilə rəqabət aparmasına imkan vermədi. XX əsrin 90-cı illərinin əvvəllərindən etibarən Boliviyaadakı vəziyyət tədricən sabitləşməyə başladı, iqtisadiyyat bir qədər yaxşılaşdı, Boliviya hakimiyyəti beynəlxalq turizmin köməyi ilə iqtisadi cəhətdən inkişaf etməyə başladı.

Boliviyanın xarici ticarət və investisiya naziri Xorxe Kresponun sözlərinə görə, bu məsələ üzrə dövlət proqramının əsas prinsiplərinə mütəxəssislər yetişdirmək və infrastrukturaya investisiya qoymaqla turizmin inkişafı üçün şəraiti yaxşılaşdırmaq aiddir.

Mövzu 17. Laplat ölkələrində - Uruqvay və Paraqvayda ekoturizmin inkişafı

Paraqvayda ekoturizmin inkişafı

Paraqvay Cənubi Amerikada yerləşir və Boliviya, Braziliya və Argentina ilə həmsərhəddir. Dövlətin rəsmi adı Paraqvay Respublikasıdır. Ölkənin dənizə çıxışı yoxdur. Yerləşdiyi yerə görə Paraqvay tez-tez "Amerikanın ürəyi" adlandırılır. Paraqvay 1811-ci il mayın 15-də İspaniyadan müstəqillik qazandı. Ölkə 16-cı əsrdən, yeni ispanların ölkə ərazisini işğal etdiyi vaxtdan İspaniyanın müstəmləkəsi sayılırdı və

o vaxta qədər burada Quarani hinduları yaşayırdı. Bu gün Paraqvay prezident respublikasıdır. Burada 6 milyondan çox insan yaşayır, onların əksəriyyəti mestizosdur (təxminən 95%). Şəhərlərdə ölkə əhalisinin təxminən 60%-i yaşayır. Əhalinin demək olar ki, 90%-i katolikliyi, 6%-i islamı təbliğ edir, əhalinin 1%-i özünü ateist hesab edir. Paraqvayın iki rəsmi dili var: İspan və Quarani. Ölkə sakinlərinin təxminən yarısı iki dildə eyni dərəcədə səlis danışır, 7%-i yalnız ispan dilində, 40%-i quarani dilində danışır. Burada alman və portuqal dillərindən də geniş istifadə olunur. Əhalinin savadlılığı 94 faizə yaxındır. Ölkənin ən böyük şəhərləri arasında Asunsion (paytaxt) və Ciudad del Este seçilir. İnzibati bölgüyə gəlincə, Paraqvay 18 departamentdən və ya rayondan ibarətdir, ən böyüyü Alto Paraqvay rayonudur (80 min km²-dən çox).

Ölkə adını aldığı çay olan Paraqvay çayı ilə bölünür. Onun qərbində ölkə ərazisinin təxminən 60%-ni tutan Qran Çakonun səhra bölgəsi yerləşir. Bərəkətli torpaqlar və onlarda bitən subtropik meşələr Paraqvayın şərqində yerləşir. Ölkənin bu hissəsi düzənlik ərazidir. Paraqvayın heyvanlar aləminə gəlincə, qoruqlarda nadir pişik növlərinə rast gəlmək olar, məsələn, puma, yaquar və ocelot. Burada 600-dən çox quş, 200-dən çox məməlilər, suda-quruda yaşayanlar və balıqlar yaşayır.

Paraqvayın zəngin tarixə malik olmasına baxmayaraq, onun görməli yerləri hələ də az öyrənilmişdir və onların sayı azdır. Ölkənin qeyri-rəsmi adlarından biri “Cənubi Amerikanın boş guşəsi” kimi səslənir. Hətta qonşu ölkələr də Paraqvayın mədəni irsi haqqında yaxşı məlumatlı deyillər.

Bioloji müxtəlifliyinə görə Paraqvay ekoturizm üçün cəlbedici bir yerdir . Turistlər xüsusilə təbiət mənzərəsini və quşları seyr etməyə gəlirlər. Paraqvayda nəslə kəsilməkdə olan bir çox növ də daxil olmaqla 13000 bitki növü qeydə alınıb. Meşələrin qırılması Paraqvayın biomüxtəlifliyi üçün əhəmiyyətli təhlükədir. Lapacho rosado Paraqvayın milli ağacıdır. Paraqvayda 13000 heyvan növü qeydə alınıb, o cümlədən bir çox təhlükə altında olan növlər üçün getdikcə daha populyar bir yerdir . Asuncion və şərq Paraqvay çoxlu müasir şəhərlər və rahatlıqlar təmin etsə də , Paraqvayda Chaco kimi tanınan ərazi ekoloji resurslar, yerli mədəniyyət və kənd

təsərrüfatı ilə zəngindir. Paraqvaydakı Çako Cənubi Amerikanın " **Qran Çako** " kimi tanınan daha böyük çəmənlik bölgəsinin bir hissəsidir. Gran Chaco Cənubi Amerikanın ən böyük quru meşəsidir və Amazon Yağış Meşəsinin birbaşa nəticəsidir .

Paraqvaydakı Chaco nəhəngdir - əslində, ölkənin təxminən 60% -ni əsasən qərb və şimalda əhatə edir. Paraqvaylıların 10%-dən bir qədər çoxu Çakoda yaşayır. Bunların əksəriyyəti fermerlər və mal-qara çobanlarıdır, baxmayaraq ki, təxminən 30% hələ də min illər boyu yaşadıkları həyat tərzini tətbiq edən yerli yerlilərdir.

Paraqvayın Çakosu hər il Chaco torpaqlarında hökmranlıq edən kolluqları, savannaları və nəm bataqlıqları qorumaq üçün çalışan Təbiət Konservatoriyası tərəfindən qorunur. Paraqvayın Chaco iki əsas vəhşi təbiət qoruğuna malikdir: **Medanos Milli Parkı** və **Defensores del Çako Milli Parkı** . Hər ikisi də bir çox turistin görmək üçün dünya üzrə səyahət etdiyi məməlilər və bitki növlərini ehtiva edir. koturist üçün Chaco çox nadir vəhşi təbiəti görmək imkanı verir.

Defensores del Chaco Milli Parkı Paraqvayın ən böyük qorunan ərazisidir . Sahəsi 720.000 hektardır. 6 avqust 1975-ci il tarixli 16.806 sayılı fərmanla yaradılmışdır. Park geniş düzənliyi əhatə edir və bitki örtüyü ağ quebracho, palo santo, samuù, alçaq meşələr, tikanlı kollar və müxtəlif növ kaktusları əhatə edir. Yaquar , puma , tirikka (Cefroyun pişiyi) və yaquarundi , müxtəlif növ armadillos , Ka'i mirikina (meymun), ka'i pyhare (Azaranın gecə meymunu), taqua kimi iri məməlilər üçün əla ərazidir. Chacoan pekari) və mboreví (Cənubi Amerika tapiri). Parka Çakoda unikal geoloji formasiya olan Cerro Leon daxildir. Təxminən 40 km diametrə malikdir və ardıcıl təpələrdən ibarətdir.

Chaco'nun Boquerón bölgəsi rus mennonit icmalarının evidir. Boqueronda, əsasən Fernheim, Menno və Filadelfiyanın Rus Mennonit icmalarının yaxınlığında təxminən 45.000 Paraqvaylı yaşayır. Bu ərazidəki kənd təsərrüfatı fermerləri uğurlarını Mennonit icmalarına görə Paraqvayın əksəriyyəti üçün mal-qara əti və süd istehsal

edirlər. Menonit icmaları ziyarətçilər üçün açıqdır və onlarla əlaqələri paylaşan yerli yerli əhalini ziyarət etmək üçün yaxşı bir yoldur.

Rio Negro Milli Parkı 1998-ci ildə 30.000 ha orijinal ərazi ilə yaradılmış, 2004-cü ildə 123.789 ha-ya qədər genişləndirilmişdir. Pantanal və Rütubətli Çakonun tipik ekosistemlərini qoruyur . Daimi olaraq su basan bir çox ərazi və Karanda'y xurma ağacları var . O , 1995-ci ildə Beynəlxalq Əhəmiyyətli Su-bataqlıqlar haqqında Konvensiya ilə Ramsar ərazisi elan edilib , çünki o, köçəri quşların, eləcə də həm heyvan, həm də bitki kimi digər su-bataqlıq növlərinin yaşayış yeri hesab olunurdu. Heyvanlara yaquar, vəhşi tutuquşular, pantanal maralları, lobo və yakarlar daxildir. Hələ nə planı var, nə də turizm strukturu. Oraya çatmağın yolu Lagerenza-Bahia Negra yolu və ya Defensores del Chaco Milli Parkından keçir.

Uruqvayda ekoturizmin inkişafı

Uruqvay dünya xəbərlərində demək olar ki, heç vaxt görünmür - sözün yaxşı mənasında demək olar ki, heç nə baş vermir. Lakin bura Cənubi Amerika qitəsinin ən inkişaf etmiş ölkələrindən biridir və yaşayış və istirahət üçün çox rahat hesab olunur. Uruqvayda az sayda tarixi abidə var, lakin çimərlik kurortları qitənin ən yaxşılarından biridir. İnsanlar Uruqvaya qəşəng çimərliklər, qonaqpərvər və sakit atmosfer, ləzzətli steyklər və demək olar ki, bütün il boyu burada keçirilən bayramlar üçün gəlirlər.

Uruqvay, tarixi üzüm bağlarından tutmuş sehrli şəhərlərə, ağ qumlu çimərliklərə qədər çox şey təklif edən çox vaxt diqqətdən kənarda qalan bir incidir. Uruqvay Latın Amerikasının ikinci ən kiçik ölkəsidir, buna baxmayaraq, demokratiya, sülh, korrupsiyanın olmaması, yaşayış keyfiyyəti, mətbuat azadlığı, orta sinifin ölçüsü, rifah və təhlükəsizlik baxımından birinci yerdədir. O, daraqlı yun, düyü, soya, dondurulmuş mal əti, səməni və südün mühüm global ixracatçısıdır. Uruqvayın elektrik enerjisinin təxminən 95%-i bərpa olunan enerjiden əldə edilir və bu təkamül hökumətin maliyyələşdirməsi olmadan on ildən az vaxt aparıb. Ölkə elektrik enerjisi xərclərini azaltmağa və karbon izlərini kəskin şəkildə azaltmağa müvəffəq oldu. Elektrik

enerjisinin böyük hissəsi su elektrik qurğularından və külək parklarından əldə edilir. Uruqvay artıq elektrik enerjisini idxal etməyə ehtiyac duymur. O, təhlükəsiz içməli suya və adekvat kanalizasiyaya çıxış üçün demək olar ki, universal əhatəyə nail olmuşdur. Su xidmətinin keyfiyyəti yaxşı hesab olunur, Uruqvayda demək olar ki, bütün ərazilər davamlı olaraq dezinfeksiya edilmiş su alır. Milli kommunal xidmətlər tərəfindən toplanan tullantı sularının təxminən 70%-i təmizlənir. Uruqvay həm də çimərliklər, qum təpələri, yuxulu balıqçı kəndləri, pinqvinlər, dəniz şirləri və kəşf ediləcək balinalar, müstəmləkə şəhərləri, klassik iş haciendaları və tarixi üzüm bağları ilə qonaqpərvər bir yerdir.

“İqtisadi, ekoloji və sosial-mədəni cəhətdən dayanıqlı turizm modelinə” yönəlmiş Milli Davamlı Turizm Planı yaratmaqla yanaşı, ölkə 2015-ci ildə dayanıqlı turizm prinsiplərini rəhbər tutaraq turizmin inkişafı üçün aydın çərçivələr yaradan Turizm Qanununu da qəbul etmişdir. Planın ilkin mərhələlərində turizm infrastrukturunun genişləndirilməsi prioritet olsa da, hazırda ölkə düzgün planlaşdırılan və idarə olunan turizmin sosial və iqtisadi faydalarının müəyyən edilməsini və geniş şəkildə yayılmasını təmin etməyə yönəlib.

Dayanıqlı turizmin ən yaxşı təcrübələri haqqında anlayışı və məlumatlılığı artırmaq üçün dövlət, QHT-lər, özəl sektor və icmalar da daxil olmaqla bir çox maraqlı tərəflərlə milli səviyyədə təyinat idarəçiliyinin planlaşdırılması aparılır.

Cənubi Amerikanın ikinci ən kiçik ölkəsi qonşuları tərəfindən ölçüsünə görə cırıtdan ola bilər, lakin o, yunundan mal ətinə, şəraba qədər kənd təsərrüfatı ənənələrini mənimsəyərək, sakitcə dinc, demokratik, firavan və uzaqgörən bir cəmiyyət yaratmağa diqqət yetirdi; təmiz çimərliklərdən (pingvinlər, dəniz şirləri və balinaları seyr etmək də daxil olmaqla) yaşıl quruya qədər təbii irsinin qorunması; və mütərəqqi yüksək enerjili şəhər paytaxtı Montevideonu qeyd edir. Xüsusilə Uruqvay çayı boyunca dayanıqlı turizmin inkişafının təşviqinə yeni vurğu ilə bu dinamik ölkə böyük səyahət məkanı kimi uzunmüddətli gələcəyinə diqqət yetirir.

Xose İqnasio kəndi (Jose Ignacio). Uruqvay Atlantika sahillərində turistlərin qaynar nöqtəsinə çevrilmiş keçmiş yuxulu balıqçı kəndi Xose İqnasio paytaxt Montevideodan təxminən 3 saatlıq məsafədə yerləşir. Bu kiçik şəhər özünün simvolik mayakları, uzun qumlu çimərlikləri, ağ rəngli kottecləri və bir neçə gözəl restoranı ilə tanınır.

Uruqvayın şərq sahilində yerləşən Xose İqnasio asanlıqla açıqca ilə səhv salına bilən mənzərəli bir kənddir. Füsunkar küçələri, təmiz çimərlikləri və rahat atmosferi ilə bu gizli inci, əmin-amanlıq və təbii gözəllik axtaran turistlər üçün məşhur məkana çevrilib. Bu gün Xose İqnasio istirahət edənlər üçün dəbli yer kimi tanınsa da, onun tarixi 19-cu əsrə gedib çıxır. Əvvəlcə kiçik bir balıqçı kəndi, illər ərzində ənənəni müasirliklə mükəmməl birləşdirən bir yerə çevrildi. Kənd bu ərazidə məskunlaşan və kiçik balıqçılıq icması quran ispan dənizçi Xose İqnasionun şərəfinə adlandırılmışdır. José Ignacioya heç bir səfər onun heyranəmiz çimərliklərində vaxt keçirmədən tamamlanmaz. Təmiz ağ qumları və büllur təmiz suları ilə çimərliklər sakit və dolğun bir qaçış təklif edir. Playa Brava, yuvarlanan dalgaları və sərt gözəlliyi ilə məşhur olan kəndin əsas çimərliyidir. İstirahət etmək və günəşi islatmaq istəyən sörfçülər və çimərlik həvəskarları üçün sevimli yerdir. Digər tərəfdən, Playa Mansa, ailələr və sakit üzgüçülük təcrübəsi axtaranlar üçün mükəmməl olan daha sakit mühit təklif edir.

Uruqvayın əsas təbii sərvətləri fauna və flora, torpaqdan istifadə, mədənçixarma və hidroenergetikadır. Uruqvay adambaşına düşən təbii sərvət sərvətinə görə dünyada 50-ci yerdədir. Uruqvay ərazisinin florasına təsir edən əsas biocoğrafi bölgələr Pampas, Parana və Çakenyadır. Uruqvayın dəniz ərazisi Rio de la Plata və ona bitişik şelfdən ibarətdir və ekosistemləri Braziliya və Argentina ilə bölüşür.

Uruqvayda qarğalar arasında məşhur olan çoxlu otlu sahələr var və onlar ölkənin böyük bir hissəsini təşkil edir. Onun geniş ərazilərində tapılan ən çox yayılmış ağaclar quebracho, söyüdlər, xurma və nəslə kəsilməkdə olan guaiac ağacıdır. Yaz və yay aylarında burada mimoza və qan-qırmızı verbena çiçək açır, armadillosları dağlara

yaxın görmək olar, sahilə yaxın su isə tısbağalar və qızılbalıqlarla doludur. Kiçik ərazisinə baxmayaraq, Uruqvayda meşələr və dağlar, çimərliklər və göllər, bağlar və parklar var. Uruqvayın şərq sahilləri bataqlıqlar və kristal təmiz laqunlar yeridir. Uruqvaylılar nəslini kəsilməkdə olan heyvan və bitki növlərini qoruyub saxlamağa çalışırlar, ona görə də ölkədə çoxlu təbiət qoruqları var. Uruqvayın Milli Parkları meşələrdən tutmuş möhtəşəm əldəyməmiş sahillərə qədər müxtəlif təbii landşaftlar təklif edir. Onlar yerli flora və faunanı qoruyur, ekoturizm və açıq havada istirahət üçün imkanlar yaradır. Baxımlı yollar və ziyarətçi xidmətləri ilə onlar ölkənin biomüxtəlifliyindən həzz almaq və öyrənmək üçün ideal yerlərdir.

İndigena Flora və Fauna Qoruğu Maldonado şəhərinin cənubunda yerləşir. Ərazisinə bataqlıqlar və meşələr daxildir və dəvəquşular, mehriban kapibaralar və digər heyvanlar, o cümlədən nəslini kəsilməkdə olan heyvanlar yaşayır. Qoruqda işləyən bələdçilər sizə bütün heyvanlar və bitkilər haqqında məlumat verməyə hazırdırlar.

Santa Teresa Milli Parkı Uruqvayın Rocha departamentində yerləşən təbii qoruqdur. Onun içərisində qüdrətli Santa Teresa qalası yerləşir. Bu park Atlantik okeanının sahilində, məşhur Punta del Diablo və La Coronilla kurortları arasında yerləşir. Digər milli parklardan fərqli olaraq, Santa Teresa Uruqvay Milli Ordusunun idarəsi altındadır və Mühafizə olunan Təbiətlərin Milli Sisteminin bir hissəsi deyil. Santa Teresa Milli Parkında tukanlar və tovuz quşları yaşayır və orada evkalipt ağacları bitir. Burada gəzmək, qaçmaq, piknik etmək və velosiped sürmək, çimərliklərdə və ya göllərin sahillərində dincəlmək olar. Sıx yaşıllıq və dəniz sahilinə yaxınlığı sayəsində park həmişə tərəvətli olur. Həmçinin Rochada, Valisas çayının və laqunun yaxınlığında, bir pokeweed meşəsi var. Ombu kimi də tanınan fitolakka ölkənin simvolu, yalnız Cənubi Amerikada bitən zəhərli yarpaqları olan ağacdır. Bu təbiətsevərlər üçün ziyarət etməyə dəyər bir yerdir, çünki burada ekzotik quşların və heyvanların əhatəsində mənzərənin gözəlliyindən, meşənin səssizliyindən həzz ala bilərsiniz.

"El Rosedal" Montevideoda gözəl qızılgüllərin və digər çiçəklərin bitdiyi fəvvarə ilə parkdır. Qışda və yazda onu ziyarət etmək yaxşıdır, çünki isti yayda çiçəklər solur. Yavaş gəzintilər üçün idealdır. Burada "Dərin quyu" kimi tərcümə edilə bilən Pozo Ondo ərazisi yerləşir. Şəlaləsi olan bu yer gəzinti və geologiya həvəskarlarını cəlb edir. Diqqətli olsanız, sıldırım qayalarda laquna enə bilərsiniz. Burada heç vaxt çox insan yoxdur, buna görə də Pozo Ondo təbiətlə tək qalmaq istəyənlər üçün uygundur. Buranı təmiz saxlamaq üçün maşınlara icazə verilmir. Yaxınlıqda quşlarla dolu bir meşə var. Bu şəlalələr təmiz suları üzərində körpünün atıldığı Queguay Grande çayının davamıdır. Fevral ayında isə burada avarçəkmə yarışları keçirilir.

Rio-de-Janeyroda **Pan de Açukar (Şəkər Çörəyi)** dağı haqqında çoxları eşitmişdir, lakin Uruqvayda eyni adlı dağın olduğunu az adam bilir. O, Piriápolisdə yerləşir və sadəcə olaraq yürüyüş və dağ həvəskarları üçün hazırlanmışdır. Onun hündürlüyü 430 metrdir. Maşınla dağa qalxa bilərsiniz, lakin bu marşrutu seçənlər alpinistlərin sıldırım yamaca və qayalara dırmaşarkən yaşadıkları hissləri yaşaya bilməyəcəklər. Yuxarıdan siz yaşıl kurort şəhərinin və dənizə axan La Plata çayının bir hissəsinin mənzərəsini seyr edə bilərsiniz.

Mövzu 18. Braziliyada ekoturizmin inkişafı

Çox böyük quru ərazisinə malik olan, lakin əhalisi bir o qədər az olan bir ölkə olan Braziliya müasir dünyada turistlər üçün əsas cəlbedici mərkəz olmuşdur. Təxminən 7400 km-lik sahil xətti və iki saat qurşağında yerləşən Braziliya tarixi və dini turizmdən tutmuş ekoloji və təbiət turizminə qədər bütün növ turistlərin turistik ehtiyaclarını ödəyə bilər. 2019-cu ildə Braziliya torpağına 65 milyondan çox turist gəlib. Bu rəqəm növbəti iki ildə Covid pandemiyası səbəbindən azaldı, lakin 2022-ci ildən bu rəqəmlər yenidən artmaqdadır.

Braziliyada turizm ölkənin müxtəlif regionlarının iqtisadiyyatı üçün böyüyən əsas sektordür. Ölkə 2010-cu ildə 5,1 milyon ziyarətçi qəbul edib, beynəlxalq turist

gəlişləri baxımından Cənubi Amerikada ikinci, Latin Amerikasında isə Meksika və Argentinadan sonra üçüncü yer olub

Ekoturizm. Braziliya Turizm Nazirliyi tərəfindən aşağıdakı prinsip müəyyən edilmişdir: “Ekoturizm ölkənin təbii və mədəni sərvətlərindən davamlı şəkildə istifadə edir, onların qorunub saxlanmasına töhfə verir və ümumi ekoloji maarifləndirmə yaradır, eyni zamanda yerli əhaliyə dəstək verir”. Buna görə də ekoturizm sakinlərə hörmət etmək və onlarla qarşılıqlı əlaqədə olmaq, səfər edilən bölgələrin iqtisadiyyatını inkişaf etdirmək və ətraf mühitə hörmət etmək, bilmək və qorumaq xüsusiyyətlərinə malikdir.

Təbiətlə uyğunlaşan fiziki fəaliyyət, son nəticədə gündəlik həyatın stresinin öhdəsindən gəlmək üçün lazım olan şeydir. Kanoə, at sürmə, suda gəzinti, trekkinq, akvаланq, vəhşi təbiəti müşahidə və daha çox kimi fəaliyyətlər ekoturizmin bir hissəsidir. Geniş sərhədləri daxilində Braziliya inanılmaz müxtəlif eko-turizm attraksionlarına malikdir: müxtəlif ekosistemlər, böyük səhra əraziləri, ürəkaçan mənzərələr, böyük və sistemləşdirilmiş milli parkın qorunma sistemi, şalalələr, çaylar, göllər və Pantanalda yerləşən bir çox müxtəlif macəra fəaliyyətləri təklif edən Bonito kimi yerlər, Braziliyanın geniş sahil xəttini əhatə edən gözəl çimərliklər. Braziliyanın illər boyu maliyyə və inzibati mübarizəsi səbəbindən ekoturizmin inkişafına yalnız 80-ci illərdə başlanmış və 1994-cü ildə Braziliyanın rəsmi ekoturizm təlimatları hazırlanmışdır. Bu gün Braziliyada 100-dən çox sırf təbiətə əsaslanan istiqamətlər var. Braziliya bir neçə səbəblərə görə ilkin ekoturizm məkanlarından biri kimi seçilir:

- **Biomüxtəliflik:** Braziliya qlobal miqyasda ən yüksək biomüxtəliflik dərəcəsinə malikdir və müxtəlif flora və fauna ilə tanış olmaq istəyən təbiət həvəskarlarını cəlb edir. Amazon yağış meşələri Braziliyanın quru hissəsinin 80%-ni əhatə edir və onu dünyanın ən böyük tropik meşəsinə çevirir. Canlı bitki örtüyü ilə bürünərək, uca ağaclar, sulu üzümlər və çoxlu bitki növləri var. Braziliyada zərif kolibri və əzəmətli tukanlardan tutmuş rəngli tutuquşulara, macawslara, su quşlarına və təsirli yırtıcı quşlara qədər 1600-dən çox növlə öyünən zəngin quş populyasiyası tapa bilərsiniz.

- Mühafizə olunan ərazilər: Braziliyanın quru hissəsinin əhəmiyyətli bir hissəsi gələcək nəsillər üçün unikal ekosistemlərinin qorunmasını təmin edən qorunan ərazilər kimi təyin edilmişdir. Braziliyada 2000-ci ildə istifadəyə verilmiş Təbiəti Mühafizə Vahidlərinin Milli Sistemi (SNUC) vasitəsilə federal, əyalət və bələdiyyə parklarının idarə edilməsinə strukturlaşdırılmış və vahid yanaşma mövcuddur.
- Təbii Möcüzələr: Əsrarəngiz Amazon Yağış Meşəsindən Atlantik Meşəsinə və Pantanala qədər Braziliya kəşfiyyat üçün çoxlu təbii mənzərələr təklif edir.
- Mədəni Müxtəliflik: Memarlığı, festivalları, musiqisi və mətbəxi ilə nümayiş etdirilən Braziliyanın canlı mədəni irsi eko-turizm təcrübəsini artırır.
- Davamlı Təcrübələr: Bonito kimi istiqamətlər turist axınını tənzimləmək və ətraf mühitə təsirləri minimuma endirmək üçün Turizm Vauçer sistemi də daxil olmaqla davamlı turizm idarəçiliyi strategiyalarını mənimsəmişlər.
- UNESCO Saytları: Braziliya universal dəyəri ilə tanınan və dünya irsinin bir hissəsi kimi qorunan çoxsaylı YUNESKO Təbii İrs Saytlarına malikdir.
- İcma faydaları: Braziliyada ekoturizm təşəbbüsləri biomüxtəlifliyin qorunması və ekosistemin qorunmasını təşviq etməklə yanaşı yerli icmaların iqtisadi rifahına töhfə verir.

Ekoturizm Braziliyanın heyranəmiz təbiət mənzərələrinin və zəngin biomüxtəlifliyin qorunmasında mühüm rol oynayır. Davamlı turizmə diqqət yetirməklə, ziyarətçilər ətraf mühitə minimal təsir göstərməklə milli parkların və YUNESKO-nun Dünya İrs Saytlarının gözəlliyindən həzz ala bilərlər. Bu yanaşma gələcək nəsillərin Amazon tropik meşələrindən Pantanal bataqlıq ərazilərinə qədər Braziliyanın unikal mühitlərini də yaşaya bilməsini təmin edərək, mühafizə səylərini dəstəkləyir. Məsuliyyətlə səyahət etmək yüngül iz buraxmaq deməkdir - dəyişmədən görmək, təsir etmədən araşdırmaq.

Braziliyada ekoturizm üçün uyğun kimi qəbul edilən bir sıra bölgələr var: 1) Amazoniya 2) Pantanal 3) Sahil xətti və Okean adaları 4) Savanna və Yayla 5) Atlantik Meşə və Dağ Bölgələri

Amazoniya. Amazonas ştatı təbii attraksionlarla və həsəd aparan qastronomiya ilə zəngindir. Braziliyada ən böyük ərazi və Amazon tropik meşəsinin ürəyidir, dünyanın ən böyük və ən müxtəlif tropik meşəsidir və İsveçrədə New 7 Wonders fondu tərəfindən təşkil edilən müsabiqədə Təbiətin Yeni 7 Möcüzəsindən biri seçilmişdir. Ştatın paytaxtı Manaus ətrafındakı cəngəllikdə turistlər üçün Amazonun flora və faunasından zövq almağın praktik yolunu təklif edən lojalar mövcuddur. Bu yerlərdə turistlər yuxudan oyanır və bölgədəki Uirapuru kimi 1300-dən çox quş növünün musiqisi ilə ovsunlanır. İki çayın qovuşması (qaranlıq suları ilə Neqro çayı və təmiz suyu ilə Solimões çayı) Manausun əsas turistik yerlərindən biri olan Suların Görüşü kimi tanınan bir fenomenə səbəb olur. Suların görüşü ərazisi Manaus şəhərində təklif olunan əsas turistik məkanlardan biridir və çəhrayı delfinlər, tucuxi kimi müxtəlif delfin növlərini görməyi vəd edir. Hər ilin iyun ayında Parintins şəhərində ənənəvi Boi Bumba populyar festivalı keçirilir ki, bu da bölgəyə çoxlu insanı cəlb edir. Amazonas Teatrı 1896-cı ildə açıldı və rezinin ən parlaq dövründə tikildi və dövlətin əsas mədəni bədii irsindən biri hesab olunmaqdadır. Teatrın tikintisində istifadə olunan materiallar Avropadan gətirilmişdi. Əsasən regional, milli və beynəlxalq sənət cazibələri ilə müxtəlif şoular təşkil edilməkdədir. Teatr 640 tamaşaçı tutumuna malikdir. Manaus şəhəri keçmiş İngilis binalarının yaxşı qorunmuş replikalarına malikdir. Bundan başqa Manaus şəhərində əsas turistik məkanlar bunlardır: Ədalət sarayı (Fransız memarlığı təsiri altında), Rio Negro Sarayı (Ştat hökumətinin keçmiş mərkəzi), Ponta Negra çimərliyi, Amazon Milli Tədqiqat İnstitutunun meşəsi (Botanika bağı və zooloji bağ hissələrindən ibarətdir), Hindu muzeyi, Amazon Təbiət Elmləri muzeyi, Liman muzeyi (tarixi əsərlərə malikdir), Şimal İnsanı muzeyi (yerli əhəlinin adət-ənənələri, həyat tərz, mədəniyyəti nümayiş etdirilir).

Amazonas əyalətində yerləşən əsas turistik məkanlardan biri Anavihanas Ekoloji stansiyasıdır. Bu ərazi dünyanın ən böyük çay arxipelaqıdır, o, 400-dən çox adadan, yüzlərlə göldən, çaydan, bitki və heyvan növləri ilə

zəngin igapo və iqarapelərdən (mövsümi olaraq su altında qalan ərazilərdən) ibarətdir. Neqro çayında yerləşən adalar qrupu bioloqlar, ekoloqlar və təbiət turizmi ilə məşğul olanlar üçün cənnətdir. Noyabrdan aprel ayına kimi Neqro çayının daşdığı zaman adaların yarısı su altında qalır və heyvanlar ən yüksək hissələrə sığınır. Sular aşağı düşəndə adalar 90 km-lik çimərlikləri açır və şəbəkə kimi bütün bölgəni kəsən kanallar yaradır. Jaú Milli Parkı 2,27 milyon hektar ərazisi ilə Cənubi Amerikanın ən böyük meşə qoruğu olan Anavilhanas yaxınlığında yerləşir və eyni zamanda Neqro çayı ilə yuyulur. Parantinlərin Folklor Festivalı Amazonas əyalətinə turistləri cəlb edən hadisələrdən biridir. İyun ayında bir neçə gün ərzində Parintins şəhərində keçirilən bu festival ölkənin şimalındakı ən böyük festival hesab olunur. Festivalda əsasən Amazon əfsanələrində yer alan mistik personajların canlandırılması ilə səhnələr nümayiş olunur.

Pantanal. Braziliyanın Mato Grosso və Mato Grosso do Sul əyalətləri (həmçinin Boliviya və Paraqvaya tökülür) boyunca uzanan Pantanal dünyanın ən böyük daxili bataqlıq ərazisidir. Amazon daha çox kredit qazansa da, Pantanalın açıq yerləri heyvanları Braziliyada təbii yaşayış yerlərində görmək üçün ən yaxşı imkanları təklif edir. Mato Grosso yaquarları müşahidə etmək istəyənlər üçün əsas məkan hesab olunur. Kuyaba çayı boyunca iyul-sentyabr aylarında - suyun səviyyəsi aşağı olanda böyük pişiklər çay sahillərində ovlanmaq və dincəlmək üçün sahilə çıxırlar. Bu zaman gündə ən azı üç yaquar görmək qeyri-adi hadisə hesab olunmur. Mato Grosso do Sul yaxşı büdcə seçimlərinə, eləcə də ənənəvi Pantaneiro mədəniyyətini daha çox görə biləcəyiniz mal-qara fermalarına malikdir. Böyük saman papaqları olan yerli kovboyların (peaos) terere (yerba mate və buz kimi soyuq su ilə hazırlanmış içki) içmələrinə, at və ya qatırda mal-qara sürməsinə və ya qısa taxta sapdan və təxminən 50 santimetr uzunluğunda olan Pantaneiro bıçağı ilə xurma yarpaqlarını və budaqlarını kəsməsini aydın müşahidə etmək mümkündür. Vəhşi təbiəti aşkar etmək üçün ən yaxşı vaxt quru qış mövsümüdür, təxminən iyun və ya iyuldan sentyabrın sonuna qədər. Bu zaman su çəkilir və heyvanlar bataqlıqların

daha dərin və əlçatmaz yerlərindən çıxıb su quyularının ətrafında toplaşırlar. Yağışlı yay mövsümünün zirvəsi (noyabrdan mart ayına qədər) hələ də ziyarət etmək üçün əla vaxt hesab olunur. Yalnız bu zaman çayların daşması və ovalıqları su altında qoyması səbəbi ilə, Pantanalın çox hissəsini yalnız təyyarə və ya qayıqla seyr etməyə imkan verir.

Turistlər üçün ilk və əsas cazibə Braziliyanın keçmiş paytaxtı Rio de Janeyrodur. Braziliyanın cənub-şərq sahilində və eyniadlı ştatda yerləşən Rio de Janeyro şəhəri hər hansı bir turisti özünə cəlb edən əyləncəli, rəngli və canlı təbiəti ilə dünyaca məşhurdur. Braziliyanın ikinci böyük şəhəri olan Rio-de-Janeyronun əsas simvolları Korkovado dağında Məsihin məşhur heykəli və Quanabar körfəzinin girişindəki məşhur kristal zirvəsi “Şəkəraf” sayılır.

Atlantik meşəsi. Braziliyanın şimal-şərqindən Atlantik okeanı sahilləri boyunca uzanan, Paraqvayın şərqinə və Argentinanın şimal-şərqinə qədər olan bu biom dünyanın ən biomüxtəlif yerlərindən biri hesab olunur.

Atlantik meşəsində həmçinin Cənubi Amerika əhalisinin üçdə biri olan 150 milyona yaxın insan yaşayır. O, Braziliyanın içməli suyunun əhəmiyyətli bir hissəsini təmin edir və Braziliyanın Atlantik meşəsindən başlayaraq, Argentina və Paraqvaya axan Parana çayından əldə edilən hidroenergetika ətraf ölkələrin əhalisinin 60%-dən çoxunu elektrik enerjisi ilə təmin edir.

Həç bir böyük tropik meşə ekosistemi Atlantik Meşəsi kimi tanınan Mata Atlantika qədər itkiyə məruz qalmamışdır. Quru meşələrdən tutmuş rütubətli meşələrə qədər müxtəlif tropik meşə yaşayış yerlərini əhatə edən Mata Atlantika bir vaxtlar Braziliyanın sahil xəttini boyu yuxarı-aşağı uzanırdı və Paraqvay, Uruqvay və Argentinanın hissələrini əhatə edirdi. Bu gün o, əsasən kiçik deqradasiyaya uğramış yamaqlarda və qorunan ərazilərdə yaşayır.

Tarixən Mata Atlantika 1,2 milyon kvadrat kilometrdən çox ərazini (Amazonun ölçüsünün təxminən dördüdə biri) təşkil edirdi, lakin ağac, şəkər qamışı, qəhvə, mal-qara yetişdirilməsi və şəhərlərin genişlənməsi üçün əsrlər boyu meşələrin qırılmasından

sonra Mata Atlantikanın 90 faizdən çox ərazisi azaldı. Bu gün meşənin 100.000 kvadrat kilometrdən az hissəsi qalıb.

Amazon tropik meşəsinə yaxın olmasına baxmayaraq, Mata Atlantica həmişə daha böyük və daha məşhur qonşusundan təcrid olunub. Əslində Amazondan daha qədimdir. Digər tropik meşələrdən kəsilmək Mata Atlantikaya Yer kürəsinin başqa heç bir yerində tapılmayan çoxlu sayda növün yaşadığı unikal ekosistemləri inkişaf etdirməyə imkan verdi.

Çox az qalıq olsa da, Mata Atlantica heç də az təhlükə altında deyil: tropik meşələr üçün ağac kəsmə, şəhər və kənd yerlərinin genişlənməsi, kənd təsərrüfatı və bioyanacaq üçün meşələrin qırılması, kömür toplanması, mal-qara təsərrüfatı, ovçuluq və brakonyerlik üçün təmizlik, sadə izolyasiya və kiçik ölçülü bir çox meşə parçaları Mata Atlantikasını həqiqətən böhran vəziyyətinə saldı.

Son onilliklərdə təbiəti mühafizə təşkilatları və hökumətlər Mata Atlantikanın həm əhəmiyyətini, həm də artıq verdiyi ağır itkiləri dərk etməyə başladılar. Bir sıra iddialı layihələr həyata keçirilir, o cümlədən torpaqların böyük hissələrinin yenidən meşələşdirilməsi, lakin degradasiyada hələ dönüş nöqtəsi yoxdur. Bu günə qədər, hər il bir az daha çox Mata Atlantica yox olur. Mata Atlantikanın çox hissəsi Braziliyanın şərq sahillərini əhatə etsə də, meşə kompleksi digər üç ölkə Paraqvay, Uruqvay və Argentinanı da əhatə edir.

Mata Atlantica Braziliyanın 26 əyalətindən 13-də mövcuddur, əllidən bir neçə yüz kilometrə qədər daxili ərazilərə yayılır və 2000 metrə qədər yüksəlir. Şərqi Paraqvayda yayılır, Argentinanın şimal-şərqini əhatə edir və yalnız Uruqvay sahillərinə toxunur.

Dünyanın ən böyük şəhərlərindən ikisi - Sao Paulo və Rio de Janeyro, hər ikisi Mata Atlantica üzərində inşa edilmişdir. Artan şəhər və kənd yerlərinin genişlənməsi meşələrin qalan hissələrinin də yox olma təhlükəsini artırır. Çox az meşənin sağ qalmasına baxmayaraq, Mata Atlantica biomüxtəliflik və endemik növlərlə olduqca zəngin olaraq qalır, onların bir çoxu nəslə kəsilmək təhlükəsi altındadır. Flora baxımından tədqiqatçılar 23.000-dən çox bitkinin kataloqunu tərtib etmişlər ki, onların

da 40 faizi Mata Atlantica üçün endemikdir. Ərazi nadir ağac növləri ilə xüsusilə zəngindir - onların təxminən yarısı endemikdir. Bahia'da bir hektar sahədə aparılan araşdırma 450 ağac növünü aşkar etdi. Fauna ilə bağlı elm adamları 264 məməli növü, 1000-ə yaxın quş, 456 amfibiya, 300-dən çox sürünən və 350 şirin su balığını qeydə alıblar. Ümumilikdə bunların 31 faizi başqa heç yerdə tapılmır. Bəzi taksonlar digərlərindən daha yüksək endemizmə malikdir: məsələn, Mata Atlantikanın amfibiyalarının 61 faizi (282 növ) yalnız orada tapılır.

Mata Atlantica-da yeni növlər tapılmaqda davam edir, əslində 1990-2006-cı illər arasında mindən çox yeni çiçəkli bitki aşkar edilmişdir. 1990-cı ildə tədqiqatçılar yeni tamarin kəşf etdilər: qara üzlü aslan tamarinini (*Leontopithecus caissara*). 2006-cı ildə tədqiqatçılar 19-cu əsrdən bəri görülməmiş və böyük ölçüdə unudulmuş sarışın kapuçini (*Cebus Flavius*) yenidən kəşf etdilər. Braziliyanın nəsli kəsilməkdə olan növlərin 60 faizi Mata Atlantikadadır. Bir sıra təhlükələr və kiçik, azalan fraqmentlərdə qalan növlərə görə, braziliyalı mühafizəçi Antonio Rossano Mendes Pontes Mata Atlantikadakı növləri "canlı ölümlər" adlandırdı.

Atlantik meşəsi haqqında faktlar:

- **Torpaq sahəsi** : Təxminən 1,233,875 kvadrat kilometrdən bu gün 99,944 kvadrat kilometrə qədər.
- **Əhali** : Təkcə Braziliyanın cənub-şərqində təxminən 126 milyon insan yaşayır.
- **Ölkələr** : Əsasən Braziliya, lakin Paraqvay və Argentinanın bölgələri və Uruqvayda kiçik bir ərazi
- **Biomüxtəliflik** : 264 məməli, 1000 növ quş, 750-dən çox sürünən və amfibiya növü, 23.000 növ bitki
- **Meşələrin qırılma dərəcəsi** : 2000-2008-ci illər arasında 277,763 hektar (2,777 kvadrat kilometr) meşə itdi. İldə orta hesabla 34,720 hektar (347 kvadrat kilometr) və ya hər il 0,35 faiz itki.
- **Meşələrin qırılmasının səbəbləri** : Kənd təsərrüfatı (əsasən şəkər qamışı və qəhvə), şəhərlərin genişlənməsi, maldarlıq, evkalipt plantasiyaları.

Mövzu 19. Argentinada ekoturizmin inkişafı

Bütün dünyada olduğu kimi Argentinada da turizmin tarixi qədimdən başlayır, ancaq hansı əsrdən başlaması barədə dəqiq məlumat yoxdur. Turizmin yaranması insanların qəbilə şəklində yaşaması və ilk insan sivilizasiyasından əmələ gəlməsi ilə əlaqədardır.

Turizm dünyanın ən böyük iqtisadi sektorlarından biridir. Bu sahə Argentinada XX əsrin ortalarından inkişaf etməyə başlamışdır. Məhz bu dövrdə Argentinanın əksər əyalətləri turizm sahəsinə diqqətlərini artıraraq, inzibati şöbələr açmış və fəal turizm siyasəti yeritməyə başlamışlar. 1990-cı illərin sonlarına qədər ölkənin əziyyət çəkdiyi hiperinflyasiya böhranından sonra bir sıra dəyişikliklər müşahidə olundu. 1991-ci ildə Argentina pesosunun Amerika dollarına qarşı sabit bir nominal məzənnəsini irəli sürən konvertasiya planı tətbiq edildi. XX əsrin sonlarında artan maliyyə və ticarət kəsirləri, böyük xarici borc Argentinada böhrana səbəb oldu. Bu böhran ölkədə işsizliyin artmasına və gəlirlərin azalmasına səbəb olaraq, cəmiyyətə ağır təsir göstərmişdir. Bu səbəbdən, XX əsrin sonlarından bəri, turizm siyasətinin iqtisadi perspektivi getdikcə daha çox əhəmiyyət kəsb edir ki, bu da hökuməti turizmə və onun iqtisadi təsirinə daha çox diqqət ayırmağa gətirib çıxarır.

Argentinada 2001-ci il böhranından sonra iqtisadiyyatın bərpası məqsədilə turizm artıq dövlət siyasətinə çevrilir. Beləliklə, 1970-ci illərdən bəri beynəlmilləşmə prosesi və turizm siyasətinin planlaşdırılması çərçivəsində turizm 2001-ci ildən sonrakı böhranın ictimai gündəmində mərkəzi yer tutmağa başladı. Burada turizmin əsas işi valyuta cəlb etmək və xarici borcun azaldılması idi. Bununla da, turizm milli hökumətin əsas vasitəsinə çevrilir. Dövlət bu dövrdə ilk dəfə olaraq turizmin planlaşdırması, koordinasiya və fəaliyyətində əsas rol oynayır. Turizm Nazirliyi bu dövrdə qeyd etmişdir ki, “Turizm fəaliyyətini iqtisadiyyatın bir sürücüsü olaraq inkişaf etdirməli, Argentinanı Cənubi Amerikada turizm üçün ən yaxşı mövqe tutan bir ölkəyə çevirməlidir”. Argentinanın prezidenti ölkə iqtisadiyyatının dirçəldilməsi üçün

turizmin əsas rolunu vurğulamışdır: “Biz Argentinada iqtisadiyyatın bərpası üçün bünövrəni qoymuşuq və bunun üçün hər cür səy göstərəcəyik. Turizm dövlətin prioritet sahəsidir və Argentina iqtisadiyyatının bu fəaliyyətdə özünə dayaq tapacağına inanırıq və bunun sayəsində iqtisadiyyatda sürətli dinamikanın yaranmasına inanırıq”.

Argentina Respublikası ölkənin turizm sahəsinin inkişafı üçün bir sıra addımlar atmışdır. Əsas addımlardan biri 2004-cü ildə turizm sektorunu milli səviyyədə inkişaf etdirə biləcək dövlət siyasətinin hazırlanması idi. Bununla da turizmə dair bir sıra proqram və qanunlar qəbul edilmişdir. Belə proqramlardan biri Turizmin Davamlı İnkişafı üzrə Federal Plan (PFETS)-dir. Bu Plan Turizm Nazirliyi tərəfindən dövlət və regional təşkilatların dəstəyi ilə həyata keçiriləcək bir sıra proqram və siyasətlər daxil olmaqla uzunmüddətli strateji əhəmiyyət kəsb edir. Bu planın istifadəsi 2016-cı ilə qədər nəzərdə tutulmuşdur, sonradan isə 2020-ci ilə qədər vaxtı uzadılmışdır.

Argentinanın Milli Parkları. *Los-Qlasyares Milli Parkı.* Los-Qlasyares Milli Parkı, Cənubi And dağlarında, Çili ilə sərhəddə, Argentinanın cənubunda, Santa-Krus əyalətində yerləşir. Möhtəşəm təbii gözəlliyi ilə hər kəsi heyranlandırır, buna görə də 1981-ci ildə YUNESKO tərəfindən Bəşəriyyətin Ümumdünya İrsi elan edilmişdir.

Parka müxtəlif təbii mənzərələr daxildir: dağlar, göllər və meşələr. Qərbdə bərk buzlaqlar, şərqdə isə Argentina Pataqoniyasının quru çölləri yerləşir. Parkın adından da görünür ki, onun əsası And dağ sistemindəki buzlaqlardır. Onlar bu ərazinin demək olar ki, yarısını tutan nəhəng buz örtüyü ilə qidalanırlar. Bu Pataqoniya kontinental buzlağı adlanır. Bölgədə 47 böyük buzlaq vardır ki, onun da 13-ü Atlantik okeanına axır. Burada böyük buz təbəqəsi ilə əlaqəli olmayan 200 kiçik buzlaq vardır. Qeyd etmək lazımdır ki, Argentinadakı Pataqoniya kontinental buzlağı Antarktidadan sonra ikinci ən böyükdür.

Dünyada buzlaqlar əsasən 2500 m-dən yuxarı yüksəklikdə yerləşir. Ancaq, Argentinada 1500 m yüksəklikdə formalaşır və dəniz səviyyəsindən 200 m yüksəkliyə qədər aşağı enir. Buna görə də, maraqlanan səyahətçilərə buraya yaxınlaşmaq və

gözəlliği yaxın məsafədən müşahidə etmək üçün yaxşı bir fürsət verilir. Buzun böyük təzyiqi və sonrakı əriməsi nəticəsində iki böyük göl meydana gəlmişdir: Rio-Santa-Krus çayına, sonra isə Atlantik okeanına axan Arxentino və Vyedma. Hal-hazırda, həm Argentinadan, həm də bütün dünyadan çox sayda turist Milli Parkı ziyarət edir. Həmçinin, Milli Park ilboyu fəaliyyət göstərir.

Fitz Roy dağı. Los-Qlasyares Milli Parkının şimal hissəsində dağların, göllərin və kiçik buzlaqların qranit zirvələri vardır. Ərazi qeyri-adi marşrutları sevənləri cəlb edir. Ən yüksək dağlar Fitz Roy (3405 m) və Torre-dir (3102 m). Pik Fitz Roy demək olar ki, həmişə buludlarla örtülüdür, çünki bu dağın digər adı, teuelçələr - Pataqoniyanın yerli xalqlarından tərcümədə “buxar dağı” mənasını verən Serro Çaltendir. Milli Parkın bu hissəsində dünyanın dörd bir tərəfindən gələn alpinistlərə sığınacaq verən El-Çalten kəndi vardır.

İquasu Milli Parkı. Argentina, Braziliya və Paraqvayın sərhəddində yerləşən və Buenos-Ayresdən on yeddi saatlıq yol möhtəşəm cəngəllikdən ibarət olmaqla, burada quaranilər yaşayırlar. İquasu çayı Serra do Mar silsiləsinin yamaclarından başlayır, iki dövlətin sərhədlərindən axaraq, böyük bir yüksəklikdən Parana çayına tökülür və bunu seyr etmək turistlərin xoşuna gəlir. Bu ərazini Argentina və Braziliya Milli Park elan etmişdir.

İquasu Milli Parkına bir biletdə 35 Argentina pesosuna başa gəlir. “Şeytanın boğazı” (Garganta del Diablo) - kompleksdə ən böyük şəlalə adlanır. 3 km piyada gedib burada qatara minmək olar. Üç stansiyası olan dar dəmir yolu xətti ilə qatarlar hər 20 dəqiqədən bir hərəkət edirlər. 1909-cu ildə yaradılan İquasu Milli Parkının sahəsi 67 min ha-dır. Hər il şəlaləni 1,5 mln turist ziyarət edir. Şəlaləni əhatə edən ərazinin bir hissəsində attraksion qurulub və qatar əyləncə vasitəsi halına gətirilib.

İquasu şəlaləsini kəşf edən Kabeza de Vaka (1541), ilk turist isə Viktoriya adlı gənc bir xanım olmuşdur. O, 19-cu əsrin sonlarında şəlaləyə baxmağa gəlmiş, o qədər təəssürat almışdır ki, sərvətinin bir hissəsini şəlaləyə aparan yolların inşasına vermiş və bununla da insanlara iki əlverişli yol təqdim etmişdir. ABŞ-ın birinci xanımı Eleanor

Ruzvelt İquasu şlaləsini görəndə heyrtlənərək “Yazıq Niaqara” qışqırmış və bu ifadə məşurlaşmışdır.

İquasu şlaləsi Niaqaradan daha geniş və yüksəkdir. Bir saniyədə Afrikadakı Viktoriya və ABŞ-dakı Niaqara şlalələrinin birləşməsindən daha çox su ötürür. İquasu şlaləsi dünyanın ən gözəl təbiət abidələrindən biri kimi sıx cəngəlliklə əhatə olunmuş və hündürlüyü 40-90 m arasında dəyişir. Quarani dilindən tərcümədə “iquasu” – “böyük su” deməkdir. Ən çox təsiredici şlalələr qrupu “Şeytanın boğazı” adlanır. Argentina və Braziliya dövlətlərinin sərhədləri hətta kaskadda ən böyük şlaləni – “Şeytanın Boğazı”nı yarıda kəsir.

Koatidə Argentina yenotları çoxluq təşkil edir. Keçilməz cəngəlliyn fauna dünyasını bilmək üçün həmin əraziyə getmək lazımdır. Ancaq belə bir sərgüzəştədən əvvəl şalvar və uzun qollu köynək, eləcə də qapalı ayaqqabı geyinmək, həmçinin ağcaqanad üçün vasitədən istifadə etmək vacibdir. Bu yerlərdə hərərət və malyariya yoxdur, ancaq ağcaqanadlar çoxluq təşkil edir. Ən başlıcası, bələdçinin sözünə əməl etmək, onu ötmək, sağa və sola hərəkət etmək yolverilməzdir.

Buradakı bütün heyvanlar (koati istisnaqlıq təşkil etməklə) gecə həyatı sürür. Vəhşi pişiklər də gecə çıxır. Beş növü olan vəhşi pişiklər insanlar üçün təhlükəli deyildir. Yaquar və pumalar da təhlükəli deyil, çünki onlar insanları yırtıcılara bənzədirlər. Kiçik heyvanlar insanlara hücum etməkdən çəkinirlər. Ağcaqanadlardan ikinci qorunma vasitəsi burada böyüyən, içərisində maye olan xüsusi bir bambukdur. Yerli əhali bu maye ilə yalnız ağcaqanadlardan qorunma deyil, həm də ilan dişləmələri və kəsikləri müalicə edirlər.

Nauel Uapi Milli Parkı. Argentinanın cənubunun iqlimi daha sərt olması ilə seçilir. Pataqoniyanın şimalı günəşli olmaqla, balıqçılıq, ovçuluq, idman və macərə dolu bir ərazidir. Şimali Pataqoniya göllər diyarı adlanır. Çoxlu sayda göl yüksək Andda yerləşir ki, onların içərisində Argentinada ikinci ən böyük göl olan Nauel Uapi fərqlənir. Bəzi yerlərdə gölün dərinliyi 600 metrə çatır.

Pataqoniyanın torpaq örtüyü məhsuldar olmadığından, tədricən bu ərazilər Milli

Parka çevrildi. Naue Uapi Milli Parkı 1934-cü ildə yaradılmışdır. Şimali Pataqoniya turistləri gözəl mənzərələri, qanadları 3 m olan kondorları, sönmüş vulkanları, qarlı zirvələri və əlbəttə ki, balıq ovu ilə cəlb edir. Göldə qızıl balıq və çay alabağı yaşayır.

Qoruqda balıq ovu bu sistemlə mümkündür: tutmaq və buraxmaq. Bu yerlərdə turistləri cəlb edən amil dağa qalxmaq, yuxarıdan gözəlliyə baxmaq, kondor kimi özünü hiss etmək və sonra iplə enməkdir. Bunun üçün qoruqda hamını sığortalayan mütəxəssislər çalışırlar. Turistlərə mövsüm üzrə maral və çöl donuzu ovu da təklif olunur ki, bu da çox məşhur bir fəaliyyətdir. Ovdan sonra Argentina üslubunda ətin qovrulması, şərab və gözəl mənzərələrin seyri də turistlərə təklif edilir.

Los-Kardones Milli Parkı. Los-Kardones Milli Parkı Saltadan 100 km məsafədə, And dağlarının ətəklərindəki düzənlikdə yerləşən mənzərəli kaktus sahəsidir. Park dəniz səviyyəsindən 2700-5000 m yüksəklikdə yerləşir. Ümumi ərazisi 65 min ha olan Milli Park 1996-cı ildə yaradılmışdır. Los-Kardones burada böyüyən qədim kardon kaktusunun adını daşıyır. Parkın əsas florası hündürlüyü üç metrə çatan və 250-300 növ kaktusdan ibarətdir.

Hal-hazırda Los-Kardonesin tıkanlı ağacları, liflərindən səmərəsiz istifadə səbəbiylə məhv olmaq təhlükəsi ilə üzləşdiyindən, park ərazisində bu kaktuslar qorunur. Parkın faunası çox zəngin və müxtəlifdir. Burada vikunalar, vəhşi eşşəklər, tülkülər, tutuquşular, armadillos, 100-ə yaxın quş növünə rast gəlmək olar ki, kanastero və ya topakolo ən nadir tapılanlardandır. Mühafizə sahəsi paleontoloji baxımdan dəyərlidir. Burada 70 mln yaşdan yuxarı dinosavrların qalıqları tapılmışdır.

Tierra del Fuego Milli Parkı. Tierra del Fuego Milli Parkı 15 oktyabr 1960-cı ildə yaradılmış və 1966-cı ildə genişləndirilmişdir. Parkda şlalələr, meşələr, dağlar və buzlaqlar vardır. Onun 630 km² ərazisinə Faqnano və Roka göllərindəki hissələr daxildir. Burada quanako, And tülkülləri, Şimali Amerika qunduzu, Avropa dovşanı və muskrat da daxil olmaqla məməlilərin 20 növü vardır. 90 növ quş arasında qaz, ördək, zümrüd tutuquşu, And kondensatoru, qaralmış sandpiper və Magellan sandpiperi seçilir. Milli Park, Çili sərhədi boyunca Biqlədən 60 km şimala qədər uzanır. Tierra del

Fueqo əyalətinin paytaxtı Uşuaya parkdan 11 km məsafədədir. Parka avtomobil və ya qatarla getmək olar. Panamerikan şossesindəki cənub terminal parkda yerləşir. Tierra del Fueqo Milli Parkında dağlar, çaylar, bir göl və bir dərə vardır. Park 2 ekoregionu – And dağları və Pataqoniya meşəsini əhatə edir. And dağları ekoregionu dağ silsilələri və yamaclardan ibarət olduğu halda, Pataqoniya meşəsi ekoregionu yüksək və qeyri-bərabər yerləşən dağlar, buzlaq vadisi və meşələrdən təşkil edilib. Parkın mənzərəsi qayalı dağlar və dərələr arasında çimərliklər və onları yaradan buzlaq eroziyasının nəticəsidir.

